

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİMDALI

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİLİK
ALGI DÜZEYİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK
BİR ARAŞTIRMA: FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Abdunnur YILDIZ

HAZIRLAYAN
Hülya DİĞER

ELAZIĞ-2018

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİMDALI

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ENGELLİLİK ALGI DÜZEYİNİN
BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: FIRAT ÜNİVERSİTESİ
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Abdunnur YILDIZ

HAZIRLAYAN

Hülya DİĞER

Jürimiz, 08.06.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Doç. Dr. Arzu KARACA
2. Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL
3. Dr. Öğr. Üyesi Abdunnur YILDIZ

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Üniversite Öğrencilerinin Engellilik Algı Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir
Araştırma: Fırat Üniversitesi Örneği****Hülya DİĞER****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı****Elazığ-2018, Sayfa: XV+148**

Engelli bireyler genel özellikleri ve yetersizlikleri nedeniyle özel eğitim, bakım, rehabilitasyon ve danışma hizmetlerine gereksinim duyan kişiler arasında yer almaktadır. Duyulan gereksinimler ve toplumun öteki kavramını empoze etmesi sebebiyle engelli bireyler kendilerini toplumdan soyutlamaktadırlar. Engelli bireylerin gerek eğitim, sağlık gerek sosyal ve kültürel ortama katılımlarını sağlamak hiç kuşkusuz yaşadıkları çevre şartlarını iyileştirmek, onlar için uygun şekilde düzenlemek ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla engelli bireylerin gereksinimlerini daha kolay karşılayabilmeleri için çeşitli araçlara ihtiyaç duydukları yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle çeşitli araçlar veya mal ve hizmet olarak da nitelediğimiz bu gereksinimler, hayatın her alanında engelli bireyler için bir ihtiyaç olmakta ve engelli bireylerin bu ihtiyaçları karşılandıkça hayatlarını normal bireylerden farksız bir şekilde idame edebilmeleri sağlanmaktadır.

Toplumsal hayatta mal ve hizmet kurumlarında ulaşılabilirlik, erişilebilirlik ve başkasına gereksinim duymadan günlük hayatı sürdürebilir hale getirebilmek engelli bireyler için önem arz etmektedir. Bu bağlamda engelli bireylere yönelik uygulamalar vasıtası ile engelli bireyler toplumda diğer bireylerden farksız olarak görülmekte olup, engellilik algısına maruz kalma düzeyleri nispeten daha az seviyede olmaktadır. Nitekim gerek bahsi geçen uygulamaların yetersizliği gerekse de engelli bireylerin istihdamı konusundaki düzenlemelerin engelliler hakkındaki kanunda belirtilmesine rağmen engelli bireyler günümüze değin birçok sektörde bulunamamıştır. Dolayısıyla söz konusu husus

günümüzde varlığını sürdürmekte olan engellilik algısını açıklamaktadır. Bu bağlamda gerekli önlemler alınmaya devam etmesine ve her kamu kurumuna engelli birey çalıştırma zorunluluğu getirilmesine rağmen ne yazık ki toplumda mevcut algıyı görmekte ve hissetmekteyiz.

Toplum üzerinde oluşan gelişmeler ve yeniliklerden en fazla genç nesil olarak tanımladığımız üniversite öğrenimi görmekte olan gençler etkilenmektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin engellilik algı düzeyinin belirlenmesi ve söz konusu algının yıkılmasına yönelik yapılacak çalışmalar, sadece hedef kitleyi değil onların iletişim halinde olacağı diğer bireylerin algılarının da iyileşmesine yardımcı olacaktır. Dolayısıyla söz konusu kitlenin algısını pozitif yönde etkileyebilmek beraberinde birçok kişinin algısının değişmesine de katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda bu çalışma, engellilik kavramı ve engellilik algısını konu edinmekle birlikte, üniversite öğrencilerinin engellilik algısını ölçmeyi ve mevcut olumsuz algıyı değiştirmeye ilişkin önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engellilik Algısı, Engelli Uygulamaları

ABSTRACT**Master Thesis****A Research on Determining the Disability Perception Level
of University Students: Firat University Example****Hülya DİĞER****The University of Firat****The Institute of Social Science****The Department of Health Management****Elazığ-2018, Page: XIV+148**

Individuals with disabilities are among those who need special education, care, rehabilitation and counseling services because of their general characteristics and deficiencies. Due to their needs and the notion of “the other” imposed by society, the disabled individuals abstract themselves from the society. Ensuring the participation of disabled people in education, health, and social and cultural environment will undoubtedly be possible by improving the environmental conditions they live in and arranging them appropriately. It is therefore an undeniable fact that disabled people need a variety of tools to make it easier for them to meet their needs. For this reason, these needs, which are also referred to as various means or goods and services, are a necessity for disabled people in every aspect of life and allow disabled people to maintain their lives as if they are normal individuals.

Reachability and accessibility in goods and service institutions in social life, and the ability to make daily life sustainable without relying on others is important for disabled people. In this context, through applications for disabled people, disabled individuals are seen as being not different from other individuals in the society and the levels of their exposure to disability perception are at a relatively low level. As a matter of fact, disabled individuals have not been found in many sectors in our present day and before, despite the fact that the regulations on the employment of disabled people are mentioned in the law on disabilities in addition to the inadequacy of mentioned

applications. Therefore, the subject matter explains the perception of disability that continues to exist today. Despite the necessity of taking necessary measures in this context and the necessity of employing disabled individuals in every public institution, unfortunately we are seeing and feeling the present perception in society.

Young people who are studying at universities, which we define as the younger generation, are most affected by developments and innovations in society. In this context, the determination of the level of disability perception of university students and the work to be done in order to overthrow the subject will help not only the target audience but also the perceptions of other individuals to whom they are communicating. Therefore, being able to influence the mentioned community's perception in the positive direction will also contribute to changing the perception of many people. In this context, the aim of this study is to measure the disability perceptions of university students and to make suggestions on changing the existing negative perceptions, while also addressing the concept of disability and perception of disability.

Key Words: Disabled, Perception of Disability, Disabled Practices

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
ÖNSÖZ	XIV
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENGELLİ KAVRAMI VE ENGELLİLİĞİN SINIFLANDIRILMASI.....	3
1.1. Engelliliğin Tarihsel Gelişimi.....	3
1.2. Engelliliğin Kavramsal Tanımı ve Sınıflandırılması	4
1.2.1. Duyusal Engelliler	9
1.2.1.1. İşitme Engelliler.....	9
1.2.1.2. Görme Engelliler.....	11
1.2.2. Zihinsel Engelliler.....	12
1.2.2.1. Zekâ Geriliği (Mental Retardasyon)	13
1.2.2.2. Down Sendromu	14
1.2.2.3. Otizm	14
1.2.2.4. Serebral Palsi (Cerebral Palsy)	15
1.2.2.5. Fenilketonüri (FKÜ)	15
1.2.3. Bedensel Engelliler	15
1.2.3.1. Yardım ile Yürüyen Engelliler	16
1.2.3.2. Protez Kullanan Engelliler	16
1.2.4. Diğer Engelliler.....	17
1.2.4.1. Üstün Zekâlılar	17
1.2.4.2. Konuşma Engelliler	17
1.2.4.2.1. Sözel Anlatım Bozuklukları.....	17
1.2.4.2.2. Karışık Dili Algılama.....	18
1.2.4.2.3. Fonolojik Bozukluk	18
1.2.4.2.4. Kekemelik	18

1.2.4.3. Ruhsal ve Duygusal Engelliler	19
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMSAL İLİŞKİLERİ VE ENGELLİLİĞE

BAKIŞ AÇISI.....	20
2.1. Engelli Bireylerin Toplumsal İlişkileri	20
2.1.1. Toplumda Engelli Bireyler	20
2.1.2. Tarihsel Süreçte Engelli Bireylere Yönelik Politikalar	21
2.1.3. Günümüzde Engelli Bireylere Yönelik Politikalar	24
2.1.4. Toplumda Görme Engelliler	26
2.1.5. Engelsiz Çevre Tasarımı	27
2.1.6. Tarihsel Süreçte Engelsiz Çevre Tasarımına Yönelik Uygulamalar	32
2.1.6.1. Bedensel Engellilere Yönelik Engelsiz Çevre Tasarımı.....	34
2.1.6.1.1. Yeme İçme Mekânları	34
2.1.6.1.2. Kent Mobilyaları.....	35
2.1.6.1.3. Konutlar	36
2.1.6.1.3.1. Yatak Odaları.....	38
2.1.6.2. Görme Engellilere Yönelik Engelsiz Çevre Tasarımı	39
2.1.6.3. Zihinsel Engellilere Yönelik Engelsiz Çevre Tasarımı	40
2.2. Engelliliğe Bakış Açısı	40
2.2.1. Engelli Çocuğun Aile İlişkileri	40
2.2.2. Ebeveyn Tutumlarını Etkileyen Etmenler	43
2.2.3. Engelli Çocuğun Kardeş İlişkileri.....	44
2.2.4. Toplumdan Soyutlanma (Sosyal Dışlanma)	46
2.2.5. Çalışma Hayatında Engelli Bireyler	49
2.2.5.1. Çalışma Hayatında Engelli Bireylerin Yer Alma Engelleri.....	52
2.2.5.1.1. Ekonomik Engeller	52
2.2.5.1.2. Sosyal Engeller	53
2.2.5.1.3. Yasal Engeller.....	54
2.3.5.2. Özürlü İstihdam Yöntemleri	54
2.3.5.2.1. Kota Yöntemi.....	55
2.3.5.2.2. Korumalı İşyerleri Yöntemi.....	55
2.3.5.2.3. Kişisel Çalışma Yöntemi	56
2.3.5.2.4. İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Özürlü İstihdamı Yöntemi	56

2.3.5.2.5. Evde Çalışma Yöntemi	57
2.3.5.2.6. Kooperatif Çalışma Yöntemi	57
2.3.5.2.7. Sadece Özürlülerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam Yöntemi	57
2.2.6. Engelli Birey-Sağlık İlişkisi.....	58
2.2.7. Engelli Birey-Eğitim İlişkisi	59
2.2.7.1. Zihinsel Engelliler.....	60
2.2.7.2. Görme Engelliler.....	61
2.2.7.3. İşitme Engelliler.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK UYGULAMALAR	64
3.1. Bedensel Engellilere Yönelik Uygulamalar	64
3.1.1. Rampalar	64
3.1.1.1. Rampaların Boyutları.....	65
3.1.1.2. Rampalarda Eğitim	65
3.1.2. Açık Otoparklar	66
3.1.3. Kapalı Otoparklar	67
3.1.4. Kapılar	68
3.1.5. Lavabolar	69
3.1.6. Banyolar.....	69
3.1.7. Engellilere Yönelik Başvuru Bankoları	70
3.2. Görme Engellilere Yönelik Uygulamalar	70
3.2.1. Merdivenler.....	71
3.2.1.1. Merdivenlerde Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey Uygulaması.....	71
3.2.1.1.1. Hissedilebilir Yüzey	72
3.2.1.1.1.1. Kılavuz İz.....	73
3.2.1.1.1.2. Yön Değiştirme ve Uyarıcı Yüzey.....	73
3.2.2. Korkuluklar ve Küpeşteler	74
3.2.3. Kabartma Harita.....	75
3.2.4. Braille Alfabeli Kıyafetler	76
3.2.5. Beyaz Baston	77
3.2.6. Taylor Kasa.....	79
3.2.7. Küptaş Kasa	79

3.2.8. Abaküs	81
3.3. İşitme Engellilere Yönelik Uygulamalar	81
3.3.1. ALİS Grafikleri.....	81
3.3.2. İşitme Engellilere Yönelik İletişim Yöntemleri.....	82
3.3.2.1. Daktilo Alfabesi	82
3.3.2.2. İşaret Dili	83
3.4. Birçok Engelli Bireye Hitap Eden Uygulamalar	85
3.4.1. Asansörler	85
3.4.2. İstihdam Uygulamaları	86
3.4.3. Engelli Çağrı Butonları.....	88
3.4.4. Engelli Hasta Karşılama ve Yönlendirme Hizmetleri	89
3.4.5. Otobüsler.....	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK UYGULAMALAR İLE ENGELLİLİK ALGISI ARASINDAKİ ETKİLEŞİME İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI..... 93

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. UYGULAMA	96
5.1. Araştırma Hakkında.....	96
5.1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	96
5.1.2. Araştırmanın Amacı.....	97
5.1.3. Araştırmanın Sağlayacağı Katkılar	97
5.1.3.1. Bilimsel Çalışmalara Katkıları.....	97
5.1.3.2. Toplumsal Yaşama ve Refaha Katkıları	98
5.1.3.3. Araştırmacıya Sağlayacağı Katkılar	99
5.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	99
5.1.5. Araştırmanın Varsayımları	99
5.1.6. Araştırmanın Yöntemi	100
5.1.6.1. Evren ve Örneklem	100
5.1.6.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri	101
5.2. Bulgular	101
5.2.1. Engellilik Algısı Anketi Normallik Testi Sonuçları	101
5.2.2. Anketin Geçerlilik ve Güvenilirlikleri	103
5.2.3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları	104

5.2.4. Ankette Yer Alan İfadelerin Frekans, Yüzde, Ortalama ve Standart Sapmaları	105
5.2.5. T Testi ve Varyans Analizi	112
5.2.6. Anket Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması.....	119
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
KAYNAKÇA.....	131
EKLER	145
Ek 1. Orjinallik Raporu.....	145
Ek 2. Anket Formu.....	146
ÖZGEÇMİŞ	148

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Engellilik Algısı Anketi Normallik Testi Sonuçları	102
Tablo 2. Engellilik Algısı Anketi Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi.....	103
Tablo 3. Fırat Üniversitesi Demografik Profil	105
Tablo 4. Engellilik Algısı Anketinde Yer Alan İfadelerin Frekans, Yüzde, Ortalama ve Standart Sapmaları.....	106
Tablo 5. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	113
Tablo 6. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Çocuk Durumuna Göre Karşılaştırılması	114
Tablo 7. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Ailede Engelli Birey Durumuna Göre Karşılaştırılması	115
Tablo 8. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması	116
Tablo 9. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Ailenin Aylık Gelirine Göre Karşılaştırılması	117
Tablo 10. Ailenin Aylık Gelir Durumu Değişkenine Göre Engellilik Algısı Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	118
Tablo 11. Ailenin Aylık Gelir Durumu Değişkenine Göre Benimsemek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	118
Tablo 12. Engellilik Algısı Anketi Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması	119
Tablo 13. Engellilik Algısı Anketi Benimsemek Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması	120
Tablo 14. Engellilik Algısı Anketi Farkındalık Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması	122
Tablo 15. Engellilik Algısı Anketi Bireysel Destek Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması	123
Tablo 16. Engellilik Algısı Anketinin Toplumsal Çevre Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. ICF'nin Özürlülük Modeli.....	6
Şekil 2. Tekerlekli Sandalye İçin Masa Alt Boşluğu.....	35
Şekil 3. Özürlülerin Kullanımına Uygun Bank Ölçüleri	36
Şekil 4. Özürlü Konutunun Planı.....	37
Şekil 5. Tekerlekli Sandalyenin Dönebilmesi İçin Açık Alan.....	37
Şekil 6. Eksende Dönüş İçin Açık Alan	38
Şekil 7. Engelliler İçin Yatak Odası Boyutları	39
Şekil 8. Rampaların Boyutları	65
Şekil 9. Merdiven Asansörü	66
Şekil 10. Alternatif Ulaşım.....	66
Şekil 11. Açık Otopark Boyutları	67
Şekil 12. Kapalı Otopark Örneği	68
Şekil 13. Kapı Önü Genişlikleri	68
Şekil 14. Lavabo Ölçüleri.....	69
Şekil 15. Banyo Ölçüleri	70
Şekil 16. Banko Boyutları	70
Şekil 17. Merdiven Altında Kapatılması Gereken Alan.....	71
Şekil 18. Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey	72
Şekil 19. Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey Boyutları	72
Şekil 20. Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey Türleri	73
Şekil 21. Kılavuz İz	73
Şekil 22. Yön Değiştirme ve Uyarıcı Yüzey	74
Şekil 23. Küpeşte Boyutları.....	74
Şekil 24. Merdiven Belirtkeleri Örneği	75
Şekil 25. Braille Alfabesi.....	76
Şekil 26. Görme Engelli Kadın Tüketiciler için Tasarlanan Tişört ve Braille Alfabesi ile Beden ve Renk Bilgisi (S Bej)	77
Şekil 27. Erkek Pantolonu Üzerine Braille Alfabesi ile Beden ve Renk Bilgisi (M Bej)	77
Şekil 28. Görme Engelliler için Baston Alanı Ölçüleri	78
Şekil 29. Görme Engelliler için Yaya Yolu Ölçüleri.....	78

Şekil 30. Taylor Kasa	79
Şekil 31. Küptaş Kasa.....	79
Şekil 32. Abaküs.....	81
Şekil 33. ALİS Sözlüğünden Sözcük ve Ek Örnekleri	82
Şekil 34. Türk Parmak Alfabesi	83
Şekil 35. Hareket İfadeli Kelime	83
Şekil 36. Parmak Heceli Kelime.....	84
Şekil 37. (a) Parmak Alfabesi; (b) Tek İşaret Olarak Antalya Kelimesinin Gösterimi..	84
Şekil 38. Asansör Boyutları.....	85
Şekil 39. Çekiç Aletine Ulaşmada Akıllı Pano Kullanımı	87
Şekil 40. Özürlü İşçi için Teknik Çalışma Yardımları	88
Şekil 41. Düşük Döşemeli Otobüsler ile İlgili Tasarım Ölçüleri	90
Şekil 42. Otobüslerde Engelliler için Kolaylıklar	91
Şekil 43. Platform Katlanmış ve Araç İçine Alınmış	91
Şekil 44. Platform En Alt Konumda ve Levhalar Açık	92

ÖNSÖZ

Tez konumun planlanmasında yol gösteren, çalışmanın her aşamasında benden desteğini, sabrını ve güler yüzünü esirgemeyen, çalışma şevkimi ve motivasyonumu artıran, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak gelişimime çok büyük katkıda bulunan, saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Abdunnur YILDIZ'a

Ayrıca tezimle ilgili gerekli düzenlemeler, eksikler ve yanlışlar hususunda bana yol gösteren, verdiği örnek ve öneriler ile beni yönlendiren değerli hocam Arş. Gör. Ahmet KÖSTEKÇİ'ye ,

Tüm yaşamım boyunca aldığım her kararda ve süreçte olduğu gibi yüksek lisans eğitimim sürecinde de yanımda olan, maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen kıymetli aileme,

Çalışmaya katılmayı kabul eden Fırat Üniversitesi öğrencilerine,

Tez sürecimde katkısı olan ve bu süreçte bana yardımcı olan adını sayamadığım herkese sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

ELAZIĞ-2018

KISALTMALAR

E.İ.E.S.K	: Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu
ICD-10	: Hastalıkların Ve Sağlık Sorunların Uluslararası Sınıflandırılması
ICF	: International Classification of Functioning (İşlevselliğin Uluslararası Sınıflandırması)
ICIDH	: International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps (Uluslararası Engellilik, Engellilik ve Engellilik Sınıflandırması)
IEDEP	: İşitme Engelliler Destek Eğitim Programı
IPA-I	: Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı
IQ	: Zeka Katsayısı
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
Ö.V.M.E.K	: Özürlüler Vakfı Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu
UPIAS	: The Union of the Physically Impaired Against Segregation (Fiziksel Ayrımcılığa Karşı Birlik)
WHO	: World Health Organization

GİRİŞ

İnsanlık var olduğundan bu yana yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan gereksinimler de var olmuştur. Bu gereksinimleri karşılamak için birtakım çabalar gösteren insanlığın tarihine baktığımız zaman, öncelikle kendi becerileri ile ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını görmekteyiz. İlerleyen zamanlarda artık herkes bir alanda uzmanlaşmaya başlamış ve takas yolu ile mal ve hizmetlerden faydalanılmıştır.

Takas yolu ile alınan mal veya hizmetlerin adaletli olmaması bir takım sorunlar doğurmuş ve insanlar adil bir değiş-tokuş aracı arayışına başlamışlardır. M.Ö. 7. yüzyılda ilk olarak Lidyalılar tarafından para kullanılmış ve geliştirilmiştir. Paranın ortaya çıkması ve kullanılmasıyla birlikte işletmeler kurulmuş ve sanayi gelişmiştir.

Gelişen sanayi ve kurulan işletmelerde genel anlamda engelli bireyler, engelleri, yetersizlikleri vb. birçok sebepten ötürü istihdam edilmemiş ve toplumdan soyutlanmayı hissetmeye başlamışlardır. Öte yandan küreselleşen dünya ve gelişen teknoloji ile birlikte insan ihtiyaçlarının artması dolayısıyla kamu malları yetersiz hale gelmiştir. Kamu mallarının yetersizliği sonucu insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve kendi işletmesini kurmak isteyen bireyler tarafından birçok farklı özel işletmeler açılmış ve toplumun hizmetine sunulmuştur. İşletmelerin sayısı artmasına rağmen engelli bireylerin istihdam sayısı artmamış ve yaşam koşulları daha da zorlaşmıştır. Bu sorunun giderilmesi amacıyla 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Kanununun 30. maddesi gereğince 50 veya daha üzeri işçi çalıştıran özel sektör kurumlarında % 3 kamu kurumlarında ise % 4 engelli birey çalıştırmak yükümlülüğü getirilmiş ve aynı kanun kapsamında çalışma koşulları da belirtilmiştir.

Bütün bu düzenlemeler ışığında günümüz dünyasında mal ve hizmet kurumlarının yetersizliğini söylemek mümkündür. Her geçen gün engelli bireylerin nüfusu artmasına rağmen, onlara yönelik uygulamaların yetersizliği ve daha önceden de varlığını sürdüren algı beraberinde engellilik algısını oluşturmaktadır. Bu anlamda toplum genel anlamda duyarlı ve duyarsız olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Duyarlı kesimin dikkatini çekebilmek, pozitif etki oluşturabilmek ve tercih edilen kurum olabilmek amacıyla birçok özel sektör işletmesi farkındalık oluşturmaya ve kurumlarını engelsiz bir yaşam alanı haline getirmeye çalışmaktadırlar.

Zihinlerde tercih edilecek bir kurum haline gelebilmek dikkat, sabır ve titizlik isteyen bir süreçtir. Bu bağlamda özel sektör işletmelerinin yöneticileri, işletmelerini

hizmet konusunda tercih edilen ve önde gelen işletme olabilmeleri için büyük bir çaba göstermektedir. Bu anlamda gösterilen çaba engelli bireylere yönelik duyarsız olan kesimin üzerinde de bir etki oluşturmakta ve onları da duyarlı hâle getirebilmektedir. Dolayısıyla özel sektör işletmelerinin çeşitli amaçlarla yaptıkları bu çalışmalar aslında beraberinde toplum üzerinde varlığını sürdüren engellilik algısının değişmesi konusunda yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada, engelli bireylerin toplumda engellilik algısına maruz kalma düzeyleri incelenmiştir. İlk bölümde engelliliğin tarihsel gelişimi ve kavramsal tanımı, ikinci bölümde engelli bireylerin toplumsal ilişkileri ve engelliliğe bakış açısı, üçüncü bölümde engelli bireylere yönelik uygulamalar değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde engellilik durumu ile engellilik algısı arasındaki etkileşime ilişkin literatür taraması, beşinci bölümde ise, üniversite öğrencilerinde engellilik algısı konusu irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ENGELLİ KAVRAMI VE ENGELLİLİĞİN SINIFLANDIRILMASI

1.1. Engelliliğin Tarihsel Gelişimi

Engelli bireylere ait ilk bulgulara, milattan yaklaşık 45 bin yıl önceki dönemlerde Kuzey Doğu Irak'ta rastlanmıştır. İlk bulgulara göre sol gözü görmeyen, sağ kolu ve sağ eli felçli olan engelli bir bireyin, rehabilite edici sağlık hizmetlerinin faydası ile 40 yaşına kadar yaşadığı belirlenmiştir (<http://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/>). Bu durum, gerek engelliler, gerek toplum için koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin yanı sıra rehabilite edici sağlık hizmetlerinin de faydalı olduğunu ve sağlık hizmetlerinin sunumunun önemli olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda rehabilite edici sağlık hizmetleri, hastalık veya sakatlık durumuna göre gerçekleştirilmekte olup tıbbi ve sosyal rehabilitasyon olarak hastalara sunulmaktadır. Tıbbi rehabilitasyon hizmetleri, doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedenden ötürü bedende meydana gelen eksiklik veya sakatlığın giderilmesi, günlük hayatı sürdürme ve yaşam kalitesinin artırılması amacıyla sunulan sağlık hizmetleridir. Sosyal rehabilitasyon ise, fiziksel ya da ruhsal yönden sakat veya engelli olan kişilerin toplumsal hayata katılımlarını sağlamak amacıyla iş öğretme, iş sürecine uyum ve gerekli bakımları sağlama hizmetleridir. Söz konusu hizmetler, sosyal hizmet kurumlarında görevli sosyal hizmet uzmanı, psikolog vb. kişiler tarafından sunulmaktadır (Köstekçi, 2014: 27-28).

Eski Mezopotamya dönemlerinde ise, engelli bireylerin toplumla kaynaşmasını sağlamak amacıyla devlet kurumlarında ve tapınaklarda, kendilerine çeşitli görevler verilmiştir. Burada amaç, engelli bireylerin hem bedenlen hem de ruhen diğer bireylerden farksız olduklarını hissetmelerini sağlamaktır. Ayrıca normal bireylerin de toplumun içinde engelli bireyler ile olan ilişkilerinin artmasını sağlayarak onları diğer bireylerden farksız görmelerini sağlamakta diğer amaçlar arasındadır (<http://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/>). Bu hususa günümüzde eğitim kurumlarında “kaynaştırma eğitim” başlığı altında engelli öğrencilerin normal öğrenciler ile birlikte eğitim görmesi durumu örnek olarak verilebilir.

M.Ö. 11 ve 12. yüzyıllarda eski Mısır'da ise engelli bireyler ile dalga geçilmemesi ve onların hayatında bir engelin de çevresindeki kişiler olmaması amacıyla okutulan ders kitaplarında engellilere özel bölümler hazırlanmış ve bu konuda toplum eğitilmiştir

(<http://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/>). Bu durum önce öğrencilerin ve ailelerinin daha sonra gelecek neslin bu konuda temkinli davranmalarını sağlamaya ve bu sayede toplumun engelli bireyleri benimsemesine olanak tanıyacaktır.

Orta çağın başlarında ise, engelli bireyler engelleri yüzünden içinde bir şeytan olduğuna inanılan ve topluma bu şekilde tanıtılan bireyler olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu inanıştan hareketle engelli doğan bebekler öldürülmüş ve şeytanın ortadan kaldırıldığı görüşü benimsenmiştir (<http://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/>). Bu sebeplerden kaynaklı olarak engelli bireyler genel anlamda toplumdan izole edilen, karakter problemi olan ve deli olarak tanımlanan bireyler olarak görülmektedir. Yapılan bu tavır ve davranışlar nesilden nesile süregelmekte ve hâlâ bazı toplumlarda engelli bireylere yönelik davranışlar dışlanmanın yanı sıra eğlenme ve dalga geçilme şeklinde kendini göstermektedir. Gelişen teknoloji ve dünya insanların üzerinde her ne kadar etkili olsa da, en zor değişime sahip olan, düşünce ve inanışlar hâlâ hüküm sürmektedir. Dolayısıyla engelli bireylere ait zihinlerde oluşan düşüncelerin zaman, farkındalık ve titizlik durumlarından faydalanarak pozitif yönde değişebileceği öngörülmektedir.

1.2. Engelliliğin Kavramsal Tanımı ve Sınıflandırılması

Engellilik hakkında ilk olarak doğru terimin kullanılması çok önemlidir. Bu nedenle çeşitli terimler ile ifade edilen engellilik durumunun gerçek anlamlarını bilmek gerekmektedir. Bu bağlamda özürlü ya da yetersiz terimlerinin kullanılması karşı tarafı rahatsız edici nitelikte olsa da yaygın hale gelmiştir. Ancak söz konusu terimlerin kullanılması kişiliği negatif etkileyebilmesi sebebiyle tehlike oluşturmaktadır. Bu anlamda özür, belirli bir uzvun eksikliği ya da kusurluluğunun yanı sıra özbakım becerilerine veya çalışma gücüne kısıtlamalar getiren kusurlu bir organ olması olarak tanımlanabilir. Öte yandan yetersizlik, fonksiyonlardaki işlevselliğin azalması ya da olmaması, engel ise ortaya çıkan eksiklik sonucu aktivitelerdeki sınırlılık olarak ifade edilebilir (Babadağ, 1996: 2).

5378 sayılı Engelliler Kanunu tanımına göre engelli; *fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey* olarak tanımlanmaktadır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005: 3). Bu hizmetlere ihtiyaç duyan ve toplumda engelli olarak tanımlanan bireyler günlük hayatlarını

sürdürebilmek ve hayatlarını istedikleri şekilde yaşayabilmek için bu gereksinimleri zaruri olarak kullanmaktadır.

Başka bir tanım kapsamında engelli kavramı, doğuştan veya daha sonradan herhangi bir sebep sonucu bedeninin çeşitli yeteneklerini kaybetmiş, normal yaşamın gereklerini yerine getiremeyen birey olarak ifade edilebilir (Baldemir, 2007:118). Dünya Sağlık Örgütüne göre ise; engellilik durumu herkesin hayatının belirli bir döneminde yaşayabileceği, insan işlevleri üzerinde kendini gösteren geçici ya da kalıcı zorluklar olarak tanımlanabilir (World Health Organization, Dünya Engellilik Raporu, 2011:1). Diğer bir ifade ile herhangi bir kaza sebebi ile ortaya çıkan yaralanmalar ve birçok olgunun işlevini kaybetmesi sonucunda gereksinimlerin yerine getirilmesinde güçlükler yaşanması ve bu bağlamda gerekli destek hizmetlere ihtiyaç duyulması hususu engellilik durumu olarak tanımlanabilir (Kır vd, 2015: 106). Bu bağlamda bireylerin yaşadığı günlük hayatı sürdürebilme, sosyal ve kültürel aktivitelere katılım, diğer bireylerin yardımına ihtiyaç duymama ve öz bakım becerilerini yerine getirebilmenin yanı sıra toplumsal hayata katılım ve normal insanlarla kaynaşma sürecinde sahip olunan engellilik sebebi ile ortaya çıkan kısıtlılıklar örnek olarak verilebilir.

Dünya Sağlık Örgütünün (World Health Organization) uluslararası yetersizlik, özürlülük ve engellilik sınıflandırması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) 2001’de yeniden incelenerek uluslararası fonksiyon, özürlülük ve sağlık sınıflaması (International Classification of Functioning-İşlevsellik Uluslararası Sınıflandırması) şeklinde yayınlanmıştır. ICF, ICIDH’de bulunan nedensel düşünce yerine, sağlığın bileşenleri veya kavramların etkileşimini kapsamaktadır. Bu hususta oluşturulan yeni sınıflamada eskisine göre iki büyük farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıklardan ilki, özürlülük ve engellilik şeklinde tabir edilen olumsuz ifadeler yerine aktivite ve katılım şeklinde ibarelerin kullanılması, diğeri ise bireysel ve çevresel dış etkenlerin de sınıflandırma hususuna dâhil edilmesidir. Bu anlamda ICF’e göre oluşturulan engellilik modeli şekil 1’de yer almaktadır (Kaya, 2006: 8).

Şekil 1. ICF'nin Özürlülük Modeli

Kaynak: Kaya, 2006: 9.

İşlevselliğin uluslararası sınıflandırması (ICF), herhangi bir nedenden ötürü ortaya çıkan eksiklik veya bozuklukta bireylerin neleri yapabildiğini ya da yapma becerilerini sınıflandırmaktadır. Çünkü aynı hastalık farklı kişilerde farklı şekilde seyredilebilmektedir. İşlevselliğin uluslararası sınıflandırması, kişinin iyi olma durumunu sağlık ve sağlıkla ilgili bileşenlerini daha detaylı bir şekilde incelemesinin yanı sıra bireysel faktörleri de göz önüne alması hususu bakımından yaşamın kalitesinin değerlendirilmesinde daha geniş bir bilgi ağı oluşturmaktadır. Uluslararası yetersizlik, özürlülük ve engellilik sınıflandırması (ICIDH) sakatlık durumunu çok boyutlu bir şekilde ele almakta ve sağlık durumlarının sonuçları ile ilişkilendirerek tanımlamaktadır. Ancak ICIDH, bireylerin işlevleri üzerinde belirleyici anlamda önem arz eden çevreyi kapsamamaktadır. ICF ise, sosyal bir yaklaşım olması ile beraber birey ve çevreyi kapsayan bir şekilde tasarlanmıştır. ICF ve ICIDH'nin esas amacı klinik kullanım değil, istatistiksel ve hastalık, kaza, ve sağlıkla ilgili verilerin karşılaştırılmasıdır (Şiriner Önver, 2012: 46). Bu bağlamda ICF'nin engelli bireylere yönelik kullanılan ve onların yanı sıra çevresindeki kişilerin de zihinlerinde olumsuz algı yaratan özürlülük ve engellilik ibâreleri yerine aktivite ve katılım kavramlarının kullanılması ve bireylerin sahip oldukları eksiklikler kapsamında kişisel ve çevresel faktörleri de dikkate alarak değerlendirme yapması önemlidir. Çünkü sahip olunan engelin türü aynı olmasına rağmen, gerek kişisel gerek çevresel nedenler, bireylerde farklı sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla ICF programı sayesinde alınan önlemler ile engelli bireylerin yaşam kalitesi artırılabilir.

Geçmişten günümüze engellilik kavramında çeşitli tanımlamalar ve çalışmaların

yapılmasına ek olarak söz konusu husus farklı özellikleri kapsayan modeller ile de ifade edilmektedir. Bu kapsamda engellilik kavramı çeşitli modeller ile de açıklanmaktadır. Bu modeller (Güneş, 2016:8);

- *Moral Model:* Engelliliğe ilişkin ilk ve en eski model olarak bilinmektedir. Bu model engelliliğin, ahlaki çöküntüden oluştuğunu, kişinin içindeki “şeytanın” veya “ahlaksızlığın” dışı vurumu olduğunu ileri sürmektedir. Engelliliğin moral model olarak değerlendirilmesi görüşü Orta Çağın sonuna kadar devam etmiş ve engelli olarak yaşamlarını idame ettiren bireyler, sağlığın tanımında belirtilen ruhen iyi olma durumu konusunda iyi olmadığı için engelli olduğu şeklinde yargılanmış ve bu şekilde değerlendirilmiştir.
- *Medikal Model:* Bütün engellileri çeşitli nedenlerden kaynaklanan fizyolojik bozuklukların sonucu olarak gören bu model temelinde bütün engelli kişilerin otomatik olarak sınırlı olduğunu varsaymaktadır. Bu modelde kişi sınırlılık veya kısıtlılık ile öne çıkarılmakta ve sorun engelli bireyin bedenine yerleştirilmektedir. Medikal modelin politikası, kurumsal bakım veya tıbbi desteği kapsamaktadır. Bu modelde, bireylerin bedenleri iyi olmama hâlinin sonucunda engelli olarak değerlendirilebileceğini benimsemiş ve açıklamıştır.
- *Sosyal Model:* Bu model engellilik olgusu konusunda medikal modelin açıklamalarında oluşan eksikliklerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu modelin temel iddiası, engelliliğin toplumsal olarak yenilendiği ve çeşitli eksiklikleri olan kişilere dayatıldığıdır. Kişinin bedensel veya ruhsal eksikliğinin değil, toplumun muktedir bir bedene sahip olmayı temel bir esas olarak kabul etmesinin, bireyleri engelleyici ettiğini ifade etmektedir. Öte yandan bu model üç şekilde değerlendirilmektedir. Bunlar;
 - ✓ Mikro: Meslek sistemleri, bedensel ve ruhsal destekleri içerir.
 - ✓ Mezzo: Kişinin yaşamındaki sosyal sistemlerin etkileri ile ilgilidir.
 - ✓ Makro: Sağlık kurumları, okullar, sosyal mekânlar ve kişilerin çalıştıkları yerleri vb. ortamları kapsamaktadır.

Bu model günümüz dünya’sında da hüküm sürmekte olan, engelli bireylere toplumdan hariç tutulma duygusunu empoze etme durumunu açıklamaktadır. Dolayısıyla bugün ileri düzeyde engeli olmayan bireyler bile toplum tarafından dışlanmakta ve benimsenmemektedir. Mevcut durumdan hareketle engelli bireylerin hayatında hüküm süren asıl engelin kendi eksiklikleri veya noksanlıklarından ziyade toplumun onların

önüne sürdükleri engeller olarak belirtebiliriz. Bu bağlamda toplum engelli bireyleri çeşitli terimler ile de ifade etmekte ve açıklamaktadır.

Noksanlık kavramı, anatomik, ruhsal veya bedensel yapı ve fonksiyonlardaki bir eksikliği veya düzensizliği ifade etmektedir. Maluliyet ise, bir eksiklik veya engellilik sonucunda belirli bir bireyde ortaya çıkan ve o bireyin gerek demografik özelliklerine gerekse sosyal ve kültürel durumuna göre normal olabilecek faaliyette bulunabilme becerisini engelleyen ve kısıtlayan bir durumu ifade etmektedir (Kızılkaya, 2016: 44). Başka bir ifade ile herhangi bir nedenden ötürü eksiklik, noksanlık, engellilik veya özürlülük durumu sonuçlarının bireyin yaşam tarzını etkilemesi ve hayatına yansıma durumu maluliyet olarak tanımlanabilir.

Sakat kavramı, bireyin bedensel ve ruhsal yapısında varlığını sürdüren bir eksiklik ya da bozukluk olarak tanımlanabilir. Söz konusu eksiklikten ötürü birey, gereksinimlerini yerine getirebilecek güce sahip değilse işlevsel anlamda sakat olarak ifade edilebilir (Kırımlı, 1994: 446). Sakatlık, bireyin bedensel, düşünsel ve zihinsel anlamda yaşadığı bozukluk sonucu hayatını normal şekilde yaşayamaması şeklinde tanımlanabilir. Ancak yaşın ilerlemesi vb. sebeplerden ötürü ortaya çıkan eksiklikler ya da bozukluklar sakatlık olarak tanımlanamaz (Canıklıoğlu, 1991: 73-74). Diğer bir tanım ile sakat, ister bedensel ister zihinsel sebeplerden ötürü ortaya çıkan ve söz konusu nedenler dolayısı ile bir yanı bozuk ya da eksik olan kimse olarak tanımlanır (Şişman, 1995: 5). Bir bireyin sakat olarak ifade edilebilmesi için bedensel veya düşünsel eksikliğin bulunması gerekmektedir. Bedensel eksiklik; vücut sisteminde fizyolojik anlamda oluşan çeşitli düzensizlikler ve bozukluklardır. Zihinsel eksiklik ise; hastalık, kaza ve psikolojik sebepler gibi herhangi bir neden dolayısıyla ortaya çıkan zihin rahatsızlıklarıdır (Akkaya, 2002: 13). Öte yandan birey bedensel veya zihinsel olarak sakat olsa bile çalıştığı herhangi bir işte, işi gerektiği ölçüde yerine getirebildiği sürece sakat olarak kabul edilmeyebilir. Örneğin, herhangi bir elini kaybetmiş kişi, yaptığı işin gereklerini tek eli ile yerine getirebildiği sürece sakat olarak ifade edilmeyebilir. Yani, bireyin sahip olduğu nitelikler söz konusu iş için yeterli değilse, o kişi çalıştığı işte sakat olarak ifade edilecektir (Uşan, 1997: 5). Dolayısıyla toplumsal yaşamda “sakat” ibâresi genellikle engelli bireylere yönelik kullanılmasına rağmen, istihdam konusunda talep ile arzın ortak bir payda içerisinde kesişmediği durumlarda da sakatlık kavramı ortaya çıkabilir. Yani istihdam alanında arz edilen bir pozisyon için başvurusunu yapıp o pozisyonu talep eden kişi pozisyonun gereklerini yerine getirebilecek özelliklere sahip

değilse, söz konusu pozisyon için onu talep eden kişi “sakat” olarak ifade edilebilir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine ek olarak oluşturulan “Sakat Kişilerin Hakları Beyannamesinin” birinci maddesi kapsamında özürlü, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenden ötürü başkasından destek almadan ihtiyaçlarını karşılayamayan ve günlük öz bakım becerilerini yerine getiremeyen birey olarak tanımlanır (Çolak ve Hergüner, 2016: 2438). Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğünde ise, özürlü; özürlü ve kusuru olan engelli olarak açıklanırken (Yıldız, 2013: 312), engelli; engeli olan, bedeninde eksikliği veya kusuru bulunan şeklinde açıklanmıştır. Sakat ise bedeninde hastalık veya eksiklik bulunan, engelli, özürlü olarak belirtilmiştir. Anlamları farklı olmasına rağmen tüm tanımlar aynı kavramı anlatmak amacıyla kullanılmaktadır (Güner, 2016: 5-6). Bütün tanımlardan hareketle fizyolojik sorunların beraberinde bireylerin hayatına yansiyarak erişilebilirlik sorunlarını doğurmasının engellilik hususunu açıkladığını belirtebiliriz.

1.2.1. Duyusal Engelliler

Duyusal engelli, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenden dolayı kişinin çevresi ile iletişim kurmasını sağlayan çeşitli duyu organlarını kaybetmesi sonucu ortaya çıkan engel türüdür. Duyusal engelliler ikiye ayrılmaktadır.

- a) İşitme Engelliler
- b) Görme Engelliler

Duyusal engelli bireyler için çeşitli materyal ve programlar geliştirilmekte, gerek işaret dili gerekse de Braille alfabesi vb. gibi öğeler aracılığı ile hayatlarını sürdürmeleri daha kolay hale getirilerek, kaliteli bir yaşama sahip olmaları mümkün kılınmaktadır.

1.2.1.1. İşitme Engelliler

İşitme engelli, kişinin işitme düzeneğinde ortaya çıkan bir nedenden dolayı günlük yaşamında sözel dilini işlevsel olarak kullanamaması olarak tanımlanabilir. İşitme engelli bireyler sözel bilgiyi anlamada zorluk çekerler. Ancak erken yaşlarda özel eğitim alan işitme engelli bireyler sadece eğitim düzeyinde değil aynı zamanda meslek düzeyinde de çok iyi düzeylere gelebilmektedirler (Somoğlu, 2016: 17-18). İşitme engellilerin iletişimi konusunda onlara yardımcı olan işaret dilinin toplumsal hayatta yaygın şekilde öğrenilmesi, işitme engellilerin eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel aktivitelerinde büyük kolaylıklar sağlamak ve iletişim kurmaları gereken süre zarfında onlara yardımcı

olmaktadır. Bu anlamda işaret dilinin önemi yadsınamaz derecede büyüktür.

İşitme engeli teşhisi konulduktan sonra yapılacak ilk iş, eğitim ve işitme aleti kullanma hususudur. İşitme engelli çocuklar, işitme aleti eksikliği durumunda sesleri algılayamazlar. Ancak işitme aleti sayesinde duyduğu sesi tanıması ve ayırt edebilmesi için özel eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan küçük çocuklar, iki yaş döneminde akranları ile kaynaştırılmalı, konuşma ve duyma kapsamından faydalanması için desteklenmelidir (Bilir vd., 1993: 67). İşitme engelli çocuklar, konuşma, çevre ile uyum vb. konularda akranlarına nazaran daha çok güçlük yaşamaktadırlar. Bu güçlükler dışında çocukta başka tür özürlerde bulunabilir. Bunlar; işitme-görme, zekâ geriliği ile birlikte işitme engellilik, ruhsal bozukluklar ile işitme engellilik olarak sınıflandırılabilir. (Karasalihoğlu vd., 1995: 86). İşitme engelli çocuklar akranlarına kıyasla birçok beceri ve yetenekte alt seviyelerde kendilerini göstermektedirler. Bu sebeple engelli bireylerin eksiklikleri olan beceri ve yetenekleri üst seviyelere çıkararak topluma hazır bir kişi haline getirebilmek amaçlanmaktadır. Ancak duyuşsal konuların geliştirilmesi hususunda Türkiye’deki eğitim programlarına ağırlık verilmemektedir. Bu konu işitme engelli bireyler için çok önemli bir problemin zeminini oluşturmaktadır (Yılmaz ve Arıkan, 2008: 68). Söz konusu probleme çözüm üretilmemesi ve duyuşsal engelli bireylere yönelik özel eğitim kapsamında gerekli önlemlerin alınmaması durumu ilerleyen süreçte daha büyük sorunlara yol açacaktır. Duyuşsal engelli bireylerin toplumdan kendini soyutlaması, akranları ile etkileşim içerisinde olamaması ya da eğitim kapsamında sürekli düşük seviyelerde kendilerini göstermesi bu konuya örnek olarak verilebilir. Ayrıca bahsi geçen durum engelli çocuklar ile birlikte çevrelerindeki çocuklar üzerinde de bir etki oluşturacak ve onların eksikliğini, becerilerindeki yetersizliğini vb. durumları görmek tezimizin de ana konusu olan engellilik algısına zemin oluşturacaktır.

Diğer yandan işitme engelli çocuklara eğitim veren çoğu eğitmene göre, işitme engelli çocuklar konuşma yeteneklerini akranları ile aynı süre zarfında kazanmaktadır. Bu bağlamda eğitimlerinde normal çocuklar için oluşturulmuş materyaller kullanılmaktadır. İşitme engelli çocukların konuşma seviyelerini yeterli düzeyde geliştirebilmeleri için eğitimlerinde doğal-işitsel-sözel yöntemin kullanılması gerekmektedir. İşitme engelli çocuklar ilk dönemlerinde anne-babaları ile birlikte sözel iletişim süreci yaşamakta ve akabinde kardeşleri, arkadaşları ve diğer kişiler ile iletişim kurma sürecine geçmektedirler. İşitme engelli çocuklar eğitimlerinde yazma hususunu verimli bir şekilde geçirememelerinden ötürü sıklıkla sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Konuşma sürecini başaramamış işitme engelli çocuğa yazmayı öğretmeye çalışma hususu beraberinde çocuğun işitmeyi ikinci plana almasına sebebiyet vermektedir (Ayık, 2013: 60-61). Bu kapsamda her engel türüne uygun planda hazırlanan özel eğitimin önemi yadsınamaz derecede büyüktür. Özel eğitim sayesinde çeşitli engel türüne sahip olan engelli bireyler kendine güven duygusuna kavuşarak toplumsal yaşamda yer edinebilmektedir. Özel eğitim kapsamında işitme engelli bireyler, ilk olarak işaret dili öğrenmeye yöneltilmemekte, konuşması ve çevre ile iletişim kurması sağlanmaya çalışılmaktadır. İletişim sürecinin daha kolay ve verimli bir şekilde sürdürülmesi işitme cihazı kullanımına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Öte yandan işitme konusunda sorun yaşayan kişiler için işitme engelli diyemeyiz. Bu bağlamda engelli türlerine özgü tanı amaçlı testler oluşturulmakta ve geliştirilmektedir.

Özel olarak işitme engelli bireyler için geliştirilen ve işitme engelinin seviyesini belirlemek amacıyla kullanılan işitme testi sonucu normal işitme değerleri altında çıkan bireylere işitme engelli tanısı konulmaktadır. İşitme engelli bireyler için özel eğitim kapsamında yapılan sosyal ve kültürel aktivitelerin iletişim hususunda bireyleri geliştirmesi ile beraber güven duygusunu aşılama ve kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırmaktadır (Tarakçı ve Kaplan, 2006: 149). Kendine güven ve çevre ile kolay iletişim kurma hususu işitme engelli bireyler için beraberinde toplum ile kaynaşma, etkinlikler, aktiviteler, eğitim, sağlık ve istihdam gibi alanlarda da bulunabilme imkânı sağlayacaktır. Normal bireyler için ise, hayatın birçok alanında engelli bireylerin varlığını hissetmek zamanla zihinlerinde var olan engellilik algısının yıkılmasına yardımcı olacaktır.

1.2.1.2. Görme Engelliler

Görme bozukluğu, gözün görme yetilerinde ortaya çıkan bir sebepten ötürü oluşan yoksunluk, rahatsızlık veya engellilik durumunda ortaya çıkan sorunlardır. Öte yandan görme bozukluğu bireyin ihtiyacı olan görme yeteneğinin gerekli olandan daha alt bir seviyede olması olarak da tanımlanabilir. Körlük ise yapılan bütün müdahalelere rağmen gözün görme gücünün 20/200'lük görme keskinliğine ya da daha düşük seviyesine sahip olan veya görme açısı 20 dereceyi aşmayan kişilerin yaşadığı engellilik durumu olarak tanımlanmaktadır (Değirmenci, 2016:2-3). Görme bozukluğu ve körlük durumu farklı şekilde değerlendirilmelidir. Görme bozukluğu yaşayan bireyler, bozukluk durumunu giderici araç-gereç kullanarak, bu konuda gerekli tıbbi desteği alarak, hayatı idame

ettirebilme yetisine sahiptirler. Nitekim doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenden dolayı ortaya çıkan körlük durumu kalıcı ve tedavi edilemez bir engeldir.

Görme engelli kişilerin hareketlerinin kısıtlanma nedenleri;

- Yolun algısının kısıtları,
- Çevre hakkında sınırlı bilgi, engellere ve diğer tehlikelere karşı daha az korunma,
- Hafızaya güven ve bilinen yerlerde değişmez şartlar,
- Doku ve ses gibi görünmeyen kaynaklardan özümsemiş bilgi ihtiyacı.

Birçok görme engelli kişi azaltılmış görüş derecesinden dolayı algı güçlüğü çekebilmekte veya yaklaşan tehlikelere, engellere ve değişen şartlara karşı hızlı tepki vermeyebilmektedir (Ö.V.M.E.K, 2009:8). Dolayısıyla görme engelli bireylere yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması ve eksikliklerin giderilmesi tehlikeleri azaltacak ve yaşamlarını daha kaliteli hâle getirebilecektir.

1.2.2. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engelli, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan algı, dikkat ve bellek gibi zekâ fonksiyonları açısından normal seviyenin altında olma durumudur (Yavuz, 2016: 6). Zihinsel engel bir hastalık olamamakla birlikte ruh ve sinir hastaları ile karıştırılmaması gereken bir durumdur. Zihinsel engelli bireyler zekâ fonksiyonlarını kullanamamalarından kaynaklı çevrelerinde olup biteni anlayamaz ve algılayamazlar. Bu durum bir hastalık olmamasından dolayı ilaç vs. ile tedavi edilemez bir durumdur yani bireylerin yaşamları boyunca hüküm sürecek olan bir engeldir.

Zihinsel engellilik, oluşturulan testler aracılığı ile zekâ katsayısının (IQ) bulunması ile belirlenmektedir. Genel anlamda 100 olan IQ seviyesinin 70'in altında olması durumu zekâ geriliği olarak tanımlanmaktadır. Zekâ geriliği dört başlık altında gruplandırılabilir (Kömerik vd., 2012: 97):

- *Hafif derecede zekâ geriliği: IQ 50-70*
- *Orta derecede zekâ geriliği: IQ 35-55*
- *Ağır zekâ geriliği: IQ 20-40*
- *Derin zekâ geriliği: IQ 20-25*

Zihinlerinde ortaya çıkan yavaş gelişme, gelişmeme ve gerileme sebebiyle tutum ve çevreye uyum sağlama hususlarında akranlarına nazaran davranışlarının normal dışı

oluşması ve standart eğitim programları ile eğitilemeyen bireyler, zihinsel engelli olarak tanımlanabilir. IQ seviyelerine bağlı olarak belirlenen zekâ engelinin seviyesi, beraberinde zekâ seviyelerine göre zihinsel engelli bireyleri üç grupta sınıflandırmıştır;

- *Zekâ düzeyi çeşitli ölçeklerde sürekli olarak 20-40 olanlar*
- *Zekâ düzeyi çeşitli ölçeklerde sürekli olarak 41-74 olanlar*
- *Zekâ düzeyi çeşitli nedenlerle 75 olanlar*

Bu gruplarda yer alan bireyler, çevreye uyum sürecinde sıkıntılar yaşayan, eğitimleri özel programlar eşliğinde gerçekleştirilen ve değişik seviyelerde klinik bakım ve rehabilitasyona gereksinim duyan engelli bireylerdir (Malkoç, 2006: 23). IQ seviyelerine göre çeşitli isimler ile de ifade edilen zihinsel engellilik durumu engelin türüne göre de çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Farklı şekillerde kendini gösteren zihinsel engellilik, bireylerin vücutlarında farklı hastalıklar şeklinde ortaya çıkmakta ve farklı şekillerde seyredilebilmektedir.

Bu bağlamda zihinsel engelliler beş alt kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar;

- Zekâ Geriliği (Mental Retardasyon)
- Down Sendromu
- Otizm
- Serebral Palsi (Cerebral Palsy)
- Fenilketonüri (FKÜ)

1.2.2.1. Zekâ Geriliği (Mental Retardasyon)

Zekâ geriliği gelişim döneminde ortaya çıkan, gerekli davranışlarda yoksunluğun olması ve genel zekâ işlevleri bakımından normal seviyeden düşük olma hali olarak tanımlanabilir (Yavuz, 2016: 6). Zekâ geriliği ayrıca bireylerin zihin ve zekâ becerilerinin sahip olduğu yaş ortalamasının altında olması olarak da tanımlanmaktadır. Yaşıtlarına göre alt seviyede zihin becerilerine sahip olan bireyler, eğitim konusunda özel eğitime gereksinim duymakta ve faydalandıkları özel eğitim ve psiko-sosyal çalışmalar ile kendi performanslarının en iyisini sergileyebilmektedir.

ICD-10 (hastalıkların ve sağlık sorunların uluslararası sınıflandırılması) kapsamında zekâ geriliği ise, doğum sonrası ortaya çıkan bireyin çeşitli yeteneklerinde bozulma ile başlayan zekânın düşük seviyede gelişmesi veya hiç gelişmemesidir. Bu hususta en sık görülen belirti çevreye uyum sağlamada yaşanan güçlüktür. Ancak gerekli araç-gereç, destek ve uygun bir çevre oluşumu ile bu durum aşılabılır. Hatta zekâ geriliği

olan çocukların normal akranları ile birlikte vakit geçirmeleri gelişimleri üzerinde pozitif etki yaratmaktadır (Kozacıoğlu ve Ekberzade, 1994: 163). Bu konuda zihinsel engelli bireylere yönelik engelsiz çevre tasarımı sağlanması ve günümüzde de varlığını sürdüren kaynaştırma eğitiminin, normal bireyler ile engelli bireylerin aynı ortamda eğitim görmesinin, zihinsel engelli bireylerin engellerini bir nebze de olsa aşmalarına imkân sağladığını ve zemin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

1.2.2.2. Down Sendromu

Down Sendromu, vücutta bulunan hücrelerin 46 yerine 47 kromozoma sahip olması durumu olarak tanımlanabilir. Down sendromu bir hastalık değil genetik ve doğumsal olarak bir kromozom bozukluğudur (Gerçeksever, 2011:3). Down sendromu vücutta oluşan yapısal ve fonksiyonel değişiklikler ile karakterize edilir. Doğum öncesinde ve doğum anında tanımlanabilen bu rahatsızlığa sahip olan bireylerde orta seviyeli öğrenme güçlüğü görülebilir. Öte yandan down sendromuna sahip bireylerde genel anlamda yüzün yapısı aynı şekilde değişiklik göstermekte ve yüz yapısı ile de kişinin down sendromuna sahip olduğu anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla down sendromlu bireyler, genel anlamda bedensel özellikleri itibari ile normal bireylerden farklılık göstermektedir. Söz konusu fark ediş aracılığı ile normal bireylerin davranış şekilleri değişiklik göstermektedir. Kimi zaman şefkat ve merhamet hâlini alan davranışlar kimi zaman ise korku ve dışlama şeklinde kendini gösterebilmektedir. Ayrıca genel anlamda toplum tarafından şefkat ve merhamet duyguları ile karşılanan down sendromlu bireylerin bu özelliği pazarlama alanında fark edilmiş ve birçok fırsata dönüştürülmüştür. Günümüzde birçok ilde down sendromlu bireylerin istihdam edildiği “down cafe” adı altında kurumlar oluşturulmakta ve geliştirilmektedir. Bu kurumlar down sendromlu bireylere istihdam olanağı sağlamasının yanı sıra engelli bireyler ile iletişimin artması hususuna ve onların normal bireyler tarafından kendilerinden farksız olarak görülmesi konusuna da katkı sağlamaktadır.

1.2.2.3. Otizm

Otizm, nörolojik sebeplerden dolayı ortaya çıkan ileri düzeyde gelişimsel yetersizlik olarak tanımlanabilir. Üç yaş öncesinde çocuklarda ortaya çıkan, gerek sözel gerek sözel olmayan iletişim, sembolik etkinlik, oyun ve sosyal ilişki alanlarında bozukluk ve yinelenen davranışlar ile ayırt edilmektedir (Gönen, 2014: 9-10).

1.2.2.4. Serebral Palsi (Cerebral Palsy)

Serebral Palsi (Beyin Felci), beyin veya beyinciğin çeşitli sebeplerden dolayı zarar görmesi sonucu ortaya çıkan kaslarda kuvvet azlığı, istemsiz hareketler, motor gelişmede geriliktir. Serebral Palsi ilerleyen bir hastalık olmamakla birlikte, hasarı ömür boyu devam etmektedir. Beyinde günlük yaşamın gereklerini yerine getirmeye yardımcı olan bölge (kol-bacakların tam kullanımı, yürüme, yemek yeme, merdiven çıkma gibi) ancak 7-8 yaşlarında gelişebilmektedir (Şahin, 2012: 12). Dolayısıyla 7-8 yaşına kadar serebral palsiye sahip olan çocuklar bir bireye bağlı olarak günlük hayatlarını sürdürebilmektedirler. Bununla birlikte serebral palsinin belirtileri kişiden kişiye göre, beynin hangi yapısının zarar gördüğüne göre, değişiklik gösterebilmektedir. Serebral palsili çocukların fizyolojik yapılarını kullanana değin normal çocuklar ile etkileşim imkânına ulaşamamakta veya anne-baba aracılığı ile ulaşabilmektedir. Ancak söz konusu husus sağlansa bile karşı tarafın zihninde engelliler için farklı bir yapıya zemin hazırlamakta ve bu husus engellilik algısına temel oluşturmaktadır. Ancak söz konusu süreç özel eğitim ve tıbbi rehabilitasyon eşliğinde kısaltılabilir.

1.2.2.5. Fenilketonüri (FKÜ)

Fenilketonüri kalıtsal bir hastalıktır. Bu hastalığa sahip olarak doğan çocuklar proteinli gıdalarda mevcut olan fenilalanin isimli bir amino asidi metabolize edemezler, dolayısıyla kanda ve diğer vücut sıvılarında artmış olan fenilalanin çocuğun gelişmekte olan beyinde hasar oluşturarak ileri derecede zekâ özürlü olmasına ve sinir sistemini ilgilendiren daha birçok belirtinin ortaya çıkmasına sebep olur. Fenilketonüri anne babada bulunan bozuk genlerin çocuğa geçmesi sonucu oluşmaktadır (Şahin, 2012: 13).

1.2.3. Bedensel Engelliler

Bedensel engelli, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası dönemde herhangi bir nedene bağlı olarak iskelet (kemik), kas ve sinir sisteminde oluşan bozukluk sebebiyle, bedensel yeteneklerin kaybedilmesi ve günlük hayatın sürdürülmesinde güçlük yaşanılması, bu nedenle bakım rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç duyulması olarak tanımlanabilir (Yılmaz vd. 2014: 29).

Mimari açıdan bedensel engellilik kavramı, bedensel kısıtlamalar sebebiyle normal gereksinimlere göre hazırlanmış binaları kullanım hususunda engellerine uygun ortamın noksanlığından kaynaklanan engel olarak tanımlanır (Ay vd., 2017: 203).

Dolayısıyla mimari açıdan bedensel engelli olma hususu söz konusu mekânın özelliklerine göre farklılık arz etmektedir. Bedensel engelin türüne göre gerekli tasarımların sağlandığı alanlarda engelli olarak tanımlanmayan bireyler, gerekli tasarımların eksikliği durumlarında engelli olarak ifade edilebilir. Bu husus toplumsal yaşamda engelsiz çevre tasarımının ve engelli bireylere yönelik uygulamaların önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bedensel engelliler iki alt kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar;

- Yardım ile Yürüyen Engelliler
- Protez Kullanan Engelliler

1.2.3.1. Yardım ile Yürüyen Engelliler

Yardım ile yürüyen bireyler, baston, koltuk değneği veya yürüteç kullanan kişiler olarak tanımlanabilir. Yardım ile yürüyen kişilerin öncelikli tercihleri uzun rampalardır. Alçak basamakları aşabilirler ancak yüksek basamakları aşmak koltuk değnekli ve tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler için zor olabilmektedir.

Zeminin özellikleri yardım ile yürüyen engelli bireyler için oldukça önemlidir. Izgaralar ve boşluk araları, koltuk değneği ve tekerlekli sandalye ile yürüyebilen kişiler için tehlike oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler için özel rampalar yapılmalı ve tekerlekli sandalye kullanıcıları için kullanabilecekleri teknolojik aletlerin günlük yaşam içerisinde tüm sosyal yapılarda yer alması gerekmektedir (Davutoğlu, 2016: 18). Bu sayede engelli bireyler bağımsız bir yaşam olanaklarına sahip olabilir. Bununla beraber yardım ile yürüyen engelli bireyler için kendine güven, sosyal ve kültürel hayata katılım ve toplumsal kaynaşma vb. gibi hususlar rampalar aracılığı ile sağlanabilir.

1.2.3.2. Protez Kullanan Engelliler

Protezli kişiler uzuvlarında eksiklik oluşan, metal ya da plastik uzuvlar yardımı ile yürüyebilen bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bacak protezi kullanan bedensel engelli bireyler, engelsiz bireylerden biraz daha yavaş yürüseler bile diğer bedensel engelli bireylere göre daha az sıkıntı yaşarlar. Ancak diz üzerinden protez kullanan bireyler çok daha ağır hareket etmektedirler.

Protez kullanımı uzuvlarını yitirmiş bireylerin sosyal yaşamdan kendilerini soyutlamamaları açısından büyük önem taşımaktadır. Protez kullanımı engelli bireylere toplum içerisinde kendilerini engelsiz birey olarak hissetmelerini sağlamaktadır. Aynı

zamanda protezler sayesinde bedensel engelli kişiler paralimpik olimpiyatlara da katılabilmektedir (Davutoğlu, 2016: 19). Yani uzuvların eksikliklerinin giderilmesinde ve diğer bireyler ile benzer yaşam koşullarına sahip olma konusunda protezler önemli rol oynamaktadır. Öte yandan protezlerin katkısı ile çeşitli alanlardaki eşdeğerlik, uzuvlarında eksiklik olan bireylerin hayata tutunmasına vesile olurken, yaşamın her anında onlar ile bir arada olan normal bireylerin de algıları üzerinde pozitif etki oluşturmaktadır.

1.2.4. Diğer Engelliler

Diğer engelliler başlığı altında üstün zekâlılar, konuşma, ruhsal ve duygusal engellilik başlıkları altında tanımları ve türleri açıklanmış olup, aşağıda sunulmuştur.

1.2.4.1. Üstün Zekâlılar

Üstün zekâ, üç temel insan üstü yetenek olan normal üstü yetenek, yaratıcılık ve yapılan işe bağlılığın etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Bu üç özellik de üstün davranışın gelişmesine aynı derecede katkı sağlamaktadır (Öpengin, 2011: 10-11).

1.2.4.2. Konuşma Engelliler

Konuşma bozuklukları tanısı çocukluk döneminde konan bozukluklar arasında yer almaktadır. Nitekim konuşma bozuklukları çeşitli nedenler sonucunda ortaya çıkmakta ve çeşitli başlıklar altında irdelenmektedir.

Bunlar;

- Sözel anlatım bozukluğu
- Karışık dili algılama
- Fonolojik bozukluk
- Kekemelik

1.2.4.2.1. Sözel Anlatım Bozuklukları

Sözel anlatım bozukluğu olan bireyler ihtiyaçlarını ve düşüncelerini konuşma diliyle iletmede sıkıntı yaşarlar. Kısıtlı sözcük dağarcığı, kısa ya da gramere uymayan cümle yapıları, kolay ve düzenli olmayan ifadelerden oluşan anlatımlara sahiptirler. Sözel anlatımdaki bu sıkıntılara rağmen, sözel olmayan zekâ ve dili anlama normaldir. Sözel anlatım bozukluğu yaşayan bireyler, söylenenleri anlayıp algılayabilirler ancak

kendilerini ifade etme hususunda anlatım bozukluğundan kaynaklı olarak sıkıntı yaşamaktadırlar. Sözel anlatım bozuklukları gerek doğum öncesi gerek doğum sonrası ortaya çıkabilen bir engel türüdür. Sözel anlatım bozukluğuna sahip bireyler için özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanılarak bu rahatsızlık kısmen ya da tamamen iyileştirilebilir (Yücel Peru, 2014: 5).

1.2.4.2.2. Karışık Dili Algılama

Karışık Dili Algılama (KDA) bozukluğuna sahip olan bireyler, sözel olmayan zekâ düzeyleri normal olduğu halde, sözel anlatım becerileri ve dili anlama güçlüğü yaşamaktadırlar. Dili algılamadaki yaşanan sorun, yeni sözcüklerin öğrenilmesini, uzun ve karmaşık gramerli cümlelerin anlaşılmasını güçleştirir. Bu hususta bireyler algılamada yaşanan sıkıntıdan kaynaklı olarak, anlatım bozukluğu yaşamaktadırlar. Algılama güçlüğü düzeltilemeyen bir rahatsızlık olsa da bireylerin anlatım bozuklukları özel eğitim, rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetleri ile giderilebilir (Yücel Peru, 2014: 5).

1.2.4.2.3. Fonolojik Bozukluk

Fonolojik bozukluk, çocukların yaşına ve sahip olduğu lehçeye uygun konuşma seslerini doğru şekilde çıkarırken yaşadığı zorluk olarak tanımlanabilir. Ses çıkarmadaki zorluğa ek olarak, duyulan belirli konuşma seslerinin ayırımında da sorun yaşanmaktadır. Fonolojik bozukluk genellikle çocuklarda yaygındır ve sebebi bilinmemektedir (Yücel Peru, 2014: 6).

1.2.4.2.4. Kekemelik

Kekeleme, istem dışı konuşma hareketleri sebebiyle konuşma akıcılığında bozulma oluşmasıdır. Ses ve hece tekrarları, sesleri uzatma, telaffuz bozukluğu ve tıkanma şeklinde akıcılık sorunları olabilir. Kekelemede ortaya çıkan sıkıntılar bazen hafif düzeyde kekeleme şeklinde olabileceği gibi, iletişimi imkânsız kılacak kadar ağır derecede de olabilir (Yücel Peru, 2014: 6).

Konuşma engelli bireyler, kendini ifade edebilmede güçlük, konuşma bozuklukları nedeniyle utanma ve özgüven eksikliği vb. durumları yaşamaktadırlar. Söz konusu durum akabinde konuşma engelli bireylerin kendilerini toplumsal yaşamdan ve diğer bireylerden soyutlamalarına sebep olabilir. Ayrıca çocukluk döneminde başlayan konuşma bozuklukları ve o dönemde olumsuz bir durum yaşayan engelli bireylerin, ruhen

kötü etkilenmesinden dolayı, yaşam tarzları ve kendilerini geri çekme seviyeleri de değişiklik gösterebilmektedir.

1.2.4.3. Ruhsal ve Duygusal Engelliler

Ruhsal olarak iyilik halinde olmamanın duygu, düşünce ve tutumlara sirayet ederek farklı şekillerde ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Bu grubun içerisinde olan engelli bireyler, günlük hayatlarını sürdürme ve toplumsal ilişkilerinde iletişim konusunda problemler yaşayanlardır. Örnek olarak depresyon ve şizofreni rahatsızlıkları verilebilir (Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010: 14).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMSAL İLİŞKİLERİ VE ENGELLİLİĞE BAKIŞ AÇISI

2.1. Engelli Bireylerin Toplumsal İlişkileri

Herhangi bir nedenden ötürü bir eksikliğe sahip olan engelli bireyler, gerek günlük hayatlarında gerekse de toplumsal yaşamlarında engelleri nedeniyle bir takım sorunlar veya durumlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda aşağıda engelli bireylerin toplumsal yaşamdaki durumları açıklanacak olup, söz konusu durum engel türlerine göre incelenecektir.

2.1.1. Toplumda Engelli Bireyler

Tarihsel süreç içerisinde engelli bireyler, genel anlamda sürekli olarak toplumsal baskıya maruz kalmış, sosyal, ekonomik ve politik süreçlerden soyutlanmıştır. Mevcut baskı ve soyutlama, toplum ve kültür bazında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda toplum, engelli bireylerin fiziksel görünümünü yorumlayarak, ona toplumsal normlar ve söylemler kapsamında bazı anlamlar yüklemiştir. Söz konusu anlam yüklemesi beraberinde engelli bedenlerin toplumsal yaşamda etiketlenmesini getirmekte ve onların toplumdan soyutlanmasına neden olmaktadır. Öte yandan tam tersi bir durumda gözlemlenebilmekte ve engellilik durumu normalleştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak geçmişten günümüze değin geçen süreci incelediğimizde genel anlamda engellilik algısının Batıda geliştiğini ve ilerleyen süreçlerde de diğer ülkeleri de kapsamı altına aldığını belirtebiliriz (Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017: 6-7). Oluşturulan mevcut algı zaman içerisinde yayılarak günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda engelli bireylerin günlük hayatlarının her evresinde engellilik algısı ile karşılaşmalarının sebebi, geçmişten günümüze gelen negatif algı birikiminin olduğu düşünülmektedir.

Toplumsal hayatta fiziksel aktiviteye katılım ve alışkanlık edinebilmek engelli bireyler için önem arz etmektedir. Ancak normal bireyler ile kıyaslandığında engelli bireyler, gerek kişisel gerekse de çevresel sebeplerden ötürü fiziksel aktivitelere katılım gerçekleştirememekte ve bu husus beraberinde sağlık sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Sağlık problemlerini giderebilme ve toplumla kaynaşma özelliği göz önüne alındığında fiziksel aktivitenin önemi engelli bireyler için son derece önemlidir. Bu bağlamda yapılan

araştırmalar ışığında görme ve ortopedik engelli bireylerin fiziksel aktivitelere katılımını engelleyen etmenler kapsamında kaldırımlar, rampaların eksikliği, kanalizasyonlar ve inşaat kalıntıları olduğu gözlemlenmektedir. (Esatbeyoğlu ve Güven Karahan, 2014: 44; Kirchner ve diğ., 2008). Belirtilen etmenler engelli bireylerin hayatlarında bir engel daha oluşturmakta ve fiziksel aktivitelere katılımını engellemektedir. Fiziksel aktiviteden yoksun kalmanın engelli bireyler için sağlık sorunlarını oluşturmalarının yanı sıra toplumdan kendilerini soyutlamalarına ve toplumun fiziksel aktivitelerini engelli bireyler ile birlikte gerçekleştirmemelerinin ise, zihinlerdeki engellilik algısının artmasına neden olmaktadır.

Mevcut algıyı azaltmak/yıkarak ve engelli bireylerin sosyal ve kültürel hayata katılımlarını sağlamak amacıyla çeşitli yollar geliştirilmiştir. Özürlüler Kanunu ve İş Kanunu'ndan sonra özellikle engelli bireylerin istihdamı, sosyal ve kültürel aktivitelere katılımları artmıştır. Kanun ve yönetmeliklerde yapılan düzenlemelerle başkalarına bağımlı halde yaşayan ve tüketici konumunda olan birçok engelli birey, üretici konumuna gelerek kendi gereksinimlerini yerine getirebilen ve ülke kalkınmasına katkıda bulunabilen bireyler hâline getirilmiştir. Engelli bireylerin çalışma ortamına katılımlarını sağlayabilmek için birçok model oluşturulmuş ve bu konuda onları teşvik etmek amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için korumalı işyerleri oluşturulmuştur. Bu işyerleri daha çok engelli bireylerin bir arada çalışmasını öngörmektedir. Bu nedenden dolayı korumalı işyerleri engelli bireyler tarafından desteklenmemiş ve bilakis sosyal soyutlanmayı artırdığı ileri sürülmüştür. Engelli bireyler, diğer bireyler ile aynı ortamda çalışabilmek, eşit haklara sahip olabilmek ve günlük hayattan soyutlanmamak istemektedirler. Dolayısıyla kendilerine yönelik oluşturulan acıma ve yardım etme gibi duygulardan ziyade üretebilen, söz sahibi olan ve bağımsız bir şekilde sosyal ve kültürel aktivitelere katılabilen bireyler olmayı tercih etmektedirler (Genç ve Çat, 2013: 368). Bu sayede engelli bireylerin, hayatın her alanında varlığını sürdürebilmesi, engelsiz bireyler ile bir arada vakit geçirebilmesi, toplum üzerinde varlığını sürdüren engellilik algısının yıkılmasına yardımcı olacaktır.

2.1.2. Tarihsel Süreçte Engelli Bireylere Yönelik Politikalar

Tarihsel süreçte engelli bireylere yönelik politikaların oluşması ve gelişmesi I. Dünya Savaşı dönemlerine denk gelmektedir. Bu dönemde ilk amaç özel eğitim programlarının geliştirilmesi ve bu programlardan yararlanmadır. Bahsi geçen amaç

beraberinde tıbbi ve mesleki rehabilitasyon alanlarına yoğunlaşmayı getirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sonunda ise engelli bireylerin istihdamı ile ilgili hususlarda arayışlara başlanmıştır. Çünkü I. ve II. Dünya savaşları maddi ve manevi kayıpların yanı sıra milyonlarca engelli bireyin ortaya çıkmasına da neden olmuştur (Küçükali, 2015: 102). Dolayısıyla hem engelli bireyleri yeniden topluma kazandırabilmek hem de savaş sonrası toplumun refah düzeyini yükseltebilmek amacıyla da özel eğitim ve rehabilitasyon programlarının uygulandığını belirtebiliriz. Öte yandan özellikle savaş dönemlerinde tıbbi rehabilitasyonun yanı sıra mesleki rehabilitasyona önem verilmesi istihdam alanında engelli bireylerin bulunmasının önemine dikkat çekmektedir. Bugün yasa ile de desteklenen bu durumun, kurum ve kuruluşlara belirli sayıda engelli birey çalıştırılma zorunluluğunun getirilmesinin, tarihsel arka planının olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte istihdam sürecinde hiç kuşkusuz en önemli öğelerden biri de eğitimidir. Engelli bireylere yönelik istihdam alanında yapılan uygulamalara ek olarak eğitim kapsamında da gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Engelli bireylere yönelik ilk eğitim çalışmaları 1970'li yıllarda çıkarılan bir kanunla ABD'de başlamıştır. Kanunda, herhangi bir özüre sahip olan tüm çocukların eğitimden faydalanmaları aynı zamanda mevcut eğitimin bebekler ve onların ailelerini de kapsamı gerektiği belirtilmiştir. Öte yandan kanunda, engelli çocukların en iyi seviyede nasıl gelişecekleri, maddi açıdan yeterli düzeyde olup olmamaları, anne babanın çocukları ile ilişkilerinin nasıl olduğu gibi aileyi ve engelli çocuğu içeren konulara da değinilmiştir. Dolayısıyla kanun, engelli bir çocuğa sahip anne-babaların psikolojik, maddi ve manevi gereksinimleri açısından desteklenmeleri için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini öngörmektedir (Kanık, 1993: 14). Çünkü çocukların ilk eğitim kurumu olan aile ve aile bireyleri de engelli çocuğun eğitimi üzerinde negatif ya da pozitif etki yaratmaktadır. Bu kapsamda ailenin maddi durumu anne-babanın eğitim düzeyi, kardeşler arasındaki ilişkiler ve en önemlisi engelli çocuğa yansıtılan tutum ve davranışlar önem arz eden öğeler arasında yer almaktadır.

Engelli bireylerin etkili ve verimli bir eğitime erişebilmeleri, aileleri kadar eğitimi vermekte olan öğretmenlerin de sabır ve fedakârlık göstermelerine bağlıdır. Öte yandan, engelli bireylerin eğitimi normal bireylere nispeten daha zorlayıcı olmaktadır. (Şahin ve Şahin, 2012: 277). Örneğin; zihinsel engelli bireylerin okul hayatından iş ve meslek hayatına geçiş aşamasında geçiş sürecinin düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Bu süreç öğrencilerin ihtiyaçlarının belirlenmesi, geçiş sürecini oluşturan ekibin toplanması ve

çalışması, uzun ve kısa süreli amaçların belirlenmesi, geçiş sürecinin etkinliklerinin düzenlenmesi, geçiş planlarının oluşturulması, işe yerleştirme gibi süreçlerin yer aldığı geçiş planlarının düzenlenmesi, iş yerinin seçilmesi, iş ortamlarının analizi, yerleştirme, destekleme ve etkinlik sürecinde gözlem adımları yer almaktadır (Eratay ve Eldeniz Çetin, 2013: 1682). Bu adımları gerçekleştirebilmek ve engelli bireylerin yaşam koşullarını iyileştirebilmek amacıyla günümüzde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gerekli düzenlemeleri yapmakta ve engelli bireylerin hayatlarının her anında varlığını sürdürmektedir.

Türkiye’de engelli politikalarını oluşturan yasal düzenlemeler kapsamında sağlık, eğitim ve istihdam gibi esas alanlarda dışlanma oluşturulmamaya çalışılmakta ve engelli bireylerin hakları korunulmaya çalışılmaktadır. Nitekim her ne kadar yasal düzenlemeler belli bir seviyeye ulaşmış olsa da, mevcut durumun uygulama sürecinde istenilen düzeyin çok altında olduğumuzu belirtebiliriz.

T.C. Anayasası kapsamında bütün bireyler için olan hakların yanı sıra özel olarak engelli bireyler için de gerekli önlemlerin alınması çeşitli hükümler ile Devlete görev olarak verilmiştir. Bu bağlamda anayasamızın sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler başlığının 61. maddesinde: *“Devlet sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Bu amaçla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.”* ibaresi ile ifade edilmektedir. Öte yandan T.C. Anayasasının yanı sıra birçok yasa ve yönetmeliklerde de eğitim, sağlık, istihdam, yardım ve çalışma süreci gibi kapsamlarda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca uluslararası antlaşmalar ve sözleşmeler de engellilerle ilgili politikaların oluşmasına katkı sağlamaktadır. Avrupa Kentsel Şartı, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 142 sayılı sözleşmesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ek olarak kabul edilen Özürlü Hakları Bildirgesi bunlardan bazılarıdır (Dalbay, 2009: 24).

Engelli bireylerin sağlık ve öz bakımlarına yönelik birimler kuran Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sosyal ve kültürel hayatlarındaki sorunların çözümüne yönelik birimler kurarak, projeler oluşturarak, onlara yönelik oluşturulan yeni hizmet modellerini hayata entegre etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda bakanlık, “Kopenhag Siyasi Kriterleri”ni karşılamak amacıyla Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA-I) dâhilinde 2013-2015 yılları arasında “Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunun Geliştirilmesi Projesi” adı altında bir proje gerçekleştirmiştir. Projede amaç, engelli

bireylerin hayatın tüm süreçlerine, mal ve hizmetlere eşit düzeyde erişebilmeleridir. Engelli bireylere yönelik çalışmalar oluşturmak isteyen sivil toplum kuruluşlarını güçlendirmek ve bu bağlamda ilgili genel müdürlük ile sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişimi daha iyi düzeye getirebilmek alt amacı oluşturmaktadır. Bu amaç ışığında çeşitli illerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına eğitim verilerek engelli bireylere yönelik çalışmalar göstermeleri, toplumun engelli bireylere yönelik politikalarda aktif şekilde rol almaları, yeni politika geliştirilmesine katkı sağlaması ve karar alma sürecinde yer almaları istenmiş ve topluma kazandırılmak amacıyla çalışılmıştır (Genç, 2015: 68). Engelli bireylerin toplumsal yaşamda ulaşılabilirliğinin ve erişilebilirliğinin önündeki engellerin kaldırılması, hayatın her anına başkasına bağımlı olmadan katılabilmelerine, tüketici konumundan üretici konumuna geçebilmelerine ve en önemlisi kendilerini toplumdan soyutlama duygularının engellenmesine katkıda bulunacaktır.

2.1.3. Günümüzde Engelli Bireylere Yönelik Politikalar

Engellilik kavramı eksiklik, özürlülük ve yetersizlik terimlerini de kapsayan genel kapsamlı bir kavramdır. Engel kavramı sadece bireyin sahip olduğu engeli ile ilgili değildir. Çünkü engelli bireyler, hayatlarının hemen hemen her anında başka engeller (eğitim, sağlık, mal ve hizmet kurumlarının binalarında, cadde ve sokaklarda, alışveriş merkezlerinde vb.) ile karşılaşmaktadır. Bu bağlamda engellilik durumu bireysel olmaktan ziyade toplumsal bir sorun hâline gelmektedir. Çünkü engelli bireyler engellerinin dışında çok değişik sebeplerden ötürü engelli hâle düşebilmektedir (Öztabak, 2017: 358). Çeşitli sebeplerden ötürü engelli bireylerin engelleri dışında hayatlarında farklı şekilde engeller ile karşılaşmaları toplum üzerinde negatif etkiler oluşturmaktadır. Toplum üzerindeki negatif etkiyi pozitif hâle getirebilmek ve engelli bireylerin hayatlarını daha kolay bir şekilde idâme edebilmelerini sağlamak için çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Negatif algıyı pozitif hâle getirme amaçlı faaliyetlerden biri olan kaynaştırma eğitimi programlarının iyi düzeyde planlanması engelli çocukların engelli olmayan akranları ile oluşturdukları etkileşim ve uygun davranış sergilemeleri açısından önem arz etmektedir. Engelli çocukların çevreye uygun davranış sergilemesi ve uyum sağlaması onun toplum tarafından benimsenmesini kolaylaştıracaktır (Metin, 1992: 34). Bu konuda yapılan gerekli düzenlemeler engelsiz bir hayatın başlangıç sürecinin temelini oluşturacaktır. Bu bağlamda ülkemizin sahip olduğu sosyo-kültürel imkânlar engelli

bireylere hizmet sunum kolaylığı için uygun bir zemin sağlamamaktadır. Engelli birey sahip olduğu sınırlılıklarına rağmen bireyler arası iletişim vasıtası ile toplumun değer yargılarını ve rol beklentilerini öğrenmektedir. Toplumsallaşma süreci bireyin tüm hayatını kapsayan ve süreklilik gösteren bir süreci kapsamaktadır. Söz konusu süreç içerisinde engelli bireylerin yaşadığı negatif durumlar, onların topluma oryantasyon süresini uzatmaktadır (Küçük ve Arıkan, 2006: 23). Oryantasyon süresinin uzaması sadece engelli bireyler açısından değil, beraberinde olan kişiler için de olumsuz bir durumdur. Engelli bireye sahip aileler için alınacak her karar veya gidilecek her mekân tercihi engelli çocuklarının özelliklerine göre şekil almaktadır. Bu bağlamda özellikle hizmet kurumları genel anlamda engelli bireylere yönelik uygulamalara önem vermekte ve uygulamaları kurumlarına entegre etmeye çalışmaktadırlar.

Dünya nüfusu içerisinde önemli bir paya sahip olan engelli bireyler, turizm pazarında da önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Bu sebeple turizm pazarı açısından engelli turizmi önem arz etmektedir. Turizm tesislerinde ortaya çıkan noksanlıklar sadece engelli bireyleri değil, onlara eşlik eden bireyleri de olumsuz olarak etkilemektedir. Dolayısıyla engelli bireylere göre tasarlanmış hizmetleri ile engellilere hitap eden turizm tesisleri, aslında onlarla beraber gelecek olan normal bireylere de hizmet etmeyi amaçlamaktadır (Şenol vd., 2016: 76). Çünkü bu şekilde düzenlenen hizmet kurumları toplumda farkındalık oluşturmakta ve tercih edilen kurum olabilme konusunda ön planda olmayı da amaçlamaktadır.

Yapılan açıklamalar ışığında toplumsal hayatta engelli bireylerin birçok sorun ile karşı karşıya kaldıklarını bu sorunların kaynağını sahip oldukları engelden ziyade fiziksel çevrenin özellikleri, eksik veya yanlış uygulamaların oluşturduğunu belirtebiliriz. Genelde fiziksel özellikler özelde ise engelli bireylere yönelik toplumun hâl ve hareketleri de ruhen bir engel oluşturmaktadır. Yani engelli bireyler engellerinden ötürü bedenlen, toplum davranışları sebebiyle ruhen ve fiziksel çevre tasarımlarının engelli bireylere yönelik tasarlanmaması nedeniyle de sosyal yönden engelli durumunda bulunmaktadır. Bu üç unsuru dikkate aldığımız zaman Dünya Sağlık Örgütünün sağlık tanımı kapsamında da engelli bireylerin bedenlen, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hâlinde olmadıklarını belirtebiliriz. Engelli bireylerin iyilik halinde olmamaları da onların sağlıklı bir hayat sürdürdüklerini göstermektedir. Dolayısıyla sağlıklı bir toplumun durumuna karşı engelli bireyler, kendilerini eve hapsederek iyilik halinde (sağlıklı) olmayı başarabileceklerini düşünmektedirler. Oysaki bu durum engellerini daha çok

artırmakta ve onları olumsuz olarak etkilemektedir. Engelli bireylere yönelik oluşturulan çevrelerde ise, söz konusu durumun tam tersi görünmekte ve engelli bireyler topluma kazandırılmaktadır. Bu hususta çevre düzenlemelerinin engelli bireyler dikkate alınarak yapılmasının yanı sıra engelli bireylere yönelik uygulamalara önem verilmesi, onları bedenen ve sosyal yönden iyileştirirken, karşı tarafın davranışlarında da bir değişikliğe yol açacaktır. Böylece engelli bireylerin ruhen de iyi olmalarına zemin oluşturulacaktır.

2.1.4. Toplumda Görme Engelliler

Toplumsal hayatta görme engellilerin maruz kaldıkları sorunlar şüphesiz çok fazladır. Bu sorunların temelini ise üretim sürecine katılamamaları oluşturmaktadır. İş başvuru ve alım sürecinde engelli bireyler eksikliklerinden ötürü zihinlerde iş yapamaz algısı oluşturmakta ve bu durum onları dezavantajlı hâle getirmektedir. Dolayısıyla toplumda istihdam edilememektedirler. Belirli bir işe sahip olmayan, üretim sürecine katılmasına müsaade edilmeyen, başkalarından bağımsız yaşayabilmeyi başaramayan engelli bireyler, toplum içerisinde kendilerini güçsüz ve zayıf hissetmekte, bu durum da toplumsal ilişkilerini eşit düzeyde gerçekleştirememelerine neden olmaktadır (Çarkçı, 2011: 47). Öte yandan bu husus aynı zamanda engelli bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamasına sebep olmaktadır. Gereksinimlerini yeterli düzeyde yerine getiremeyen engelli birey, toplumsal ilişkilerinde yeterli zaman kısıtından ötürü kendisini toplumun bir parçası olarak hissetmemekte ve yalnızlaşmaktadır (Arslan vd., 2014: 3). Ayrıca görme engelli bireyler eksikliklerine ek olarak günlük hayatın onlara uygun şekilde düzenlenmemesi ve bu hususta engelsiz bireylerin duyarsız oluşu sebeplerinden ötürü de kendilerini toplumdan soyutlamaktadır.

Görme engelli bireyler düşme, kaza ve yaralanma durumlarında en fazla risk grubundadırlar. Çünkü caddeler, kaldırımlar ve sosyal aktivite alanları gerekli uygunlukta değildir. Uygun yeterlilikte olmayan kaldırımlar, rampalar, üstü açık bırakılan kuyular vb. görme engelli bireylerin yaralanmasına hatta bazen ölümüne neden olabilmektedir. Bununla beraber kaldırım ortalarında bulunan aydınlatma lambaları, ağaçlar ve araçlar da aynı sıkıntının oluşmasına neden olmaktadır. Öte yandan diğer bir önemli sorun da karşıdan karşıya geçebilmedir. Trafik ışıklarında bulunması gerekli olan sesli sistemler çok az bulunmasının yanı sıra genelde büyük şehirlerde bulunmaktadır. Sürücüler engelli bireylere geçiş önceliğini sağlamamakta, bu husus beraberinde kazalara neden olmaktadır (Arslan vd., 2014: 3). Söz konusu eksikliklerin giderilmemesi görme engelli bireylerin

yaşamlarında bir engel daha oluşturmakta ve bu durum sosyal kültürel aktiviteler, eğitim, sağlık, vb. alanlara katılımlarını gerçekleştirebilmelerine yönelik psikolojik olarak negatif bir etki oluşturmaktadır. Bu negatif etki beraberinde bulundukları mekânlarda değişik sorunlar yaşamalarına da yol açmaktadır.

Görme engelli bireylerin okul yaşantılarında da bazı sıkıntılar yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Kavramsal gelişim ve zihinsel yeteneklerinde gecikme olabileceği gibi özellikle soyut düşünce gerektiren yeteneklerde başarısızlık durumları da oluşabilir (Kızar, 2012:8). Bağımlı olmadan hareket edebilme, yeteneklerinde kısıtlılıklar olan görme engelli bireylerin normal düzeydeki sınıflar ile uyumlarının sağlanması amaçlanmasına rağmen, belirli bir yarış hâlinin olduğu ülkemizde onlara yakından ilgi gösterebilme olanağı çok kısıtlı kalmaktadır (Arslan vd., 2014: 4). Görme engelli bireylere yeterli ilginin gösterilmemesi nedeniyle akranları ile aynı seviyede olması engellenmektedir. Bu durum engelli bireylerin engelsiz bireyler ile aynı ortamda eğitim almalarını sağlayan kaynaştırma eğitimi sonuçlarının her zaman olumlu olmadığını göstermekte ve onların birçok süreçte olduğu gibi eğitim sürecinde de başkalarına bağımlı hâle gelmesine neden olmaktadır.

2.1.5. Engelsiz Çevre Tasarımı

Engelsiz çevre tasarımı, engelli bireylere karşı işlenen suçlarının azaltılması amacı ile oluşturulan medeni haklar ve özürlü hakları çalışmaları sürecinde geliştirilen bir düşüncedir. Her yaş grubundan ve her türden birey için erişilebilir açık ve kapalı mekânlar oluşturmadaki amaç, herkes tarafından kullanılabilmesini sağlamaktır. Engelsiz tasarım kavramı engelli bireylere yönelik tasarım şekillerinin temelini oluşturmaktadır. Diğer tasarım düşünceleri de mevcut fikir üzerinde geliştirilmiştir (Babaoğlu, 2003: 38). Engelsiz çevre tasarımı, genelde engelli bireylere erişilebilirlik, mal ve hizmet alım kolaylığı, kaliteli yaşam, toplumsal yaşamda eşit bir hayat sürdürme imkânı sunarken, özelde engelli bireyler üzerinde birçok pozitif etki oluşturmaktadır. Kendine güven, bağımsızlık, hayatın her sürecine katılım, insanlar ile iletişim gibi unsurları pozitif etki kapsamında örnek olarak verebiliriz. Bu bağlamda engelli bireyler için fiziksel çevrenin tasarımı yaşam tarzlarını etkilemektedir.

Engelli bireyler açısından yaşadıkları çevre, noksanlıkları sebebi ile ortaya çıkan kısıtlamalar yüzünden önem arz etmektedir. Bu nedenle kamunun düzenlemiş olduğu bütün çevre tüm bireyler için eşit ölçüde yaşanabilir ve erişilebilir düzeyde olmalıdır.

Toplumsal gelişmişlik seviyesi, engelli bireylerin toplumsal hayata katılabilme seviyesi ile doğru orantılıdır. Söz konusu katılımın gerçekleşebilmesi ise şüphesiz topluma engelsiz tasarımların entegre edilebilmesi ile mümkün olabilmektedir. Engelsiz çevrenin ortaya çıkarılabilmesi için, sosyal ve kültürel alanlar, binalar, toplu taşıma hizmetleri, bilgilendirme panoları, işaretler ve hissedilebilir yüzeyin gerekli kural, ölçü ve ilkeler ışığında tasarlanması gerekmektedir (Malkoç True ve Sönmez Türel, 2013: 2). Dünya Engelliler Vakfı engelli bireylerin istedikleri yere kolay, güvenli ve uygun şekilde ulaşılabilirliklerini sağlamak amacıyla Engelsiz Tasarım Kılavuzu'nu oluşturmuştur. Kılavuzun orijinali Alberta Güvenlik Kuralları Konseyi tarafından yayımlanmıştır. Bu konuda eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel faaliyet alanları, kamusal mekânlar, kaldırımlar, merdivenler, turizm merkezleri ve eğlence alanları gibi yerler engelli bireylere uygun şekilde tasarlanmadığı sürece onların hayatında bir engel daha oluşturmaktadır (Çınar vd., 2015: 310-311). Ancak söz konusu mekânlar, engelli bireylere uygun olarak tasarlandığı takdirde sahip oldukları engel ile yaşamayı bireylere öğretebilecek, öte yandan da toplumsal kaynaşma sürecinin daha kısa sürede gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için gerek anayasal gerekse engelli bireylere yönelik kurum ve kuruluşlar tarafından gerekli önlemler alınmakta ve düzenlemeler yapılmaktadır.

Engelli bireylere yönelik oluşturulan yasal düzenlemelerin oluşturulması engelli bireylere seyahat yapabilme imkânı sağlamıştır. Engelli bireylerin turizm kapsamında yaşam standartlarını daha iyi hale getirebilmek amacıyla 1991 yılından itibaren Turizm Bakanlığı çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Bu bağlamda 21.06.2005 tarih ve 25852 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmeliğe göre; toplam kapasitesi 80 oda ve üzerinde olan oteller veya tatil köylerinde engelli bireyler için ayrılmış minimum 1 oda olması gerekmektedir. Çünkü konaklama mekânlarındaki fiziksel engeller, engelli bireylerin seyahat imkânlarını sınırlamaktadır. Bu hususta erişilebilir mekân, fiziksel yapının plan ve tasarlama sürecinden itibaren, tüm engelli türlerine ve bütün bireylere yönelik ihtiyaçlarını karşılaması ve ulaşılabilir olması olarak tanımlanabilir (Pehlivanoğlu, 2012: 28). Engelli bireyler, turizm pazarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda engelli turizmi, turizm pazarı için önem arz eden amaçlardan biridir. Engelli turizminin değerli bir pazar haline gelmesinde ki önemli nedenler, şüphesiz nüfus içerisinde önemli bir oranda engelli bireyin bulunması yanı sıra genel anlamda bağımsız hareket edememeleri dolayısı ile yanlarında refakatçileri ile birlikte seyahat edeceği hususudur (Şenol vd., 2016: 76). Erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik

kavramları hayatın sürdürülmesi, kaliteli yaşam, sosyal, sağlık, eğitim vb. alanlar açısından tüm bireyler için önemli rol oynamaktadır. Diğer yünden herhangi bir engele sahip olan kişiler için bahsedilen kavramlar yaşamlarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Engelli bireylere yönelik özellikle pazarlama anlamında düzenlenen hizmet kurumlarının refakatçiler tarafından tercih edilmesi göz önünde bulundurularak kurumlar tarafından gerekli önlemler alınmaktadır.

Engelli bireyler için toplumsal hayata katılım süreci ulaşılabilirlik kavramı ile doğru orantılıdır. Yani diğer bireyler gibi engelli bireylerin de sunulan hizmetlerden eşit şekilde yararlanması, yolların, kamuya açık mekânların, ulaşım araçlarına erişme durumuna göre topluma katılım oranları değişiklik göstermektedir. Söz konusu konularda yerel yönetimlerin, önemli ve etkili role sahip olması ile birlikte hayatın her anında varlığını sürdüren alanların engelli bireylere yönelik olarak da düzenlenmesi ve olası problemlere çözüm üretilmesi gerekmektedir (Yıldırım vd., 2016: 181-182). Engelsiz şekilde tasarlanan illerde engelli bireyler, herhangi bir sınırlama ile karşı karşıya kalmadan, korku ve kaygı oluşturacak bir engel görmeden, herhangi birine bağımlı olmadan, kolay bir şekilde hareketini sağlamak ve toplum ile bütünleşebilmektedir. Bunun yanı sıra engelli bireylere uygun şekilde tasarlanmayan illerdeki mekânlarda, engelli bireylerin açık alanlara çıkmaları büyük oranda sınırlandırılmaktadır. Bu bağlamda engelli bireylerin erişilebilirliklerinin sağlanması ve illerin engelsiz şekilde tasarlanması başta yerel yönetimler olmak üzere ortak şekilde oluşturulacak planlama ve uygulama çalışmasını gerekli kılmaktadır. Çeşitli engellere sahip olan ve engelli bireylerin hayatlarını daha güç hale getiren şehirler “engelli şehir” olarak ifade edilmesinin yanı sıra söz konusu şehirde ikamet etmekte olan normal bireyler ile engelli bireyler arasında eşitsizlik oluşturmaktadır. Bu hususta herhangi bir engele sahip olmayan şehirler oluşturabilmek için engelli mevzuatında ve İmar Kanunu’nda çeşitli düzenlemeler yapılmış ve engelli bireylerin toplumla kaynaşmasına imkân sağlayacak yapı, olanak ve standartlar eklenmiştir. Yapılan düzenlemeler kapsamında, engelli bireylerin yaşadıkları toplum ile kaynaşmasına imkân verecek yapıların oluşturulması zorunlu hâle getirilmiştir (Çakır Sümer, 2015: 140).

Eşitlik ilkesi altında toplumun her kesiminde bulunan bireylere devlet yaşayabilecekleri ortamı oluşturmak zorundadır. Bu bağlamda engelli bireylerin sorunları ele alınarak toplum ile bütünleştirilmeleri sağlanmalıdır. Engellilerin sosyal hayata katılımlarının önünde birçok engel bulunmaktadır. Bunlardan başlıcalarını yaşanan

çevrenin engelli bireyler de göz önüne alınarak tasarlanmamış olması, ulaşımda yaşanan güçlük ve yoksulluk olarak belirtebiliriz. (Bekci, 2012: 27). Öte yandan sanayileşme sonucu oluşan şehirlerin plansızlaşması, bireylerin yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Hatalı tasarımlar, herhangi bir engeli olmayan bireyler üzerinde bile ciddi sorunlara yol açarken, mevcut sorunun büyüklüğü engelli bireyler üzerinde yadsınamaz derecede büyüktür. Toplumun zihninde engelli bireyler, tüketici konumunda bulunan, birçok gereksinime muhtaç olduğu algısına sahip olduğundan, sosyal yaşamlarında birçok engel ile karşılaşmaktadırlar. Söz konusu engel, engelli bireylerin sahip oldukları engelden daha büyük ve yorucudur. Dolayısıyla var olan algıyı yıkmaya yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Eskişehir ilinde bir sosyal sorumluluk projesi kapsamında asker, üniversite, belediye ve sanayi iş birliği tarafından “zihinsel engelliler rekreasyon parkı” adı altında bir park oluşturulmuştur. Zihinsel engelli çocukların, sosyal ve kültürel aktiviteler, toplumsal yaşama uyum ve bedensel gelişim süreçlerinde gerekli açık alan eksikliğini tamamlayabilmek amaçlı gerçekleştirilen projede, yönetim, yeme-içme, çok amaçlı salon ve eğitim ünitelerini de kapsayan kapalı alanlar tasarlanmıştır. Konut alanı ve okulların çevresinde konumlanan bu park, normal çocuklara da oyun imkânı sağlayabilirken, engelli çocuklar için ise, bir kaynaştırma görevi görmektedir (Çelen Öztürk, 2010: 149). Çocukların zihinsel ve bedensel farklılıklarını, görme, işitme, hareket ve algılama niteliklerine uyum sağlayıcı ve engelli bireylerin bağımsızlığına elverişli olan bu tasarımlar “engelli çocuklara dost tasarım” olarak tanımlanabilir. Bu kavram herhangi bir engele sahip olan çocuğun, toplumsal hayattan dışlanmadan, normal çocuklar ile birlikte zaman geçirebilen, onlara uygun oyun materyalleri, bitkisel ve yapısal düzenlemeler ile zenginleştirilmiş oyun mekânlarının engelli çocuklara dost tasarım kavramı ışığında tasarlandığını belirtebiliriz (Uslu ve Shakouri, 2012: 368). Ancak, proje amaçlı gerçekleştiren ve hiçbir engel içermeyen bu tasarımlar günlük yaşam alanlarının çoğunda bulunmamaktadır. Engelsiz çevre tasarımının gerçekleştirilebilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve gerekli açıklamaların yapılmasına rağmen, kabul etme ve farkındalık duygularına sahip olmayan ya da engelli bir tanıdığı, akrabası, eşi, dostu olmayan insanlar bu konuda duyarlı olmamaktadır.

Toplumsal yaşamda yapılan mekânsal tasarımlar kapsamında genel anlamda engelli bireylere gerekli hassasiyetin sunulmadığını ne yazık ki görmekteyiz. Engelli bireyler ulaşılabilirlik kavramı kapsamında sosyal yaşamlarında eğitim, sağlık, istihdam,

ulaşım gibi alanların uygun şekilde tasarlanmamış olmasından kaynaklanan problemler ile karşılaşmaktadırlar. Kentsel mekânlarda engelli bireylerin ulaşımlarını kolay bir şekilde gerçekleştirmesi, yaşam kalitesinin artırılması, sz konusu mekânların ve ulaşım sistemlerinin ulaşılabilir şekilde tasarlanması ile doğru orantılıdır. Bu sebeple fiziksel evre ve ulaşım sistemleri, planlama ve tasarımının oluşturulma sürecinden başlayarak, engelli bireylerin kullanımına uygun ve ulaşılabilirlik ihtiyaçlarını giderebilecek nitelikte evrensel tasarım yaklaşımına uygun olarak düzenlenmelidir (Tiyek vd., 2016: 226-227).

Engelli bireyler için kent mekânlarında ve kent içi ulaşımlarında karşılaştıkları bedensel, ruhsal ve maddi engellerin kaldırılması önem arz eden bir husustur. Çünkü sosyo-politik model kapsamında zrllk durumu; bireyin sahip olduğu beceriler ile aktivitelere katılabilmesi ve sosyal hayatta üstlendiği rolleri yerine getirmesini sağlayan “ideal normal” kapasiteye dâhil olmamak şeklinde tanımlanmakta ve “tasarlanan çevrenin” zrl olmaya sebebiyet verdiği öngörülmektedir. Bu bağlamda “herkes için ulaşılabilir” kent tasarımı oluşturulmasına yönelik çabalar her geçen gün artarak sürmektedir (Berkün, 2016: 62). şehirlerin engelsiz bir alan haline getirilmesi için; kamuya açık alanlar, sokaklar, binaların yapısı, kapsamı ve binaya geçiş alanı olan bahçe girişleri vb. gibi alanların engelli bireylere uygun şekilde tasarlanması gerekmektedir. Söz konusu maddelerin yerine daha kolay getirilmesi için, yeterli ve gerekli ölçüde genişlik ve yükseklik, manevra alanı, zeminin niteliği, bilgilendirici uyarı tabloları ve estetik düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (şat ve Gver, 2017: 528). Yardımcı öğelerin katkısı ile yapılan düzenlemeler kullanımda kolaylık ve bağımsızlık sağlayacaktır. İfade edilen unsurların her biri ayrı ayrı öneme sahiptir ancak özellikle genişlik ve yükseklik ölçüleri yapısı gereği daha fazla önem arz eden bir husustur. Çünkü tekerlekli sandalye kullanıcıları için ulaşımın olmazsa olmazı manevradır. Manevra yapabilmek için yeterli boyutlara sahip olmayan alanlar her ne kadar engelli bireylere yönelik olarak düzenlenmiş olsa da kullanımı açısından verimli olmayacaktır.

Tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler, daha kolay bir şekilde manevra yapabilmek için geniş alanlara gereksinim duymaktadırlar. Bu sebeple mekânlar tasarlanırken bu husus göz önünde bulundurulması gereken faktörler arasındadır. Kapalı alanlarda geçiş yerlerinin tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler için yeterli genişlikte olması gerekmektedir. Öte yandan görme engelli bireylerin dokunma duyusuna hitap ederek onları yönlendiren ve ulaşımları ile ilgili onlara bilgi veren hissedilebilir yüzeyin bulunması gerekmektedir. Bedensel ve görme engelli bireylerin, ulaşım

süreçlerinde normal bireylere kıyasla daha fazla süre ve çaba harcadıkları dikkate alındığında, karşılaşılabilecekleri çevresel engeller ve ulaşım sorunlarının minimum seviyeye indirgenmesi gerekmektedir. Sahip oldukları engellere ek olarak, fiziksel çevrede de engellerin bulunması, engelli bireylerin hayatlarında bir engel daha oluşturmakta ve herhangi birine bağımlı olmadan yaşama fırsatlarını önlemektedir (Evliyaoğlu ve Tezel, 2017: 96-97).

Yukarıda engelsiz çevre tasarımına yönelik gerekli açıklamalar yer almaktadır. Yapılan açıklamalara ek olarak engelsiz çevre kavramının sadece günümüze özgü olmadığını ve tarihsel süreçten bugüne değin bu kavrama zemin hazırlandığını ifade edebiliriz. Bu bağlamda yapılan düzenlemelere ve engelli bireyleri toplumsal yaşama kazandırma amaçlı yapılan çalışmalara aşağıda değinilmektedir.

2.1.6. Tarihsel Süreçte Engelsiz Çevre Tasarımına Yönelik Uygulamalar

1949 yılında 47 Avrupa ülkesinin katılımıyla ve Avrupa’da demokrasi ve insan haklarını güçlendirmek amacıyla kurulan Avrupa Konseyi, Türkiye’nin de 9 Ağustos 1949 tarihinde üye olduğu bir platformdur. Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinde oluşturulan kent politikaları ışığında Avrupa Kentsel Şartı Bildirgesi hazırlanmıştır. Herhangi bir kentte ikamet edenlerin hakları ile ilgili en geniş bildirme olan Avrupa Kentsel Şartı’nda bireylerin haklarının korunduğu, yaşam şartlarının daha iyi hale getirildiği, hizmet sundukları bireylerden geri bildirim alarak, çeşitli sektör ve aktivitelerin bir arada uyumunu sağlayan yaşam alanı olarak tanımlanabilir. Bildirge yirmi başlık altında Avrupa kentli haklarını ve on üç başlık altında ise şart ilkelerini içermektedir. Söz konusu başlıklar toplumun her kesimini ve dolayısıyla engelli bireyleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda Avrupa kentli hakları engelli bireylerin her türlü sıkıntılarına çözüm oluşturmaya çalışmaktadır. Bildirgede sunulan şart ilkeleri ise bireyler için olmazsa olmaz şartlara, başka bir ifade ile ideal olarak tanımlanan kent ortamını oluşturabilmenin önemine vurgu yapmaktadır. Çünkü aksi taktirde engelli bireyler kendilerine uygun tasarımların noksanlığından dolayı zorunlu yaşam mekânlarından dışarı çıkmamakta ve eğitim, sağlık, sosyal kültürel aktiviteler vb. alanlarda onlara sunulan haklardan faydalanamamaktadır (Dikmen, 2011: 841-842).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1993 yılında kabul edilen “Özürlüler İçin Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konusunda Standart Kurallar” (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities) belgesinde özürsüzlük

kavramı bedensel, zihinsel, psikolojik veya duyuşsal bir işlevin eksikliği, tıbbi bir husus ya da bir hastalık nedeniyle oluşan geçici ya da kalıcı olgu olarak tanımlanmıştır. Belge kapsamında bireylerin sahip oldukları çevreleri ile ilgili ilişkilerini belirtmek için, engel kavramı kullanılmıştır. Engel, engelli olmayan bireyler ile eşit haklara sahip olan engelli bireylerin toplumsal hayata katılabilmeleri için gerekli olan imkânların noksan olması ya da olmaması olarak ifade edilmektedir. Belgede bu kavramın kullanılmasında ki amaç, çevrede bulunan birçok alanda varlığını sürdüren ve özürölülerin eşit koşullarda katılabilmesini önleyen sınırlılıklara dikkat çekmektir (Şişman, 2012: 75).

Ülkemizde ise, engelli bireyler için erişilebilirliğin oluşturulmasına yönelik ilk yasal düzenleme 1997 yılında 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kararname 3194 sayılı İmar Kanunu'na erişilebilirlikle ilgili bir maddeyi de ek olarak getirmiştir. İlgili madde akabinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından mevcut konu ile ilgili olan altı yönetmelikte engelli bireyler için uygun çevrenin tasarlanmasında erişilebilirliğin mümkün olmasına yönelik gerekli düzenlemeler oluşturularak 02.09.1999 tarihinde 23804 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 5378 sayılı özürölüler, bazı kanunlar ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik oluşturulması ile ilgili olan kanunun geçici 2. Maddesi ise, kamu kuruluşları ile ilgili yerel yönetimlere açık bir şekilde gereklilikler getiren bir düzenlemedir. Mevcut maddede kamu kurum ve kuruluşlarına ait tüm yapılar, yanı sıra kişiler tarafından yapılmış ve kamuya hizmet veren her türlü mekânların mevcut kanunun yürürlüğe girdiği ilgili tarihten başlayarak yedi yıl içerisinde engelli bireylerin ulaşılabilirliklerine uygun hâle getirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Sirel vd., 2012: 54-55).

İncelenen literatür ışığında, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarını gerçekleştirebilmelerinde alanlara erişilebilirliğin belirleyici bir faktör olduğu söylenebilir. Erişilebilirlik, çevrenin en önemli özelliği olmak zorundadır. Bütün bireyler söz konusu çevreyi kullanabilme imkânına sahip olmalıdır. Çünkü düzenlenen birçok faaliyet ve etkinlikler erişilebilir olmadığı taktirde engelli bireylere fayda sağlamayacaktır (Çivici ve Gönen, 2015: 641). Söz konusu faydanın eksikliğinden kaynaklı olarak toplumsal yaşamda bir tehdit oluşturan unsurları fırsata dönüştürmek gerekmektedir. Bu amaçla önceki bölümde de değindiğimiz engelli türlerini genel başlık altında toplanmanın ve başlıklar altında gereksinim oluşturan düzenlemeleri ifade etmenin daha etkili olacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda engelli türlerini üç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar;

- Bedensel engelliler
- Duyusal engelliler
- Zihinsel engelliler

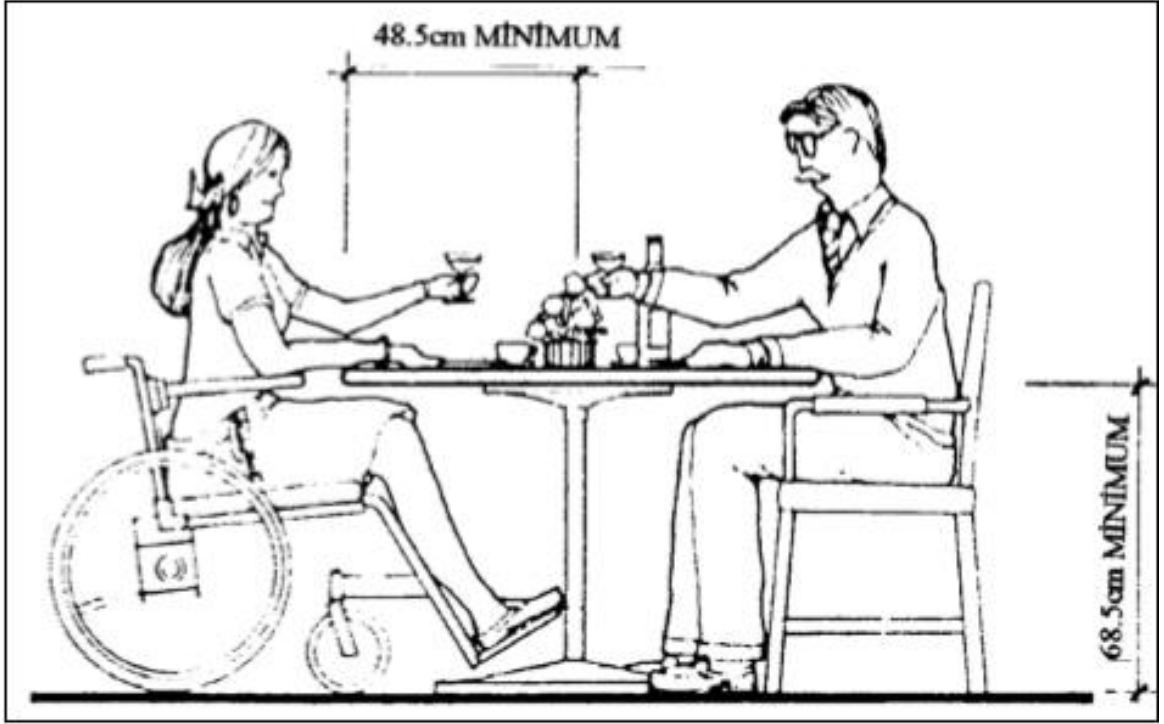
olarak sınıflandırılabilir (Bekiroğlu, 2002: 45).

2.1.6.1. Bedensel Engellilere Yönelik Engelsiz Çevre Tasarımı

Bedeninin herhangi bir uzvunda bulunan noksanlık nedeniyle engelli olan bireyler için toplumsal hayatı ve yaşadıkları çevreyi yaşanabilir kılmak amacıyla çeşitli çözümler geliştirilmiş ve geliştirilen çözümler aşağıda çeşitli başlıklar altında incelenmiştir.

2.1.6.1.1. Yeme İçme Mekânları

Hayatın çoğu sürecinde genel anlamda vakit geçirilen park ve yeşil alanlarda çeşitli kafe ve restoran mevcuttur. Bu tür mekânlar engelli bireylerin kullanıma da uygun tasarlanmalıdır. Mekânda bulunan masaların %5'i veya minimum bir masa tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler için ayrılmalıdır. Kullanılacak olan masa ve sandalyeler sabitlenmiş olmalı, sabitlenme sürecinde tekerlekli sandalye geçişine ve masaya yaklaşmak için uygun boşluklar göz önünde bulundurularak tasarlanmalıdır. Bu anlamda tekerlekli sandalye kullanan bireyler için tasarlanacak olan masaların ölçüleri Şekil 2'de yer almaktadır (Özdingiş, 2007: 87).

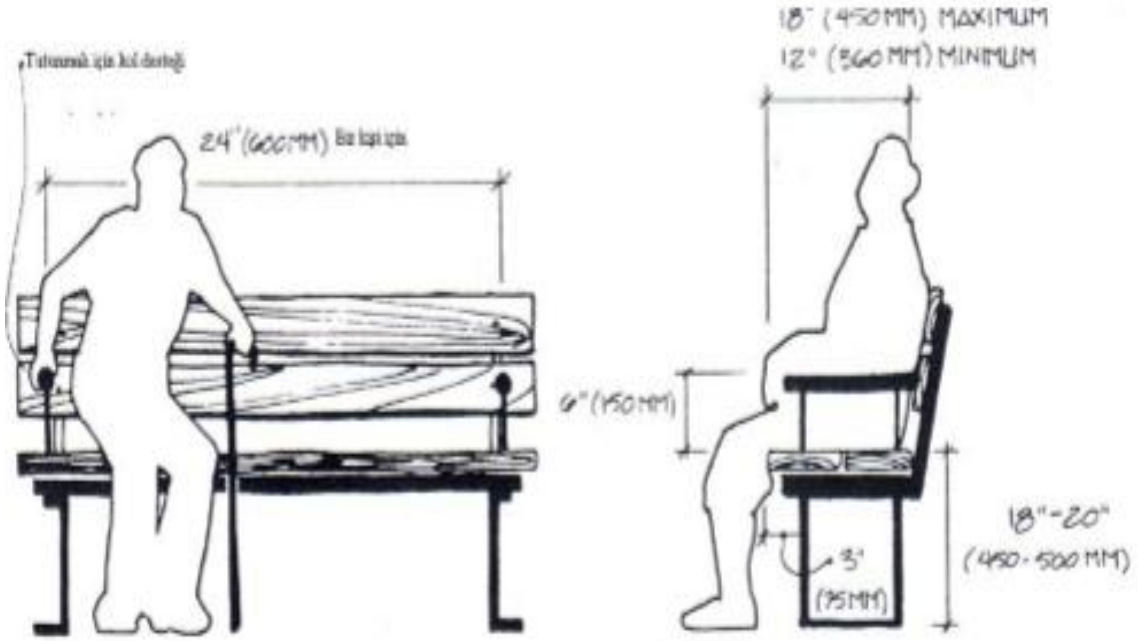

Şekil 2. Tekerlekli Sandalye İçin Masa Alt Boşluğu

Kaynak: Özdingiş, 2007: 87.

2.1.6.1.2. Kent Mobilyaları

Kent mobilyalarının eksik, uygun ya da erişilebilir seviyede olmaması kent mobilyalarının oluşturduğu engeller olarak tanımlanabilir. Bütün kent mobilyalarının serbest geçiş imkân sağlayacak ve herkes için uygun olacak şekilde tasarlanması gerekir. Sabit oturma elemanları bir boru sayesinde oluşturulan destek ile kavisli bir tasarım stili geliştirilerek hareketli hale dönüştürülebilirler. Mevcut tasarım, tekerlekli sandalye kullanıcıları için boş alanların oluşmasının yanı sıra diğer bireylerin de hava durumuna göre oturaklarını ayarlayabilmelerine imkân sağlamaktadır. Engelli bireylere uygun olarak tasarlanan bankın boyutları Şekil 3’de yer almaktadır (Maraz, 2009: 44).

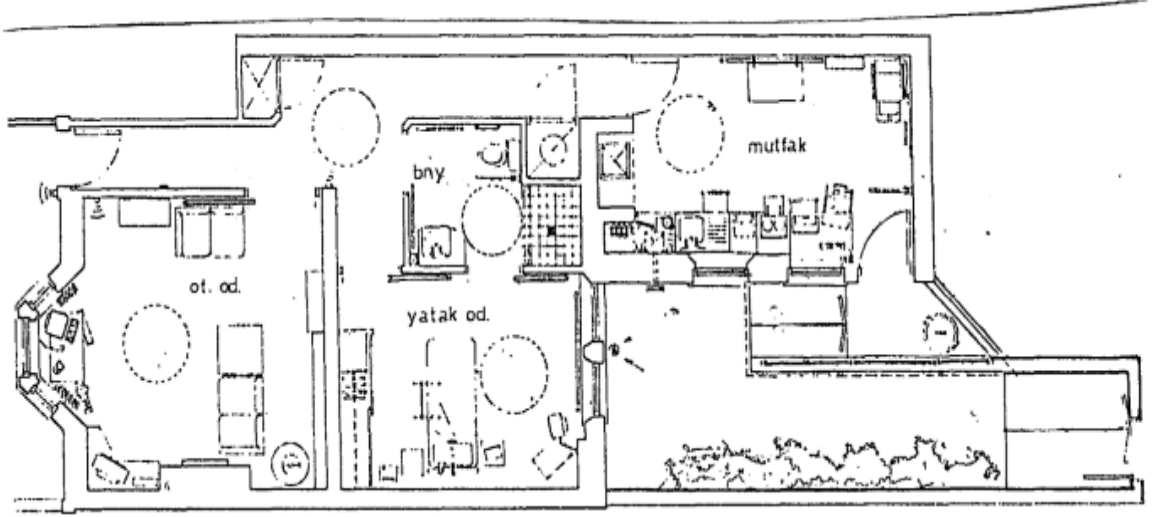

Şekil 3. Özürlülerin Kullanımına Uygun Bank Ölçüleri

Kaynak: Maraz, 2009: 45.

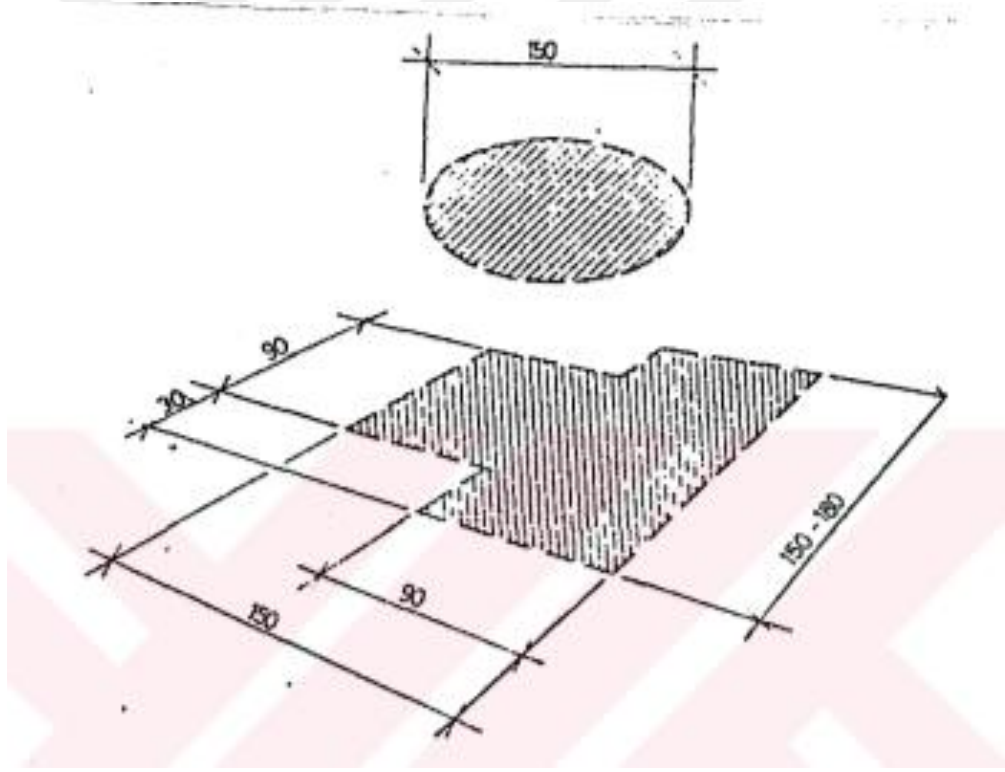
2.1.6.1.3. Konutlar

İlk olarak 1982 yılında tek katlı evlerden oluşan konutlar bedensel engelli bireyler için tekerlekli sandalye ile sirkülasyona izin verecek şekilde tasarlanmıştır. Konut 85 m²'lik alana sahip olmakla beraber, oturma odası, yatak odası, banyo ve mutfaktan oluşmaktadır. Eve giriş kısmında kot farkı bulunmadığından dolayı rahat bir şekilde giriş çıkış yapılmaktadır. Mutfak, banyo, yatak odası ve oturma odası uygun genişlikte ve sürme kapı şeklinde tasarlanmıştır. Oturma odası tekerlekli sandalye ile sirkülasyona izin verecek genişliktedir. Ancak pencere önüne konulan masa pencereyi açma problemi oluşturmaktadır. Mutfakta tezgâhta rahat bir şekilde çalışabilmek amacıyla bazı alt dolaplar gerekli durumlarda çekilebilecek şekilde hareketli düşünülmüştür. Banyoda klozete yaklaşabilecek gerekli alan oluşturulmuş ve bedensel engelli bireylerin klozete geçişlerini kolaylaştırmak için tutunma barları oluşturulmuştur. Ayrıca tekerlekli sandalye ile yaklaşıp geçilebilecek oturma alanlı duş yeri (125x100 cm) ve tutunma barları sabitlenmiştir. Evlerde koridorların düz olması bedensel engelli bireylerin fazla şekilde manevra yapmadan konumlara girebilmesini sağlamaktadır (Mutluer, 1997: 78).

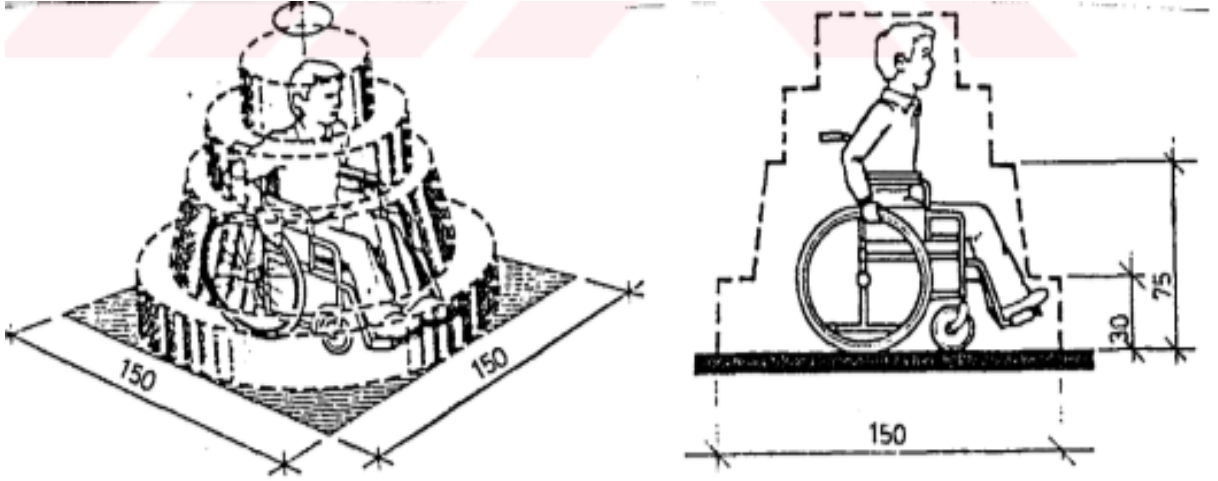
Şekil 4. Özürlü Konutunun Planı

Kaynak: Mutluer, 1997: 79

Şekil 5. Tekerlekli Sandalyenin Dönebilmesi İçin Açık Alan

Kaynak: Mutluer, 1997: 133.

Şekil 6. Eksende Dönüş İçin Açık Alan

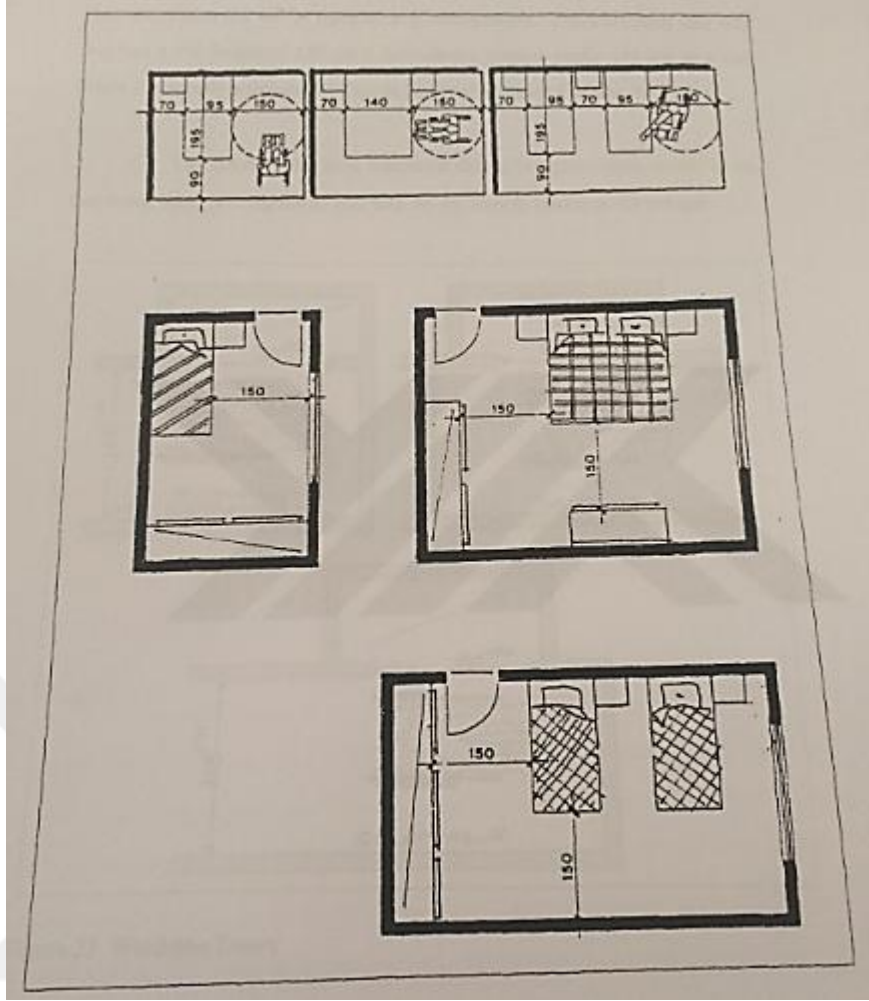
Kaynak: Mutluer, 1997: 133.

2.1.6.1.3.1. Yatak Odaları

Engelli bireylere yönelik olarak düzenlenecek yatak odasının tekerlekli sandalyeyi kullanmaya yönelik olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bu anlamda yatak odasının kapısı ile yatak arasında 150 x 150 açık alan olmalıdır. Yatağın kenarındaki boşluk minimum 90 cm olmalıdır. Engelli bireyler için yatak ile banyo arasındaki mesafenin mümkün olduğunca kısa olması gerekmektedir (Türkeli, 1994: 87).

Yatak odasının aydınlatılma düzeyi de çok önemlidir. Yatak ve ışık anahtarı arasında kaza oluşturabilecek herhangi bir engel olmamalıdır. Gece kalkıldığında herhangi bir kazaya neden oluşturmamak amacıyla engelli bireye yardımcı olan doğrudan prize takılan ve sürekli yanan gece lambası bulunmalıdır (Türkeli, 1994: 87).

Tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler normalinden daha yüksek bir yatağa ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda yatağın yerden yüksekliği genellikle yaklaşık 50 cm olmalıdır. Yatağın üst kısmı, tekerlekli sandalyenin koltuğu ile aynı yükseklikte olmasının yanı sıra geçişleri daha kolay gerçekleştirebilmek için sağlam olmalıdır. Yatağın gerek baş gerekse de ayak ucu bölümü, yürüme sürecinde destek amaçlı kullanıldığından, kolay kavranabilen ve pürüzsüz olmalıdır (Türkeli, 1994: 88).

Şekil 7. Engelliler İçin Yatak Odası Boyutları

Kaynak: Türkeli, 1994: 89.

2.1.6.2. Görme Engellilere Yönelik Engelsiz Çevre Tasarımı

Görme engelli bireylerin problemleri renk, ışık ve ses gibi unsurlar kullanılarak çözülebilir. Engellilik hususuna ek olarak mekânsal özelliklerin engel oluşturması nedeniyle fiziksel çevre görme engelli bireyler için daha sıkıntılı hâle gelmektedir. Bu sıkıntılar beraberinde engelli bireyler için tehlikeler doğurmaktadır. Görme engelli bireyler, eksikliklerini gidermek için dokunsal ve işitsel duyularını kullanmaktadırlar. Ancak bu duyular hiçbir zaman görme duyusu kadar etkili ve yeterli olmamaktadır. Dokunma duyusu görme engelli bireylerin bulundukları alanı tanımalarında en çok kullandıkları algılama türüdür. Bu bağlamda mekânın tasarımının dokunun farklılıkları belirlenerek mekânsal öğelerin yapılması gerekmektedir (Bekiroğlu, 2002: 88).

Görme engelli bireyler hayatlarını ses ile sürdürmektedir. Normal bireyler için bir anlam ifade etmeyen sesler, görme engelli bireyler için birçok anlam ifade etmektedir.

Mesafeleri ses aracılığı ile fark etmekte ve görmektedirler. Sesin yankılanması ile o mekâna ait bazı özelliklerini fark edebilmekte ve farklılıkları hakkında tahminde bulunmaktadırlar (Bekiroğlu, 2002: 89).

2.1.6.3. Zihinsel Engellilere Yönelik Engelsiz Çevre Tasarımı

Zihinsel engelli bireylerin, zihinsel işlevlerindeki noksanlık nedeniyle öğrenme becerileri ve kapasiteleri yeterli değildir. Araç ve gereç kullanım becerileri kısıtlıdır. Koordinasyonu sağlama hususunda da başarılı değildirler. Sıklıkla düşebilirler ve hareket etmede isteksizdirler. Zihinsel engelli bireylerin çoğunluğu farklı sebeplerden ötürü öğrenme hususunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Zihinsel engelli bireyler, yönelme konusunda zorluk veya yönü hatırlamada güçlük çekmektedirler.

Zihinsel engelli bireylere yönelik olarak oluşturulan, yönlendirme amaçlı grafik semboller, yaya geçişlerinde sesli aygıtlar ve yaya yolu çizgileri vb. uygulamalar ile zihinsel engelli bireylerin hayatlarındaki tehlikeler azaltılmıştır (Bekiroğlu, 2002: 88-89).

2.2. Engelliliğe Bakış Açısı

Hayatının birçok evresinde engelsiz bireyler ile etkileşim içerisinde olan engelli bireyler çeşitli tutum ve davranış şekilleri ile karşılaşmaktadır. Söz konusu davranışlar bazen pozitif olarak kendini gösterse de bazen de negatif olabilmektedir. Dolayısıyla engelli bireylere yönelik davranışlar onlara yönelik düşüncelere bağlı olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda aşağıda engelli bireylerin toplumsal yaşamda ilişki içerisinde oldukları konular incelenecektir.

2.2.1. Engelli Çocuğun Aile İlişkileri

Engelli çocuğa sahip olmak, anne baba açısından da zor, zahmetli ve üzücüdür. Her anne baba çocuklarıyla ilgili birçok hayal kurar ve bu hayaller bebekle birlikte vücut bulur. Ancak hayallerle karşılanan bebeğin, hayallerde hiç yeri olmayan ve belki de hiç istenmeyen bir sürpriz ile doğması anne baba üzerinde negatif bir etki oluşturmakta ve zorlu süreç başlamaktadır. Bu beklenmeyen durum ailelerde hayal edilen çocuk beklentisinin gerçekleşmemesinden ötürü şok etkisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla engelli çocuğu olan aileler, genel anlamda yas tepkileri göstermektedir (Gören, 2016: 230). Yas tepkileri genel anlamda hayal edilen ile gerçekleşen durum arasındaki çatışma ve çevrenin bireylere yönelik gösterdikleri tutum ve davranışlar sebebiyle ortaya

çıkılmaktadır.

Hamilelik sürecinde özellikle anne zihninde doğacak çocuğu için bir şekil tasarlar. Şüphesiz bu şeklin oluşmasında annenin kendisinin, eşinin ve yakın çevresinin de katkısı vardır. Ayrıca da söz konusu katkılar toplumun bireylere empoze ettiği “ideal çocuk” algısından da oluşmaktadır. Ancak aile çocuklarının engelli olabilme ihtimalini dâhi düşünmemektedir. Çocuğun engelli olduğunun öğrenilmesi beraberinde bütün beklenti ve hayalleri alt üst etmektedir. Bu süreçte aile zorlanmakta ve çeşitli duygu karmaşaları yaşamaktadır. İlerleyen zamanda ailenin beklentisi ile gerçek durum arasındaki farklılık arttıkça gerçek durum katlanılamaz hale gelmektedir (Altuğ Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006: 70). Farklı özelliklere sahip olan çocuğun doğması ile birlikte, ailelerin hayatlarının birçok sürecinde çeşitli tepkiler vermesine neden olmaktadır. Bu durumda çocuğun doğumu ile ailenin yaşam tarzında değişiklikler yaşanmakta ve çevreleri ile iletişimlerinde sorunlar oluşmaya başlamaktadır. İlk süreçte şok, inkâr, suçluluk ve utanç gibi duygular yaşayan ebeveynler, kabul ve uyum sürecinin akabinde çocukları için bir şeyler yapmaya çalışmaktadır. Ancak çocuğun yetersizlikleri sebebiyle anne, toplum tarafından suçlanabilmektedir. Babanın da engelli bir çocuğa karşı olumsuz tepkileri annenin duygularını negatif yönde etkilemekte ve onu umutsuzluk duygusuna sürüklemektedir. Bu husus beraberinde karı-koca çatışmalarını getirmektedir (Avşaroğlu, 2012: 536). Ebeveynlerin yaşanan sıkıntıları ve ortaya çıkan çatışma sürecini, uyum süreçlerini hayatlarına entegre etmeleri ile atlatabilirler. Bu bağlamda engelli çocuğa sahip olan aileler için farklı faaliyetler ve destek amaçlı etkinlikler oluşturulmaktadır.

Engelli çocuğa sahip olan birçok ebeveynin benzer duyguları yaşadığını ve çeşitli süreçlerden geçtiklerini çevremizde görmekteyiz. Birçok aile yaşanan sürece uyum sürecinde, çeşitli yardımlar ve destek programlarından yararlanmaktadır. Bu bağlamda hayatlarındaki zorlu sürece daha kolay uyum sağlamaktadırlar. Ancak uyum süreci sağlanana değin aile üyelerinden birinin yaşadığı depresyon diğer aile bireylerini de etkilemektedir. Bu hususta engelli çocuğu olan ailelerin yaşamış oldukları sıkıntılar ve depresyona neden olan etmenler hakkında bilgi sahibi olmak, mutsuzluk sebeplerini daha iyi anlamak konusunda yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla engelli bir çocuğu olan ailelere yönelik çalışmalara gereksinim vardır. Çünkü engelli bir çocuğa bakabilmek aile için çeşitli zorluklara sebep olmakta, özellikle anne ve babalar mevcut durumdan daha çok etkilenmektedirler (Kaçan Softa, 2012: 591). Anne babanın yanı sıra engelli çocuğa sahip olan kardeşler de bu durumdan etkilenmekte ve davranışlarını engelli kardeşine göre

şekillendirebilmektedir. Engelli kardeşe sahip bireylerin bazıları mevcut durumundan ötürü onun için üzülop koruma içgüdüsüne bürünürken, bazıları da anne babasının engelli çocuğa daha fazla ilgi göstermesinden ötürü kıskançlık duygusuna kapılabilmektedir. Ancak engelli çocuğa uyum sürecini tamamlayan aileler yaşam şekillerini ve hayatlarını ona göre entegre etmekte ve ona uygun şekilde hayatlarını idâme etmektedirler. Hatta öyle ki mal ve hizmet alımları ve herhangi bir konuda verecekleri kararlar engelli çocuklarına uygun olacak şekilde biçimlenmektedir. Örneğin engelli bireylerin aileleri tarafından konut satın alımlarında engelli bireylere yönelik olarak tasarlanmış konutlar dikkat çekmekte ve tercih edilmektedir.

Engelli çocuğa sahip aileler, bir yandan çocuğunun çeşitli ihtiyaçları ile ilgilenirken diğer yandan da normal çocuklarının gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Nitekim bu hususta engelli çocukların kardeşlerinin büyütülmesinde parçalanma üç alanda ortaya çıkabilir (Berçin Yıldırım, 2005: 25);

- a) **Ebeveyn Çocuk Etkileşimi:** Engelli çocuğun günlük hayatını idame edebilme ve tedavilerini sağlamaya yönelik çabalar, anne-babada normal çocuklarına ayırabilecek zamanı ve kullanabilecekleri enerjiyi bırakamayabilir.
- b) **Aile Organizasyonu:** Bazı aileler mevcut durum karşısında yeniden organize olabilmeyi başaramayabilir, sorunları etkin bir şekilde çözemeyip aile içi çatışma yaşayabilirler.
- c) **Kardeşlerin Rolü:** Engelli olmayan çocuğa gerçekte var olmayan çeşitli roller yüklenmiştir. Bazı aileler engelli olmayan çocuğa dair beklentilerini artırırken, bazı aileler de azaltabilir. Bu husus ebeveynlerin sahip oldukları becerilerinin gelişimi konusunda bir engel oluşturabilir.

Küçüker'e göre (1993: 24), çocuğun engellilik durumunun ortaya çıkmasından çevresi tarafından benimsenmesine kadar oluşan süreç beş aşamadan oluşmaktadır. Bunlar;

- *Çocukta bir problem olduğunun fark edilmesi,*
- *Gerçek problemin belirlenmesi,*
- *Probleme bir neden arama,*
- *Probleme bir çare arama*
- *Çocuğun kabul edilmesi*

olarak ifade edilebilir.

2.2.2. Ebeveyn Tutumlarını Etkileyen Etmenler

Ailenin çocuğunu yetiştirirken sergilediği tutum, şüphesiz çocuğun gelişimini etkileyen en önemli etkidir. Bu bağlamda anne babanın tutumlarını etkileyen pek çok etmen bulunmaktadır. Bu etmenler şunlardır;

Doğan Çocuğun Anne-Babanın Beklentilerine Uygun Olup Olmaması: Zihinde kurgulanan beklentiler ile yaşanan gerçekler arasında uyumsuzluk olduğu zaman, hayal kırıklığı ve kızgınlık oluşmaktadır. Bu husus ebeveynlerin davranışlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu etki bazı durumlarda anne babanın çocuğu reddetmesine bile yol açabilir (Ünal, 2009: 22).

Toplumun Kültürel Değerleri: Çocuk yetiştirme süreci yaşanılan topluma ve sahip olunan kültüre göre farklılık arz etmektedir. Örneğin; Amerika toplumunda ergenlik dönemi başlayana kadar çocuğa bakım ve sevgi verilir. Eğitim süreci tamamlandığında ise, çocuktan kendi ayakları üzerinde durabilmesi beklenir. Japon toplumunda ise, ebeveynler hayatları boyunca çocuklarından sorumludur. Ülkemizde ise çocuğa diğer kesimlere nispeten kırsal kesimde yaşlılık sürecinin güvencesi olarak bakılmaktadır. Büyükşehirlerde ise çocuklara yaşlılık sürecinin güvencesi olarak bakılmasının azalması beraberinde çocuklara verilen bağımsızlık duygusunu artırmaktadır (Ünal, 2009: 22).

Eşler Arasındaki İlişkinin Niteliği: Eşler arasındaki uyum ve evliliklerindeki mutluluk, çocuklarına karşı tutumlarını olumlu ve kabul edici, mutsuzluk ve uyumsuzluk ise, olumsuz, reddedici ve ilgisiz şekilde davranış sergilemelerine neden olabilir (Durmuş, 2006: 125).

Anne-Babanın Çocukluk Yıllarında Kendi Anne-Babasıyla Olan Deneyimleri: Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri tutumlarının temelini, kendi çocukluk süreçlerinde anne babaları ile olan ilişkileri oluşturmaktadır. Çocukluk döneminde anne sevgisinden eksik kalan kişiler, yetişkinlik dönemlerinde genel anlamda sert ve hırçın olup, bu davranışlarını çocuklarına da yansıtırlar. Ya da aile içerisinde sevgi eksikliği ile büyüyen bireyler, yaşadıkları sevgi eksikliğini çocuklarına da yaşatmamak amacıyla aşırı koruyucu davranış sergileyebilir (Ünal, 2009: 22; Tabak, 2007: 74).

Ailedeki Çocuk Sayısı: Aile içerisinde çocuk sayısının artması, annelerin çocuklarına ayırdıkları zamanın ve gösterdikleri ilginin azalmasına sebep olabilir. Dört ve dörtten fazla çocuğa sahip olan annelerin, az çocuğa sahip annelere nispeten daha baskıcı tutum ve davranış sergiledikleri ifade edilmiştir (Ünal, 2009: 23).

Çocuğun Cinsiyeti: Genellikle ebeveynler erkek çocuklara karşı kız çocuklara kıyasla daha hoşgörülü davranış sergilemektedirler. Geleneksel toplumlarda kız-erkek ayrımı belirgin şekilde kendini göstermektedir. Erkek çocuk her isteği yerine getirilmesinden kaynaklı olarak şımarık şekilde yetiştirilirken, kız çocuk annesini örnek alıcı şekilde kabul edici ve utangaç bir kimliğe bürünmektedir (Öncü, 2004: 122).

Annenin Eğitim Düzeyi: Annenin eğitim düzeyinin düşük seviyede olması, çocuğunun eğitiminde geleneklerin etkisinde kalmasına ve yanlış davranış oluşturmaya sebep olabilmektedir. Örneğin; lise mezunu bir anne çocuğuna karşı anlayışlı bir davranış sergilerken, ilkokul mezunu bir anne kızgın bir davranış sergileyebilir (Ünal, 2009: 23).

Ailenin Geniş Ya Da Dar Aile Tipinde Oluşu: Çekirdek ailede ebeveynler çocuklarını istedikleri şekilde yetiştirebilme olanağına sahiptirler. Çocuklarını daha dengeli bir ortamda eğitebilirler. Geniş ailede ise herkes çocuğa farklı davranış sergileyebilir. Büyükanne ve büyükbaba çocuğa karşı farklı tutum sergilerken, anne-baba daha farklı tutum sergileyebilmektedir (Ünal, 2009: 24).

Bu hususta yapılan çalışmalara göre, engelli bir çocuğa sahip olmanın anne-babanın ruh sağlığı üzerinde ciddi derecede etkiler oluşturduğu ve çocukla kesintisiz bir bağlılık içerisinde olduğu, engelli çocuğun özel bakım ve rehabilitasyona ihtiyaç hissetmesinin ve sürekli gelecek endişesi güdüsü ile yaşamlarını sürdürmeleri stresin önemli boyutunu oluşturduğu belirlenmiştir (Akkok vd., 1992: 8).

2.2.3. Engelli Çocuğun Kardeş İlişkileri

Normal çocuklar açısından engelli bir kardeşe sahip olmak, hayatlarında çeşitli değişiklikler ve çeşitli sorunlar oluşturmaktadır. Engelli kardeşi olan çocuklar, kardeşlerinin farklı olan yönlerini anlamaya çalışmakta ve anne-babanın engelli çocuğa daha fazla ilgi göstermesinden kaynaklı olarak kardeşi ile arasındaki ilişkileri negatif yönde değiştirmeye başlamaktadır. Bu bağlamda anne-babanın engelli çocuğa bakma ve davranma şekilleri kardeş davranışlarını da etkilemektedir. Dolayısıyla engelli çocuğa kabullenici ve pozitif davranış sergileyen anne-babalar engelli olmayan çocuklarının rol modeli olmakta ve kardeşler arası uyumu sağlamaktadır. Nitekim engelli çocuğuna yönelik negatif davranış sergileyen ve ondan utanan anne-babaların normal çocuklarının davranışları da bu yönde şekillenmektedir (Ünal ve Baran, 2012: 785). Bu bağlamda anne babalar, engelsiz çocuklarının engelli kardeşine yönelik olumlu-olumsuz davranışlar sergilemesi hususunda rol model olmakta ve onların davranışlarını şekillendirmektedir.

Engelli olmayan çocukların engelli kardeşlerine olan duygusal tepkilerini bazı başlıklar altında toplayabiliriz. Bunlar;

Kıskançlık: Anne-babanın engelli çocuğa daha fazla ilgi göstermesinden kaynaklı olarak, anne-babalarının gözünde önemini yitirdikleri kaygısına kapılan engelli olmayan çocuklar, kırgınlık ile beraber kıskançlık duygusunu yaşamaktadır. Bu duygular ailenin dikkatini çekebilme, davranış değişikliği oluşturma, yalan söyleme, beklenmeyen tutum sergileme, kıskançlık sonucunda oluşan davranış değişiklikleridir (İçöz, 2001: 22; Berçin Yıldırım, 2005: 26).

Kızgınlık: Çocukların engelli kardeşlerine karşı oluşturdıkları en yaygın duygusal tepkidir. Engelli kardeşten ötürü çeşitli sosyal aktivitelere katılımda kısıtlama ve maddi kaynakların daha çok engelli kardeş için kullanılması çocuklarda kırgınlık duygusu oluşturabilmektedir. Öte yandan ilerleyen süreçte, çocukların engelli kardeşlerin bakımından yükümlü olması ve toplum içerisinde ve özellikle yaşlıları arasında engelli kardeşe sahip olmanın getireceği zorluklar da kırgınlık duygusunun oluşmasına sebep olabilmektedir (Atasoy, 2002: 41).

Suçluluk: Çocuklarda engelli kardeşe karşı suçluluk duygusu, olumsuz düşüncelerden, kardeşinin engeli iyileşmezken kendisinin sağlıklı olmasından veya engelli kardeşe kötü muamelede bulunmanın sonucu olarak oluşabilir. Engelli çocukların kardeşleri normal çocukların kardeşlerine kıyasla daha öfkeli ve kırgındırlar. Çocuğun engellilik durumu hakkında aile içinde iletişimin eksik olması yalnızlığın artmasına yol açabilir (Seligman, 1983:529).

Üzüntü: Çocukların üzüntüsü, ailenin üzüntüsünden kaynaklanmaktadır. Engelli kardeşlerin çeşitli alanlardan yoksun kalmalarından ötürü üzüntü duymaktadırlar. Diğer yandan, eğer engelli çocuk herhangi bir nedenden ötürü bir kurumda kalıyorsa, kardeşinin anne-babası tarafından aile dışında tutulduğu düşüncesi ile de üzülmektedirler (Berçin Yıldırım, 2005: 27).

Red-Yadsıma: Engelli olmayan kardeşler genel anlamda, kendilerini yeterli güce sahip olmayan ve yalnız kalan bireyler olarak hissetmektedirler. Bu hususta engelli kardeşi ve aileleri ile ilişkiden kaçınmaktadırlar. Reddetme biçimi olarak ise engelli kardeşine ilgi ve sevgi göstermeme ve engellilik durumunu kabullenmemekle kendini göstermektedir (Berçin Yıldırım, 2005: 27).

2.2.4. Toplumdan Soyutlanma (Sosyal Dışlanma)

Sosyal dışlanma kavramı, ilk olarak 1960'lı yıllarda Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu süreçte diğerlerine nispeten yoksulları kapsayan bu terim, 1970'li yıllarda bir sosyal sorun olarak tanımlanmıştır. 1974 yılında yayınlanan “Les Exclue Un Français Sur Dix” “Dışlanmışlar: On Fransız'dan Biri” adlı kitapta, soyutlanan kesimin sadece yoksullar olmadığı aynı zamanda zihinsel ve bedensel engelli bireylerin de soyutlandığı belirtilmiş ve bu bireylerin sosyal koruma kapsamına dâhil edilmediği ifade edilmiştir (Ergüden, 2008: 6).

Tarihsel süreçte, engelli bireylerin normal bireylerden farklı olan yönlerini açıklayabilmek amacıyla çeşitli inanç ve düşünce sistemleri geliştirilmiş, ancak geliştirilen inanç ve düşünce sistemlerinde genel anlamda engelli bireyler toplumdan soyutlanma, suçlanma ve cezalandırılmaya maruz kalmıştır (Ergüden, 2008: 7-8). Bu bağlamda tarih boyunca engelli bireylerin olumsuz durumlara maruz kaldıkları belirtilebilir. Günümüzde de varlığını sürdüren bu durum ve engellilik algısının, geçmişte oluşan birikimlerin günümüze yansımaları olduğunu belirtebiliriz.

Engelli olmanın sebebi olarak, ahlaki çöküntü, içerisinde şeytan olmasından veya ahlak yoksunluğundan kaynaklandığı düşünülmüştür. Öte yandan, uzun bir süre zarfı boyunca engelli bireyler ve aileleri utanç ve damgalanma duygularına maruz kalmış ve hayatları süresince engelli olmayı üzerlerinde kara bir leke gibi taşımak zorunda kalmışlardır (Arıkan, 2002: 14).

Engelli olarak dünya'ya gelme ya da sonradan herhangi bir hastalık veya kaza nedeni ile engelli olma bireyin bir suçu olarak görülmekte ve bu düşünce günümüzde dâhi varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda engelli bireylerin toplumdan soyutlanması, herhangi bir hususa lâyık görülmemesi ve alay edilmesi var olan bu düşüncelerin bir sonucudur. Mevcut algı zaman içerisinde yıkılmasından ziyade şekil değiştirerek günümüze değin varlığını sürdürmüştür.

Bahsi geçen nedenler ve gerekçeler ışığında nüfus içerisinde önemli bir paya sahip olan engelli bireyler, toplumsal hayatta gerek engellerinden kaynaklı gerekse de yaşamın onlara uygun şekilde düzenlenmemesi dolayısıyla engellilik algısına maruz kalmakta ve toplumdan soyutlanmaktadır. Mevcut algı sonucunda engelli bireylerin bazıları toplumsal soyutlanmadan etkilenmeyerek bir şekilde hayata tutunmayı başarabilirken, bazıları da aşırı derecede etkilenebilmekte ve hayatlarını katlanılamaz derecede zorlaştırabilmektedir.

Engelli bireylerin istihdam alanlarında ayrımcılık ile karşı karşıya kaldıkları bilinen bir gerçektir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20.11.1993 tarihinde 48/96 sayılı karar ile sakatlar için fırsat eşitliği hususunda Birleşmiş Milletlerin Standart Kuralları kabul edilmiştir. Söz konusu kuralların yedinci maddesinde, istihdam ile ilgili kanunların ve tüzüklerin, engelli bireylere karşı ayırım oluşturmamayan ve engelli bireylerin istihdam edilmesi konusunda engeller koymayacak şekilde olması zorunluluğu vardır. Ayrıca söz konusu kuralda, devletin engelli bireylerin haklarını ve özellikle istihdam kapsamında gereksinimlerini kabul etmeleri gerektiği belirtilmiştir (Baybora, 2010: 256). İstihdam alanının yanı sıra engelli bireylerin hayatın tüm süreçlerinde maruz kaldıkları ayrımcılık, soyutlanma vb. durumları engellemek ve onları toplumsal yaşama kazandırma amacıyla gerek dünya’da gerek ülkemizde çeşitli kurallar belirlenmiş ve uygulanmıştır. Bu kapsamda geçmişten bugüne değin yapılan çalışmalara aşağıda değinilmektedir.

1972 yılında İngiltere’de engellilere karşı oluşturulan ayrımcılıkla mücadele edebilmek amacıyla engelli kişiler ve Paul Hunt tarafından kurulan UPIAS (The Union of the Physically Impaired Against Segregation/Fiziksel Ayrımcılığa Karşı Birlik) en verimli örgüt olmuştur. Söz konusu örgütün kurulmasından kısa bir zaman sonra engelli bireyler toplum tarafından benimsenmiştir. İngiltere’nin ilk sakat örgütü olan UPIAS dünya’daki engelli örgütleri arasında kendini en iyi geliştirmiş örgüt konumundadır (Demircioğlu, 2009: 19).

Bütün dünyada engellilik konusu evrensel normlara dayandırılmakta ve devletlere bu kapsamda önemli sorumluluklar verilmektedir. Engelli bireyler genel anlamda toplumda en dezavantajlı grup olarak tanımlanmakta ve şüphesiz sosyal hayatın bütün süreçlerinde engellerle karşılaşmaktadırlar. Söz konusu engeller bireyleri sahip oldukları eksikliklerinden ortaya çıkan engellere kıyasla daha fazla kısıtlamaktadır. Amsterdam Antlaşması’nın kapsamında yer alan bir madde engelli bireylere yönelik dışlanma ile mücadeleyi kapsamaktadır. Söz konusu madde ışığında Avrupa Konseyi 1999 yılında ayrımcılıkla mücadele için paket programı hazırlamıştır. Mevcut program engelli bireylerin istihdam edilme ve iş hayatı süresinde karşılaştıkları ayrımcılığa yönelik olarak Avrupa Birliği genelinde bir direktif yayımlanarak, önlem amaçlı tedbirler alınması için gerekli çalışmaların hazırlanmasını önermiştir. Bu bağlamda üye ülkeler tarafından, engelli bireylerin erişilebilirliğini artırma amaçlı çeşitli düzenlemeler oluşturulmuştur. Engelli bireylerin ve yaşlı kişilerin bilgi toplumundan yararlanması için erişimlerini ve katılımlarını artırabilmek için özel standartlar oluşturulmaktadır. Bu standartlarda amaç

engelli tüketicilerin sahip olduğu hakları koruyabilmektir. İstihdamları için açılan iş sınavları ve işe alınma prosedürlerinin engelli bireylere uyarlanmasına, engelli bireylere yönelik mesleki eğitim ve iş yerlerinin uygun şekilde çalışılabilecek şekilde düzenlenmesine karar verilmiştir. Engelli bireylere yönelik danışmanlık hizmetleri, ayrımcılığa karşı oluşturulan çeşitli eylemler, farkındalık oluşturabilmek ve engelli bireylere yönelik sosyal ve kültürel aktiviteler, söz konusu aktivitelere erişilebilirlik sağlanması ve istihdam hususunda eşitlik sağlayabilmek hususlarında da ayrımcılığa karşı topluluk tarafından kararlar alınmıştır (Aktuğ, 2008: 7-8).

Mekânların fiziki olarak düzenlemeleri tüm insanların sosyal hayata katılması ve yaşamın kalitesini artırması hususunda önem arz etmektedir. Türk Ceza Kanunun 122. Maddesindeki değişiklik ile engelli bireyleri de kapsayan ve 2014 yılında son şeklini alan yasaya göre, bireylerin engelinden ötürü dışlayan ve ayrımcılık yapan kişilere bir yıldan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası verilecektir. Ayrıca bahsi geçen madde ışığında engelli bireyler için iç ve dış mekân ihtiyaçları ifade edilmiştir. Bu doğrultuda kamu kurum ve kuruluşlarına ait resmi yapılar, mekânlar ve yollar gibi alanlar engelli bireylere yönelik olarak düzenlenecektir (Yılmaz, 2005: 76). Engelli türlerinden herhangi birine sahip bireyler çeşitli bakım, rehabilitasyon, danışmanlık hizmetlerine ve başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu anlamda engelli bireylerin gerek günlük hayatlarını idâme ettirebilmelerinde gerekse de sosyal ve kültürel aktivitelerini yerine getirebilmelerinde onlara özel yapılan uygulamalar büyük önem arz etmektedir. Ulaşımdan erişilebilirliğe kadar uzanan bu çerçevede yapılan uygulamalar engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştıracak ve diğer bireylerden kendilerini farksız hissetmelerini sağlayarak toplumdan kendilerini dışlamalarını engelleyecektir.

Bir istihdam yaratma alanı olarak sivil toplum, belediye ve üniversite işbirliği tarafından oluşturulan “Bursa Yıldırım Belediyesi Sosyal Yaşam Merkezi Projesi” yaklaşık üç yıldır varlığını sürdürmektedir. Projede amaç engelli bireylerin sorunlarına çözüm üretebilmek hayatı paylaşarak toplum ile kaynaşmalarını sağlamaktır. Ayrıca engelli bireylerin engel türüne göre değil de yalnız engellilik seviyesini baz alarak eğitim, öğretim, bakım ve rehabilitasyon gibi alanlarda diğer bireyler ile kaynaşmalarını sağlayarak topluma kazandırmak da amaçlanmaktadır. Öte yandan toplumda özürlü imajını pozitif yönde değiştirebilmek, engelli bireylere istihdam imkânı sunmak, ailelerin engelli çocuklara karşı oluşan gelecek kaygısını yok edebilmek, toplum tarafından belediyelere bakış açısını değiştirebilmek, diğer bireylerin de engelli bireyler ile bir arada

yaşamasını sağlayarak toplumun zihninde varlığını sürdüren engellilik algısını yıkmak hedeflenmektedir. Yani projenin temelini engelli bireyleri toplumdan soyutlayarak onlara özel bir alan oluşturmak değil, bilakis engelli bireylerin, engelli olmayan kişiler ile birlikte paylaşım yaşamasını ve toplum ile bir bütün olmasını sağlamaktır (Aytaç, 2010: 138-139). Gerçekleştirilen projede de ifade edildiği gibi toplumsal soyutlanmayı ortadan kaldırabilmek ancak kaynaşma ortamını sağlamak (engelsiz çevre) ve tüm bireylerin bir arada olabileceği etkinlik, aktivite vb. unsurları sağlamak ile mümkün olabilmektedir. Öte yandan toplumsal soyutlanmayı ortadan kaldırabilmeyi başarabilmiş toplumların engellilik algılarını da yıktıkları öngörülmektedir. Çünkü engellilik algısı, engelli bireyler ile iletişim eksikliği, sosyal hayatta karşılaşmama, korku, acıma, utanma vb. duyguları ile onlardan uzak durarak oluşmakta ve gelişmektedir. İlk başlarda iyi niyetle dâhi olsa engelli bireylerden uzaklaşmak akabinde onlara karşı duygu eksikliğini ve onları görmezden gelmeyi oluşturarak ilerleyen süreçte zihinlerde engellilik algısını yaratacaktır. Tabiki söz konusu süreç, engellilik algısı oluşma/oluşmama durumu kişilerin demografik özelliklerinin yanı sıra sahip oldukları çevre yapısına göre de değişiklik göstermektedir.

Engelli bireylere yönelik olan ayrımcılık ve önyargı hususları hakkında Finkelstein gibi bazı sosyologlar çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Mevcut çalışmalarda, engelli bireylerin normal kişilere kıyasla toplumda daha dezavantajlı grup olarak tanımlanmasında, onların normal insanlar tarafından “özürlü” olarak algılanmasının neden olduğu ileri sürülmektedir. Aslında engellilik, engelli olmayan kişilerin istek ve taleplerine göre tasarlanmış sosyo-kültürel ve ekonomik çevre tarafından normal olarak yerine getirilen aktiviteler üzerinde odaklanmaktadır. Bu bağlamda engellilik, bir baskı şekli olarak tanımlanabilir çünkü olağan sistem kapsamında engelli birey, toplum tarafından oluşturulan ayrımcılık ile baş başa kalmaktadır (Aydın, 2013: 35-36).

2.2.5. Çalışma Hayatında Engelli Bireyler

Her kişi gibi engelli bireyler de para kazanmak, toplumla kaynaşmak ve belirli bir hususta bir şeyler başarmak amacıyla çalışma hayatına katılmak istemektedirler. Ancak eğitim, mesleki eğitim, erişilebilirlikteki yetersizlikler ve engelli bireylere yönelik istihdam politikalarının yeterli düzeyde uygulanmamasından dolayı engelli bireyler çalışma hayatına katılamamakta ve hayatlarını tüketici konumunda sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Engelli bireylerin çalışma yaşamına katılamaması sonucu işsizlik sorunu

ile karşı karşıya kalması, engelli bireylerin sahip oldukları sorunlar arasında, diğer sorunların temelini oluşturan, başka bir ifade ile doğrudan diğer sorunların ortaya çıkmasına neden olan veya bu sorunların daha şiddetli düzeyde yaşanması hususunda etki oluşturan özelliğe sahiptir. Dünya Faaliyet Programı'nın engelli bireyleri kapsayan bölümünde, engelli bireylerin çalışma yaşamındaki durumları da ele alınmış ve bazı hususlar belirlenmiştir. Ekonomik durgunluk dönemlerinde, sanayileşmiş ülkeler arasında iş arayışı içinde olan işsiz bireyler içerisinde engelli kişilerin oranının, diğer bireylere göre iki kat olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla mevcut sorunu yalnızca engelli bireyler bazında değil tüm insanlar bazında hayattan çıkarma amacı önem arz etmektedir (Bal Oğuztürk, 2005: 12-13).

Sanayi devriminin beraberinde getirdiği yeni çalışma düzenine göre, insanlar istihdam alanına katılım gerçekleştirdikleri zaman toplumla bütünleşmeyi sağlayabilmektedir. İstihdamın şeklinde değişiklikler meydana gelirken, özellikle 20. yy'ın tamamı istihdam alanı kapsamında tasarlanmıştır. Bu bağlamda çalışma insan hayatının merkezini oluşturmuş ve herhangi bir işe sahip olmayanlar için işsizlik önemli bir sorun haline gelmiştir. Birey, istihdam alanının dışında kaldığı süre zarfı boyunca kişisel ve ailevi birçok problem ile baş etmek zorunda kalırken, toplum tarafından da dışlanmaya maruz kalmaktadır (Orhan, 2015: 76). Anılan sorunları ortadan kaldırmak amacıyla engelli bireylere yönelik çeşitli istihdam olanakları sunan politikalar oluşturulmuştur. Bu anlamda kurum ve kuruluşların belirli sayıda engelli bireye iş olanağı sunması gerektiği anayasa ile de desteklenen, işverenlerin uygulaması gerektiği bir yükümlülüktür.

Kapitalist sistem içerisinde bir işe sahip olmanın tüm bireyler için ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamının ve değerinin olduğu çeşitli çalışmalar ile de kanıtlanmıştır. Bu ibareler doğal olarak engelli bireyler için de geçerli olmakla beraber daha fazla önem arz etmektedir. Çünkü engelli birey, çalışamayan, diğer bireyler gibi hayatını idâme edemeyen ve istediği yere destek olmadan gidemeyen bireyler olarak görülür. Mevcut algı sebebiyle engelli bireylerin çalışıyor olması daha üst seviyede bir anlamı ifade etmektedir. Söz konusu konuya mekân nezdinde bakıldığında engelli bireylere yönelik mekânsal düzenlemelerin olmaması dolayısıyla, kendilerini toplumdan soyutlamakta ve eve kapanmakta/kapatılmakta olduğu görülmektedir (Önver, 2017: 40).

Engelli bireyler özellikle istihdam kapsamında dezavantajlı gruplar arasında bulunmaktadır. Birçok engelli bireyin hali hazırda bir işe sahip olabilmesi ve işini

sürdürebilmesi engelleri nedeniyle kısıtlıdır. Bunlara karşın engelli bireyler, normal insanların zihinlerinde varlığını sürdüren olumsuz algıyı, önyargı ve korkunun kırılmasını sağlayarak, onlarla eşit haklara sahip olabilmektedirler. Engelli bireylerin işe alındığında verimliliğin düşeceğine ilişkin algı eskiden beri varlığını sürdürmekte ve engelli bireylerin istihdam edilmeleri engellenmektedir. Hâlbuki yapılan araştırmalara göre, engelli bireylerin diğer kişilere kıyasla daha az iş kazası geçirdiği, daha az devamsızlık gösterdiği ve oluşturdukları verimin diğer işçiler ile hemen hemen aynı seviyede olduğu gözlemlenmiştir (Kaşıkçı, 2007: 18-19). Bu bağlamda engelli bireylerin istihdam alanlarında gösterdikleri titizlik ve gayret işverenler tarafından anlaşıldığı zaman soyutlanma duygusunun ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Söz konusu soyutlanma sadece istihdam konusunda değil aynı zamanda toplumsal ilişkilerde de kendini gösterecektir.

Kurumlar açısından belirli sayıda engelli bireyin istihdam edilmesini zorunlu kılan kota rejimi, engelli bireylerin istihdam süreçlerinde pozitif anlamda benimsenmeleri ve korunmalarına yönelik ilk düzenlemedir. Bu bağlamda kota rejimi, sosyal adalet anlayışının da bir sonucu olarak işverenler üzerine getirilen bir yükümlülüktür. Engelli birey çalıştırma zorunluluğu, Ocak 1919'da ilk defa Almanya'da uygulanmıştır. Almanya'dan sonra 1920'de Avusturya, 1921'de İtalya ve Polonya, 1923 yılında da Fransa engelli çalışanlar için kota öngörmüştür. Kota sistemi, Avrupa'da engelli bireylerin istihdamını sağlayabilmek için temel sistem olarak tanımlanabilir (Uşan, 2000: 852-853). Ülkemizde de engelli bireylerin istihdamı ile ilgili gerekli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kamu ve özel anlamda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara belirli sayıda engelli birey çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir.

Özürlülerin devlet memurluğuna alınma hakkındaki yönetmeliğe göre; engelli memur çalıştırma zorunluluğu olan kurum ve kuruluşlar çalışma alanlarını engelli bireylerin çalışma durumlarını kolaylaştırıcı özellikte olmasını sağlamak, gerekli önlemleri almak ve engelli bireylerin çalışma süreçlerinde onlara yardımcı olacak ve destekleyecek araç-gereçleri sağlamakla yükümlüdürler. Herhangi bir mesleğe sahip olan engelli bireylerin mesleklerine uygun alanlarda çalıştırılmaları esastır. Bir mesleği olmayan engelli bireylerin ise, engel durumlarına göre uygun kadrolara yerleştirilmeleri gerekmektedir.

Bu hususta Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmelik'e göre engelli bireyler güçleri yetebileceği işler dışında sağlıklarında zarar

oluşturacak başka işlerde çalıştırılmazlar. Çalışma saatlerinin başlangıç ve bitiş durumu ise engelli bireyin durumuna göre belirlenmelidir (Kavaklı ve Özkara, 2012: 67). Çeşitli kolaylıklar ve faydalar içeren yönetmeliğe ek olarak söz konusu işlerin engelli bireylerin hangi durumlarda istihdam olanaklarından faydalanabilecekleri oluşturulan tüzük ile belirlenmiştir.

Engelli bireylerin istihdamı hakkında hazırlanan tüzükten faydalanarak işe girmek isteyen engellilerin (Şahin, 2001: 89) ;

- *Çalışma gücünü %40-%70 oranında kaybetmiş olması,*
- *Sakatlık derecesi %70 olması ile birlikte herhangi bir işte verimli şekilde performans gösterebileceği sağlık kurulu raporunda belirtilmesi,*
- *15-65 yaşları arasında bulunması gerekmektedir.*

Yukarıda ifade edilen üç kriterden herhangi birine sahip olan bireyler istihdam alanında engelli bireylere sunulan haklardan faydalanabilmektedir. Öte yandan bu konuda devletin sunduğu hakların yanı sıra istihdam konusunda başka çalışmalar ile de haklar sağlanmaktadır.

2.2.5.1. Çalışma Hayatında Engelli Bireylerin Yer Alma Engelleri

Engelli bireyler ekonomik bakımlarını gerçekleştirmek ve maddi gücünü sağlayabilmek için çalışma hayatında bulunmak zorunda olsa da çeşitli sebepler neticesinde çalışma hayatında yer alamayabilirler. Engelli bireylerin çalışma hayatındaki söz konusu engeller ve nedenler çeşitli başlıklar altında incelenecektir.

2.2.5.1.1. Ekonomik Engeller

Engelli bireylerin hayatlarında bir engel daha oluşturan ekonomik engel, sosyal hizmet ihtiyacı sonucu ortaya çıkan maddi gereksinimler ile istihdam konusunda ortaya çıkan problemlerin beraberinde getirdiği işsizlik olarak iki ibareyi kapsamaktadır (Altan, 1975: 305).

A. Ekonominin Hizmet Harcamaları Yönü

Engelli bireylerin ekonomik üretici konumunda bulunabilmeleri hiç kuşkusuz sosyal hizmetlerin yardımı ile mümkündür. Ekonomik olarak gelişmiş düzeyde bulunan ülkeler ulusal gelirlerini üretici olabilecek niteliklere sahip olmayan kişiler için kullanabilir. Başka bir ifade ile sosyal hizmetler kapsamı için yapılacak maddi ihtiyaçlar, gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler için negatif bir etki oluşturmazken gelişmemiş

ekonomiye sahip ülkeler için negatif bir etki oluşturup söz konusu desteğin oluşturulabilmesini mümkün kılmayabilir (Altan, 1975: 305).

B. Ekonominin Tam İstihdam ve İşsizlik Yönü

Günümüz dünyasında istihdam konusunda ortaya çıkan problemler hem gelişmiş hem de az gelişmiş tüm ülkelerde varlığını sürdürmektedir. İstihdam düzeyinin çok düşük bir seviyede olan ülkelerde engelli bireylere istihdam oluşturabilmek adına gerçekleştirilen gayretlerin pozitif yönde sonuçlar oluşturması şüphesiz çok zordur. Engelsiz bireylerin istihdam alanına dâhil olmamaları karşısında duyulan tedirginlik engelli bireylere nispeten daha fazladır. İşsizlik problemlerine, istihdam olanaklarının daha üst seviyelere getirilmesini sağlayacak çareler, mevcut ekonomileri engelli bireylerin desteğine de ihtiyaç oluşturacak hâle getirir (Altan, 1975: 306).

2.2.5.1.2. Sosyal Engeller

Sosyal engeller kapsamında en zor engel, engelli bireylerin ailelerinin ve yakın çevresinin akabinde kamuoyunun engelli bireyler hakkında yeterli şekilde bilgilendirilmemesidir. Ancak sahip olunan düşünceleri değiştirebilmek, eğitim seviyeleri, meslek ve toplumsal hayatta sahip olunan konumu birbirinden farklı birçok insanı bilgi sahibi olmadıkları bir hususta aydınlatabilmek kolay değildir. Örneğin; bir grup işverenin, engelli bireylerin işe alınma hususunda geçmişten günümüze değin sahip olunan öngörüler mevcuttur. Söz konusu öngörüye sahip olan kitlenin sayısı az olsa dâhi engelli bireylere yönelik düşüncelerin kaldırılmasında büyük bir engel oluşturmaktadır (Altan, 1975: 307).

Toplumsal yaşamda bireyler çoğu zaman, engelli bireylere yönelik nasıl tutum sergileyecekleri konusunda bilgi sahibi değildir. Bilgi eksikliği sonucu engelli bireylere yönelik davranışlar genel anlamda onlarda tedirginlik oluşturacak ilgi şeklinde kendini gösterebilirken, acıma duygusu olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu davranışları sergileyen bireyler, söz konusu konuda aydınlatıldığı zaman ilgileri pozitif yönde şekillenecektir. Bu bağlamda engelli bireylerin çoğunluğunun şikayet ettiği durumlar, herkesin bakışlarını üzerlerinde hissetmeleri, fazla ilgi, engel sebeplerinin sürekli sorulması ve aşırı düzeyde kendini gösteren acıma duygusudur. Dolayısıyla söz konusu konuda kamuoyuna ve yetkililere büyük sorumluluklar düşmektedir (Altan, 1975: 310).

2.2.5.1.3. Yasal Engeller

Toplumun sahip olduğu ekonomik ve sosyal yapısı ülkenin yasal durumunu da şekillendirir. Bazen yasalar, ülkenin ekonomik ve sosyal niteliklerindeki ilerlemelerden geride kalabilmesi nedeniyle değışen ve gelişen koşullar karşısında yasaların da değıştirilmesi kaçınılmazdır (Altan, 1975: 310).

Engelli bireylerin çalıştırılması hakkında işverene sorumluluk yükleyen kanunlar, söz konusu gelişimin son aşaması olmuştur. Bu kanunların çıkarılması yakın bir süre zarfında olmuştur. Bu bağlamda uygulama sürecinde yasalar nezdinde bazı aksamalar olabilmektedir. Engelli bireylerin istihdamına yönelik oluşturulan yasalar, çoğu zaman yürürlükte olan başka yasalar ile çelişki gösterebilir. Söz konusu çelişkiler giderilmediği sürece, engelli bireylerin istihdam düzeyleri yeterli derecede sağlanamayabilir. Örneğin; herhangi bir iş için yürürlükteki yasaya göre engelli bireylerin istihdamı gerekirken, daha önce yürürlüğe giren bir yasa ise bireylerin işe alınabilmeleri için sağlık raporu alınmasını zorunlu kılabilir. Dolayısıyla engelli bireylerin istihdamına yönelik olan yasalardaki mevcut boşluklar, yasaların uygulanmasını engelleyebilmektedir (Altan, 1975: 311).

2.3.5.2. Özürlü İstihdam Yöntemleri

Kurumlarda engelli bireylerin istihdam edilmesi zorunluluğu beraberinde nasıl ve ne şekilde istihdam edilebilecekleri sorunu getirmiştir. Mevcut sorunu gidermek amacı ile yoğun tartışmaların sonucunda özürlü istihdam yöntemleri belirlenmiştir. Bu bağlamda yedi yöntem oluşturulmuştur. Bunlar;

- *Kota Sistemi*
- *Korumalı İşyerleri*
- *Kişisel Çalışma Yöntemi*
- *İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Özürlü İstihdamı*
- *Evde Çalışma*
- *Kooperatif Çalışma Yöntemi*
- *Sadece Özürlülerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam*

Söz konusu yöntemler içerisinde en yaygın şekilde kullanılan istidam yöntemi kota yöntemidir. Özellikle son yıllarda ABD ve İngiltere gibi ülkelerde kaldırılmasına rağmen ülkemizde ve AB ülkelerinde varlığını sürdüren en önemli özürlü istihdam yöntemi olduğu belirtilebilir (Öz ve Orhan, 2012: 38-39).

2.3.5.2.1. Kota Yöntemi

Kota sistemi, belirli sayıda işçiye sahip olan kurumların belirlenen sayıda engelli bireye istihdam olanağı tanınmasını öngören yasal düzenleme olarak ifade edilebilir. İşverenlerin toplam işçi sayısının belirli bir oranında engelli bireyi işe almadaki yükümlülüklerini belirtmektedir. Gerekli kotayı doldurmayan ya da dolduramayan işverenlere maddi ceza uygulanmaktadır.

Zamanla kota sistemleri savaşlar sebebiyle engelli olan bireyleri, işleri ile ilgili kazalardan kaynaklı mağdur olan kişileri ve sigortası olmayan engelli bireyleri içerecek ölçüde genişlemiştir (Thornton ve Lunt, 1995: 9-10; Yılmaz, 2004: 21). Kota sistemi, ülkemizde de uygulanan ve günümüzde de varlığını sürdüren engelli bireylerin istihdamı ile ilgili yasal düzenleme ile benzerlik göstermektedir. Kamu ve özel kurumlarda çalışan sayısının belirli oranında engelli birey çalıştırılması gerekmekte, hangi işlerde ve niteliklerde çalıştırılacağı ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının düzenlediği yönetmelik ile belirlenmektedir. Kurumlarında belirlenen oranda engelli birey çalıştırmayan kurumlara para cezası uygulanmaktadır. Her iki yöntemde de amaç engelli bireyleri topluma kazandırmak, tüketici konumundan üretici konuma getirebilmek ve en önemlisi toplumsal yaşama katılımlarını gerçekleştirebilmektir.

Engellilerin istihdam alanına dâhil edilmemeleri ve ortaya çıkan problemleri çözebilmek amacıyla oluşturulan kota sistemi, Avrupa'da ilk olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaş sürecinde engelli olan savaş mağdurlarının istihdamını sağlayabilmek amacıyla yürütülmeye başlanmıştır. Kota sistemi ilk olarak Almanya'da akabinde Avusturya, İtalya, Polonya ve Fransa'da uygulanmıştır (Uşan, 1997: 90).

Kota terimi batı ülkelerinde engelli çalışanların istihdam edilmelerinde köklü bir geçmişe sahiptir. Kota sistemi, engelli bireylere istihdam oluşturmanın zorunlu olduğunu benimseyen, Avrupa bazlı bir yaklaşım olarak tanımlanabilir.

2.3.5.2.2. Korumalı İşyerleri Yöntemi

Korumalı işyerleri, istihdam alanına katılma imkânları çok güç olan engelli bireylerin mesleki rehabilitasyonunu sağlamak ve istihdam etmek amacıyla devlet tarafından desteklenen çalışma alanının özel olarak tasarlandığı işyerleri olarak tanımlanabilir. Korumalı istihdam yönteminin diğer bir amacı ise, engelli bireylere rekabet ortamının olmadığı koruyucu bir çevrede çalışma imkânını sağlamaktır (Lin vd., 2002: 31). Ayrıca, engelli bireyleri rehabilitasyon sayesinde günlük bakımlarını

sağlayabilecek düzeye getirebilmek eğitim, istihdam ve en önemlisi toplum ile kaynaşmalarını sağlamak da diğer amaçlar arasındadır (Çavuş ve Tekin, 2015: 149).

Engelli bireylerin istihdamını kolaylaştırıcı niteliklere sahip olan korumalı işyerleri sahip oldukları özellikler açısından bazı amaçları hedeflemektedir (Visier, 1998: 350).:

- Engelli bireylere istihdam imkânı sunmak,
- Mal ve hizmetin üretim sürecine engelli bireyleri dâhil edebilmek,
- Finansal performans,
- Engelli bireylerin refah seviyesini artırmaktır.

2.3.5.2.3. Kişisel Çalışma Yöntemi

Engelli bireylerin, kendi işlerini oluşturabilme ve diğer kişilere istihdam olanağı sunma düzeyleri kısıtlıdır. Bu bağlamda en büyük sınırlılık, bağımsız çalışabilme açısından sahip olunan engellerdir. Dolayısıyla engelli bireylerin bağımsız çalışma amaçlı kişisel çalışma yöntemleri oluşturabilmeleri ancak belirli bir destek ile sağlanabilir. Bu hususta kendi işini oluşturmak isteyen engelli birey için maddi bazı yardımlar sağlanabilir (Meşhur, 2004:183; Altan, 2008: 203).

2.3.5.2.4. İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Özürlü İstihdamı Yöntemi

Bu yöntem, işverenlerin tamamen kendi isteği sonucu engelli bireyleri istihdam etmeleri olarak tanımlanabilir. Ancak engelli bireylere yönelik toplumda varlığını sürdüren önyargılar istihdam olanakları açısından bir engel oluşturabilmektedir. Engelli bireylere yönelik ön yargı iş hayatları ve istihdam alanlarında bulunan kişiler ile ilişkileri konusunda farklı algılara maruz kalmalarına neden olmaktadır. Söz konusu algı engelli bireyler üzerinde bir baskı oluşumuna sebebiyet vermektedir. Bu baskının sonucu olarak engelli bireyler kendini kanıtlamak çabasına girişmekte ve diğer çalışanlara kıyasla daha çok gayret göstermektedirler. Nüfus içerisinde önemli bir paya sahip olan engelli bireylerin gereken istihdam olanağına ulaşabilmeleri için gerekli niteliklere sahip olmalarının yeterli olmadığı görünmekte, engelli bireylere yönelik önyargıların kaldırılıp duyarlı bir toplumun oluşturulması gerekmektedir (Öz ve Orhan, 2012: 43). Engelli bireylere yönelik önyargının çalışmamızın ana konusu olan engellilik algısına temel oluşturduğu öngörülmektedir. Bu bağlamda sahip olunan algı, baskının yanı sıra farklı hal ve hareketler ile de engelli bireylere yansıtılmakta ve istihdam alanlarında kendilerini geri çekmelerine neden olmaktadır. Ayrıca bu durum sadece istihdam alanında değil,

toplumun diğer birçok alanında da kendini göstermekte ve engellilik algısının düzeyini yansıtmaktadır.

2.3.5.2.5. Evde Çalışma Yöntemi

Küreselleşen dünya ve gelişen teknoloji beraberinde ekonomik, sosyal vb. alanlarda da değişikliğe yol açmıştır. Bu anlamda işgücü arzı tarafların çalışma koşullarını ve çeşitlerini istekleri ölçüsünde belirleyebilmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum esnek çalışma olarak tanımlanabilir. Çalışma hayatında oluşan esneklik, çalışılan kurum, iş ve işçi, çalışma süresi ve kazanç gibi unsurlarda esneklik oluşumu ile kendini göstermektedir. Bu unsurlar ve bilgisayarın iş hayatında verimli kullanımı ile birlikte evde çalışma hayatı oluşmuş ve gelişmiştir. Günümüzde teknoloji olanaklarının sağladığı faydalar engelli bireylerin istihdamı için umut oluşturmaktadır. Engelli bireyler internet teknolojisi aracılığıyla gereksinim duydukları hizmetlere ulaşabilmekte ve böylece emeklerini arz edebilme niteliklerine sahip olmaktadırlar. Bu durum, hareket ya da başkalarının yardımına gereksinim duymayı ortadan kaldırmaktadır (Sönmez, 2006:186; Öz ve Orhan, 2012: 44).

2.3.5.2.6. Kooperatif Çalışma Yöntemi

Kooperatif çalışma yöntemi, engelli bireylerin kendi olanakları ile ya da devletin desteği aracılığıyla kurdukları kooperatif örgütlenmeler ile çeşitli alanlarda istihdam sağlayabilme olarak tanımlanabilir. Temelini işbirliğinin oluşturduğu bu yöntem ile engelli bireyler, üyelerini mevcut beceri ve kapasiteleri dâhilinde yapacakları işi belirlemekte ve bağımsız kuruluş olarak bulundukları alanda da çalışma sergileyebilmektedirler (Meşhur, 2004: 183).

2.3.5.2.7. Sadece Özürllülerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam Yöntemi

Sadece özürllülerin çalıştırıldığı seçilmiş işlerde istihdam yöntemi, belirlenmiş olan bazı işlerde yalnızca engelli bireylerin istihdam edilmesini amaçlamaktadır. Tahsis yöntemi olarak da adlandırılan bu yöntemde, çeşitli engelli türlerine sahip olan grupların farklı nitelikleri göz önünde bulundurularak, bahçıvan ve santral operatörlüğü gibi alanların kısmen ya da tamamen engelli bireyler için ayrılması, başka bir ifade ile engelli olmayan kişilerin çalışmasına izin verilmemesi anlamına gelmektedir (Altan, 2004: 264).

Sadece engelli bireylerin istihdam edilmesi yönteminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için engelli bireylerin gerçekleştirebileceği işlere ait iş ve mesleklerin belirlenmesi yanı sıra görev tanımlarının düzenlenmiş olması gerekmektedir. İş tanımlarının uygun şekilde belirlenmesi, engelli bireylerin hangi işleri yerine getirebileceklerini ya da söz konusu olan işleri yapabilmek için hangi niteliklere sahip olmaları gerektiği konusunu belirlemektedir (Öz ve Orhan, 2012: 45).

2.2.6. Engelli Birey-Sağlık İlişkisi

Engelli bireyler engellerini kanıtlayan belgeyi sağlık kurulundan edindikten sonra engelli bireylere tanınan haklardan faydalanabilir. Bu bağlamda engellilik durumu özür oranına bağlı olarak yüzde şeklinde belirtilir. Belirli haklardan da belirli bir yüzdede özüre sahip engelli bireyler yararlanmaktadır. Bu bağlamda sunulan haklar ile engelli bireylerin kaliteli yaşam sürdürebilmeleri amaçlanmaktadır. Çünkü engelli bireylerin yaşam doyum oranları ve eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel aktiviteler gibi alanlarda hizmete erişim düzeyleri beraberinde o toplumun kalkınma seviyesinin de bir göstergesidir (Şahin vd., 2014: 49). Engelli bireyler bahsedilen hizmet kurumlarında birçok hakka sahiptir. Ancak bu haklar hizmet kolaylığı imkânı sağlamasına rağmen verimli ve kaliteli hizmet sunumunu bazen sağlayamamaktadır. Engelli bireylere kaliteli hizmet sunumunu sağlayabilmek için özellikle sağlık alanında önemli bazı özellikleri, kullandıkları ilaçları vs.'nin bilinmesi gerekmektedir. Tıbbi hikâye olarak da adlandırılan ve hastanın bu süreçte değin geçirdiği tüm hastalıklar, kullandığı ve kullanmakta olduğu ilaçlar ile ilgili bilgileri içeren formun mutlaka sağlık hizmeti sunumu öncesi alınması gerekmektedir.

Genel anlamda standart bir tıbbi hikâye yeterli olmaktadır. Ancak bazı durumlarda daha ileri seviyede tıbbi hikâyeye gereksinim duyulabilir. Engellilerin tedavi süresinde hasta ile ilgili gerekli bilgiler ilgili formlara not edilmelidir. Ancak bu sayede engelli hastalara daha verimli, güvenli ve kaliteli hizmet sunumu sağlanabilir (Kayalıbay vd., 1989: 245-246). Ayrıca sağlık hizmetlerinin her aşamasında hijyen konusu olmazsa olmazlar kapsamındadır. Öz bakım becerilerini kazanamamış ya da yerine getirebilecek yeterlilikte olmayan engelli bireyler temizlik konusunda da başkalarına bağımlı şekilde yaşamak zorundadırlar. Dolayısıyla hastalıkların oranını azaltabilmek için sadece engelli bireylere değil onların bakımını üstlenen kişilere yönelik olarak da eğitimin verilmesi önemlidir.

Özellikle engelli çocukların genel anlamda kötü seviyede oral hijyene sahip olmalarının en önemli sebebi uygun düzeyde ağız temizliğini sağlayabilecek yeterlilikte olmamalarıdır. Bu konu çoğunlukla anne-baba veya bakıcının yükümlülüğündedir. Dolayısıyla çocukların eğitiminin yanı sıra onların bakımını sağlayan ve ilgilenen kişilerin de eğitilmesi gereklidir (Akal ve Ayhan, 1992: 76). Engelli bireyler, kolaylaştırıcı, bilgilendirici ve diğer bireylerden farksız hissettiren bu hizmetlerin özelliklerine göre hizmet tercihlerini yapmaktadırlar. Sağlık kurumlarının engelli hastalarına sundukları hizmetin özelliği kurum tercihi konusunda öne çıkmalarını sağlamaktadır. Bu nedenle sayılan bu özellikleri engelli hastalarına sunabilen sağlık kurumları genellikle tercih edilmektedir. Bu bağlamda bu uygulamaları sunan ve etkili tedavi yöntemlerini içeren bir sağlık kurumunun olması engelli bireyler açısından toplumdan soyutlanmayı engellemekte ve tedavi ihtiyaçları için çekinmeden sağlık kurumlarına gelmelerini sağlamaktadır.

2.2.7. Engelli Birey-Eğitim İlişkisi

1990 yılından başlayarak günümüze değin engelli bireylerin sosyal yaşama katılımlarının artırılabilmesi amacı ile yapılan yasal düzenlemelere bakıldığında, engelli bireylerin eğitimlerinden istihdam süreçlerine kadar hayatın çeşitli süreçlerinde pozitif sonuçlar elde ettiklerini söylemek mümkündür. Dünden bugüne engelli bireylerin eğitim hizmetleri konusundaki yasal düzenlemeler incelendiğinde, engelli bireylerin eğitim gereksinimlerine verilen önemin her geçen gün artarak geliştiğini ve fırsat eşitliği ilkesi ışığında tüm bireylerin kendilerine uygun şekilde tasarlanmış eğitim hizmetinden faydalanmasının en doğal hakkı olduğu eğitim sistemimizin önemli bir ilkesi haline gelmiştir. Bu bağlamda 1997 yılında kabul edilen 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK kapsamında kaynaştırma modeli yürürlüğe girmiş ve özellikle son on yıllık süreçte bu modelin daha fazla yaygınlaşması sayesinde çok sayıda engelli birey eğitim hizmetinden yararlanmıştır (Şahin ve Güldenoğlu, 2013: 215).

Engelli bireylerin toplumsal hayatın bütün süreçlerine katılabilmelerin sağlanmasında ve başkalarına bağımlı olmamalarında şüphesiz eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Anayasamızın 42. Maddesinde de “*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz*” ve “*Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır*” ifadeleri ile engelli bireylerin gereksinimi olan özel ve temel eğitimlerinin karşılanması hususunda kanunen bir dayanak oluşturulmuştur.

Engelli bireylerin eğitim gereksinimlerinin engellilik türüne göre de değişen bir yönü vardır. Çünkü sahip olunan noksanlıklar sebebi ile engelli bireylerin eğitim imkânlarından faydalanması zorlaşmaktadır. Bu bağlamda genellikle engelli bireyler eğitim hizmetlerine ulaşabilmek için özel eğitime gereksinim duymaktadır. Söz konusu eğitim temel ve özel eğitimleri birlikte içine alan ortamlarda verilebilir. Ancak belirtilen ortamlar için bir alan bulunmuyorsa özür türlerine göre eğitim programları oluşturan ve öğrencilerini bu doğrultuda eğiten özel eğitim kurumlarına ihtiyaç olacaktır. Örneğin; işitme engelli bir çocuğun normal eğitim ve öğretim programları kapsamında öğrencilerini eğiten kurumdan faydalanabilmesi güçtür (Şişman, 2012: 183).

2.2.7.1. Zihinsel Engelliler

Zihinsel engeli olan kişilerin eğitimi tarihsel süreç açısından incelendiğinde, 1900’lü yıllara kadar bakımlarını sağlamak amaçlı oluşturulan ayrı kurumları, 1900-1960 arası normal eğitim okullarında düzenlenen özel sınıfları, 1960’dan sonra ise birlikte eğitim temelli kaynaştırma eğitiminin uygulandığını belirtebiliriz. Birlikte eğitim olarak da ifade edilebilen kaynaştırma eğitimi, zihinsel engeli olan bireylerin destek hizmetler ortamının oluşması şartı ile normal akranları ile aynı eğitim kurumlarında eğitilebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Türkiye’de kaynaştırma kavramına ilk olarak 1983 yılında oluşturulan 2916 sayılı kanun kapsamında değinilmiştir. Söz konusu kanunun ardından 1997 yılında oluşturulan 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile özel eğitim ve kaynaştırma uygulamalarında artış görülmüştür (Güner Yıldız ve Melekoğlu, 2016: 314).

Zihinsel engelli çocukların eğitimleri ise, aile içerisinde sıklıkla kullanılan yöntem “davranışsal yaklaşıma dayalı aile rehberliği” ile gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşım engelli bireylerde uyarı etkisi oluşturan uyarıcıların düzenlenmesi ile kişilerde davranış değişikliği oluşturabilen bir yöntemdir. Öz bakım becerilerini kazanabilme, gereksinimleri karşılayabilme ve bağımsız olabilme engelli bireyler için önem arz etmektedir. Zihinsel engelli bireylerin zekâ düzeylerinin seviyesi çok düşük de olsa, eğitim ile bazı becerileri öğrenmekte ve becerilerinin gelişmesi ile birlikte cesaret de kazanmaktadır (Işıl, 1994: 23-24).

2.2.7.2. Görme Engelliler

Görme engelli bireyler hayatlarının her alanında olduğu gibi eğitim kapsamında da çeşitli dezavantajlara sahiptirler. Bu sebeple mevcut dezavantajların giderilmesi için öğrencilerin eksikliklerine uygun yöntem ve teknikler, veya bu konuda geliştirilmiş materyaller kullanılması diğer bir ifade ile mevcut eğitim programının kapsamı görme engelli bireylere uygun şekilde tasarlanmalıdır. Belirtilen öğrenme programlarının eğitim sürecine entegre edilmesi ile birlikte görme engelli bireylerin zihinsel beceri ve kavramsal yeteneklerinde gelişme göstermeleri umulmaktadır (Kızılaslan ve Sözbilir, 2017: 87-88).

Görme engelli öğrencilerin öğrenme düzeyleri arasındaki farklılık dereceleri ders içi ve ders dışı öğrenme durumları üzerinde etki oluşturabilecek bir husustur. Bu bağlamda görme engelli öğrencilere daha kaliteli bir eğitim sahip oldukları farklılıkların dikkate alınması, ders içi ve ders dışı faaliyetler ile mümkün olduğu yapılan çalışmalar ile de kanıtlanmıştır. Ayrıca görme engelli öğrencilerin eğitim hayatlarında daha etkin olmasına olanak sağlamak ve öğrencilere daha iyi bir eğitim imkânı oluşturabilmek için ilk olarak eğitimde mevcut olan noksanlıkların ve problemlerin belirtilmesi gereklidir. Eğitimde yapılacak düzenlemeler, görme engelli öğrencilerden daha kaliteli ve verimli sonuçlar alınmasına olanak tanıyabilir (Okcu vd., 2016: 54-57). Tüm engelli türlerine sahip olan kişiler için farklılıkların önemi inkâr edilemez seviyededir. Bireylerin farklılıkları, eksiklikleri ve bu unsurlara özgü çözüm amaçlı oluşturulan yollar ile eğitim verilmesi eğitim sürecinin sonunda pozitif sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

Görme engelli bireylerin okuma süreçlerine yardımcı olması amacı ile yazıdan ses üretimi sistemi geliştirilmiştir. Bir yazı işaretçisi olan sentezleyicinin aracılığı ile belirli bir metin otomatik olarak konuşmaya dönüştürülebilmektedir. Bu sistemi en kolay kullanabilmenin yolu tek kelime veya cümleleri konuşma diline dönüştürmektir. Kelime ve cümleleri birleştirme yöntemi, kullanıcıya yüksek verimlilik ve doğallık sağlamaktadır. Ancak bir dilde bulunan bütün kelimeler veri tabanında bulunmayabilir. Bu bağlamda herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmamak için hece, kelime, bölüm gibi kısa konuşma parçalarının kullanılması gerekmektedir. Konuşma metni sisteminin engelli bireylere yardım, telefon aracılığı ile bilgiye erişim ve etkili öğrenim sistemleri gibi çeşitli uygulamaları bulunmaktadır. Konuşma tanıma sistemleri aracılığı ile konuşma metni, insan-bilgisayar iletişimini etkili bir şekilde sağlayarak görme engelli bireylerin bilgisayar vb. ürünleri etkili kullanabilmelerine ve okumalarına yardımcı olmaktadır (Bozkurt, 2000: 6). Görme engelli bireylere eğitim hususunda yardımcı olan diğer bir araç

da Braille alfabesidir. Braille alfabesi 1821 yılında Louis Braille tarafından görme engelli bireylerin okuyabilmeleri ve yazabilmeler amacı ile oluşturulmuştur. Kabartma alfabe olarak da isimlendirilen alfabe, görme engelli bireylerin dokunma duyusuna hitap etmesi aracılığı ile okumalarına ve yazmalarına yardımcı bir araç niteliğindedir.

Ülkemizde mevcut eğitim sistemine göre, eşitlik ilkesi kapsamında normal öğrenciler ile görme engelli öğrencilerin eğitim programları arasında herhangi bir farklılık arz etmemektedir. Bu durum görme engeli olan bireyler için özel eğitim gereksinimlerinin dikkate alınmadığını göstermektedir.

2.2.7.3. İşitme Engelliler

İşitme engelli öğrenciler, sahip oldukları noksanlıklar sebebi ile diğer öğrencilere kıyasla dezavantajlı grup durumundadır. Her geçen gün gelişen teknoloji sayesinde işitme engelli öğrencilerin özelliklerine göre düzenlenmiş öğrenme alanları, dezavantajtan avantaja dönüştürülebilmekte ve yeni öğrenme deneyimleri kazanmalarına yardım sağlayabilmektedir. Nüfus içerisinde önemli bir paya sahip olan işitme engelli bireyler, normal bireyler ile benzer bilişsel niteliklere sahip olmalarına rağmen, sahip oldukları engel nedeniyle toplum ile iletişimleri kısıtlı kalmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde internet erişimine olanak sağlayan mobil teknolojilerin işitme engelli bireylerin eğitim ortamlarına uyarlanması mevcut soruna çözüm olarak sunulabilir (Kuzu vd., 2011: 54-56).

Diğer yandan bir çözüm de özel eğitim rehabilitasyon merkezlerinde uygulanan İşitme Engelliler Destek Eğitim Programı (IEDEP) ile sağlanabilmektedir. Söz konusu programın amaçlarının yerine getirebilmesi için eğitim ortamının dikkatli şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Program kapsamında eğitim kurumunda bulunması gerekli olan araç-gereç ve materyalleri şu şekilde ifade edilebilir (Tiryaki, 2015: 2);

- ***Duyuları geliştirmede kullanılan materyaller;*** *takılıp sökülebilir oyuncaklar, bloklar, çeşitli boyutlarda ve renklerde boncuklar, pullar, sopalar, çiviler vb.*
- ***Tahmin etme ve problem çözme ile ilgili materyaller;*** *çocukların büyük-küçük, şekil, renk, ağır, hafif tahminleri için kullanılan materyaller, birbirlerine geçme ve birleştirme materyalleri, çeşitli hacimleri tanıtmaya yarayan materyaller, resimler, eşleştirme kartları vb.*
- ***İşitsel ve görsel algıyı destekleyen eğitim materyalleri;*** *sözcük, fiil, olay açıklayan değişik boydaki resimler, fotoğraflar, değişik sesleri ve çocuk şarkıları*

içeren kasetler, teyp, müzik aletleri, ses çıkaran oyuncaklar, bilgisayar destekli eğitim programları.

- ***Konuşma ve dil gelişimini destekleyen materyaller;*** sembolik oyunda (evcilik oyunları, meslek oyunları vb.) kullanılan oyuncaklar, gerçek nesneler (ev eşyaları, giyecekler, yiyecekler vb.), resimler, sıralama kartları, resimli/resimsiz hikâye kitapları vb.
- ***Kavram kazandırmada kullanılan materyaller;*** gerçek ev eşyaları, küpler, resim kartları, dominolar, rakam kartları, sayı boncukları, terazi, metre, paralar vb.
- ***El becerilerini geliştirmede kullanılan materyaller;*** boya, mum, kil, hamur, seramik, kâğıt, karton vb.

İşitme engelli bireyler için önemli iletişim araçlarından biri de yazmadır. Yazma yeteneğinin kazandırılması süreci beraberinde düşünme biçimlerini de geliştirmektedir. Yazma yeteneğinin kuralları, işitme engelli öğrenciye planlı ve sistematik bir düşünce yapısı faydası sağlayabilir. Bu sayede engelli birey, düşüncelerini yazıya dönüştürürken bilgiler zihinsel süreçten geçecektir. Dolayısıyla işitme noksanlığı nedeniyle konuşma ve yazma yetenekleri de olumsuz etkilenen işitme engelli çocuklar, verimli bir eğitim hayatı sunulduğunda, yazılarda bir mesaj iletiminin gerçekleştiğini ve bu hususun bireylere göre değişiklik gösterdiğini kavrayabilirler (Tiryaki, 2014: 248-249).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK UYGULAMALAR

3.1. Bedensel Engellilere Yönelik Uygulamalar

Doğum öncesi, sırası ya da sonrasında herhangi bir nedenden ötürü bedeninde bir özur ya da eksiklik bulunan bireylerin hayatlarını daha kaliteli ve kolay bir şekilde sürdürebilmeleri amacıyla geliştirilen uygulamalar çeşitli başlıklar altında aşağıda açıklanmaktadır.

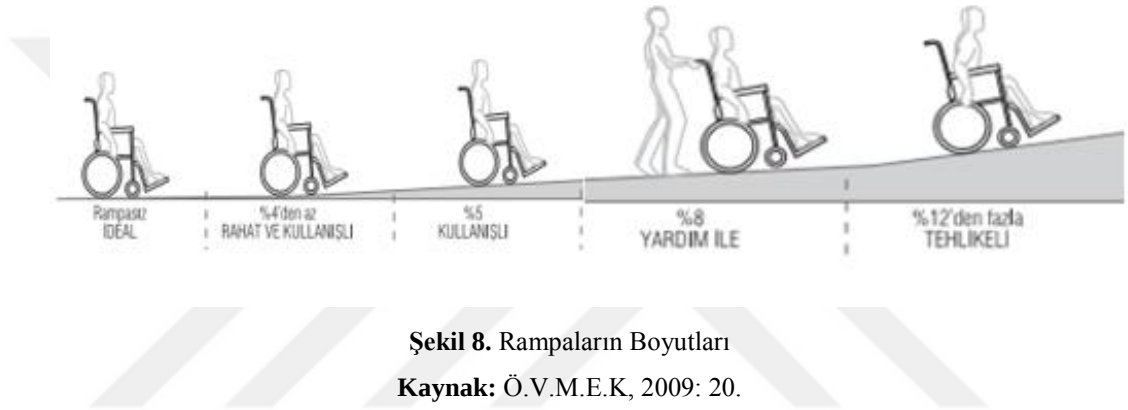
3.1.1. Rampalar

Rampaların tasarımı yapılırken temel amaç, tekerlekli sandalye kullanıcılarına, bebek arabalarına ve görme engellilere yükseklik farkına uygun koşulları sağlamaktır. Ayrıca engellilerin kaldırımlarda bulunan yükseklik farklarını aşmaları için eğimin uygun olması gerekmektedir (Ö.V.M.E.K, 2009: 20). Dolayısıyla yapılan rampaların engelli ve rampalara ihtiyaç duyan bireyler için kolaylaştırıcı özellikte olması gerekmektedir. Böylece rampalara ihtiyaç duyan bireyler diğer bireylerden farksız olacak ve hayatları kolaylaşacaktır.

Kaldırımlarda rampaların eksik ya da yanlış olması, ızgara boşlukları, çukur vb. gibi nedenler tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler açısından önemli sorunlara neden olmaktadır. Sağlıklı toplum, kapsadığı bütün bireylerin sağlıklı olması ile değil, bütün bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması nezdinde kurulabilir. Bu bağlamda engelli bireylerin sosyal yaşama katılım sağlamaları için ilk olarak sıkıntısız bir şekilde ulaşımını sağlayabilmesi ve bunun için de kaldırımların engelli bireylerin gereksinimlerine uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Kesik vd., 2014: 138). Kaldırımlarda rampa bulunmaması ulaşımı daha zor ve zahmetli duruma getirmesi de engelli bireylerin yaşam koşullarını güçleştirmektedir. Dolayısıyla rampalar engelli bireylere uygun şekilde tasarlanmalı ve toplumsal yaşama entegre edilmelidir. Öte yandan rampaların önüne araç park etme veya başka bir şekilde rampalara ulaşım engellenebilmektedir. Bu bağlamda farkındalık filmleri vb. öğeler ile toplum nezdinde duyarlılık ve ceza gibi yaptırımlar ile de durumun engellenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

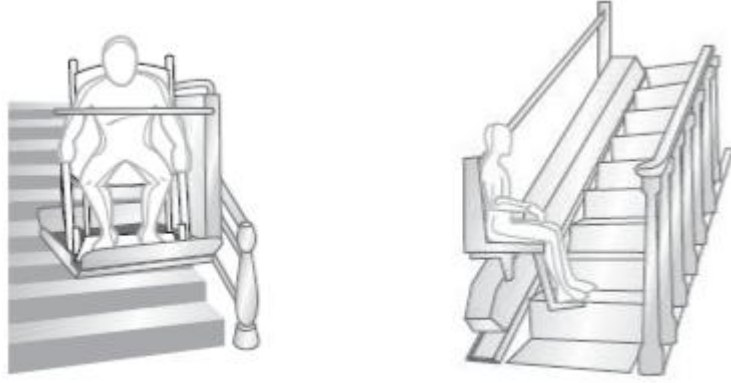
3.1.1.1. Rampaların Boyutları

- Rampanın her iki tarafında da en az 900 mm ve en fazla 1000 mm yükseklik olmalıdır.
- Korkuluklar rampa içine 100 mm den daha fazla çıkıntılı olmamalı, başlangıç ve sonlarda 300 mm daha uzamalıdır.
- Küpeştelerin ebatlarının gereğinden küçük ya da büyük olması sıkıntılar oluşturabilir, dolayısıyla 40-45 mm arasında ve yuvarlak olmalıdır.
- Korkuluklar, görme bozukluğu olan bireyler için farklı renkte olmalı ve kontrast yaratmalıdır (Ö.V.M.E.K, 2009: 20).

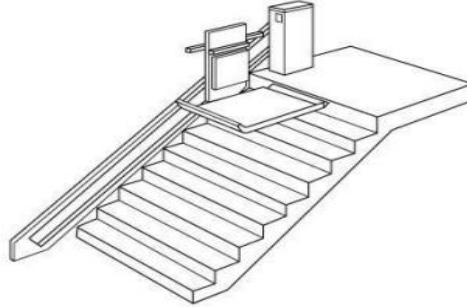
3.1.1.2. Rampalarda Eğim

Rampalarda eğimler yapılırken sadece bedensel engelli bireyler değil görme engelli, bebek arabası kullanıcıları vb. kişiler de düşünülmeli ve minimum seviyede eğim ile tasarlanmalıdır. Rampanın eğimi, eğim yapılacak yerin uzunluğa göre değişiklik gösterse de, minimum %5 dokuz metreden fazla uzunluklarda ise maximum %5 olmalıdır. Görme engelli bireylerin de kullanabilmesi amacıyla rampaların başlangıç ve bitiş kısımlarına 60 cm derinliğinde hissedilebilir uyarıcı yüzey yerleştirilmelidir. Eğer alan özellikleri itibari ile rampa yapılamaz durumda ise alternatif ulaşım araçları kullanılmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 32). Alternatif ulaşım araçlarının tasarlanma şekilleri Şekil 9 ve Şekil 10'da yer almaktadır.

Şekil 9. Merdiven Asansörü

Kaynak: Şahin, 2012: 59.

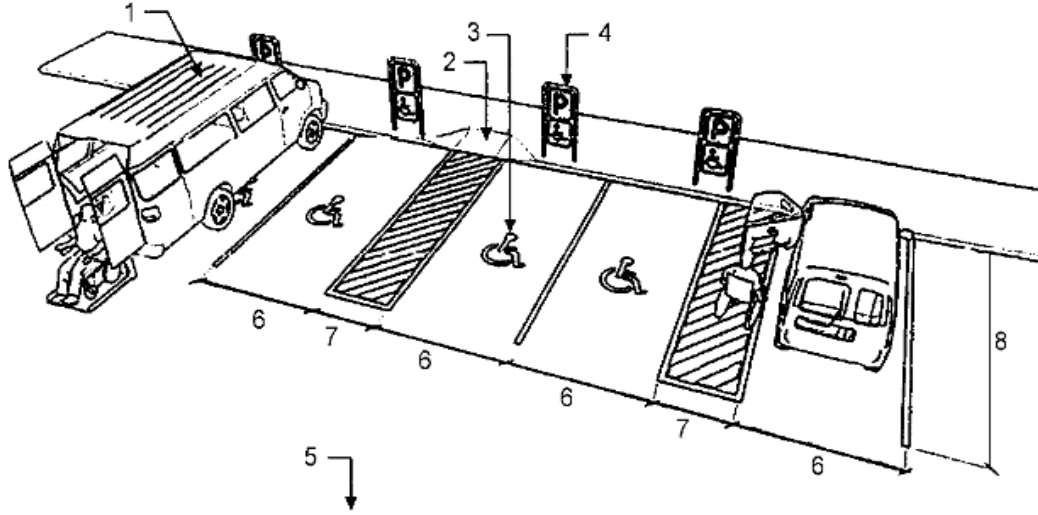

Şekil 10. Alternatif Ulaşım

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 32.

3.1.2. Açık Otoparklar

Otoparklarda, engelli bireyler için minimum bir, toplamda ise bulunan park yeri sayısının %5'i kadar yer tahsis edilmelidir. Öte yandan engelli bireylere ayrılan park yerleri giriş-çıkışlara ve asansöre yakın olarak oluşturulmalıdır. Tekerlekli sandalye kullanıcılarının araca geçişleri, araca gidiş aşamasında yapılacak manevralar göz önünde bulundurularak o şekilde engelli bireylere yönelik otoparklar tasarlanmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 42). Otoparklar için gereken ölçüler Şekil 11'de yer almaktadır.

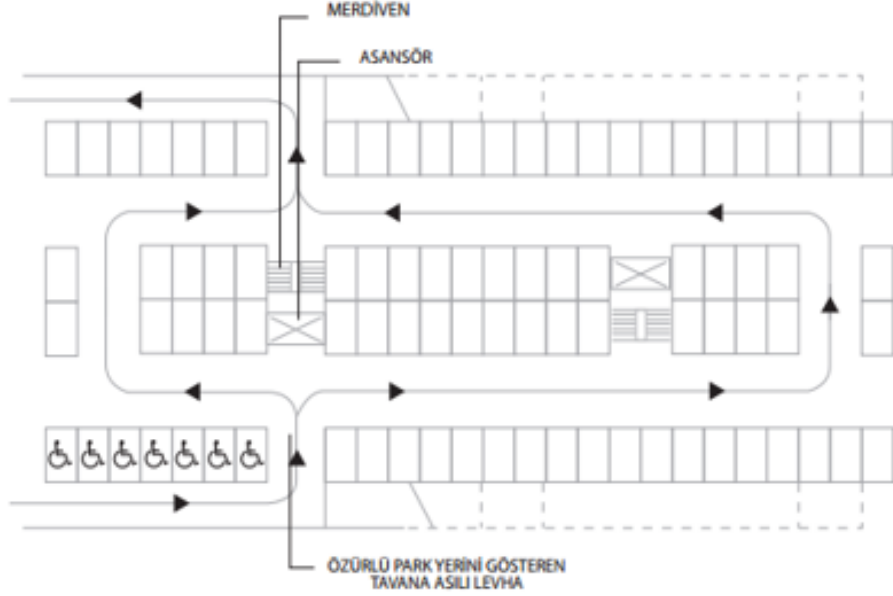
Şekil 11. Açık Otopark Boyutları

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 43.

(1- Van tipi araçlarda en az toplam yükseklik 260 cm, 2- Kaldırım rampası, 3- Ulaşılabilirlik sembolü, 4- Ulaşılabilirlik sembolü de içeren işaretleme, 5- Düz ve sert yüzey, 6- 250 cm, 7- 150 cm, 8- 600 cm)

3.1.3. Kapalı Otoparklar

Açık otoparklarda ifade edildiği gibi kapalı otoparklarda da engelli bireylere tahsis edilen park yerlerinin giriş- çıkış ve asansöre yakın olması sağlanmalıdır. Kapalı otoparklarda engelli bireyler için ayrılan otoparka ulaşım sürecinde uyarıcı öğeler ve yönlendirici oklar bulunmalıdır. Otoparklar engelli bireylerin özellikleri göz önünde bulundurularak gerekli genişlik ve yükseklikte tasarlanmalıdır. Yanlış kullanımları önlemek amacı ile de semboller veya trafik işaretleri olmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 68).

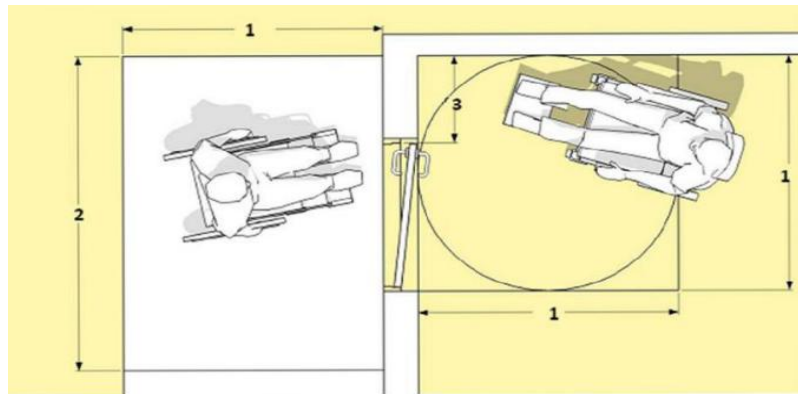

Şekil 12. Kapalı Otopark Örneği

Kaynak: E.İ.E.S.K, 2012: 40.

3.1.4. Kapılar

Birçok engelli bireyin geçişini kolay bir şekilde sağlayabilmesi amacıyla giriş kapıları ve koridor geçişlerinde fotoselli kayar kapı olması gerekmektedir. Kapılar kolay bir şekilde açılacak nitelikte olmalı ve eşik bulunmamalıdır. Öte yandan kapı önleri tekerlekli sandalye kullanıcılarına manevra sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 51). Bu bağlamda kapılar için gerekli boyut ölçüleri Şekil 13’de yer almaktadır.

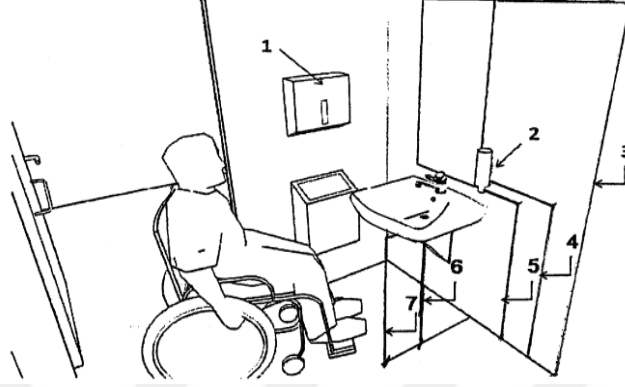
Şekil 13. Kapı Önü Genişlikleri

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 51.

(1. 150 cm, 2. 200 cm, 3. 60 cm)

3.1.5. Lavabolar

Lavabolar ayaklı olmamalı ve tekerlekli sandalye ile her yönden yaklaşıma imkân sağlayacak nitelikte tasarlanmalıdır. Yanı sıra lavabolar, köşeli hatlara sahip olmamalı ve kenarları yuvarlak şekilde yapılmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 61). Lavabolar ile ilgili ihtiyaç duyulan ölçüler Şekil 14’de gösterilmektedir.

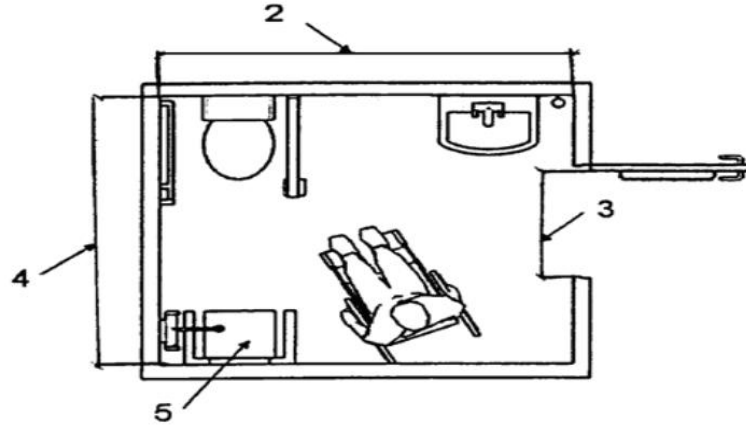
Şekil 14. Lavabo Ölçüleri

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 61.

(1- Kâğıt havluluk veya el kurutma makinesi yerden yüksekliği 80-110 cm, 2- Sıvı sabunluk, 3- Aynanın en üst noktası en fazla 190 cm, 4- Sıvı sabunluğun yerden yüksekliği 80-110 cm, 5- Aynanın yerden yüksekliği en fazla 90 cm, 6- Döşeme üzerinden boru kısmına kadar en az 68,5 cm, 7- Döşeme üzerinden lavabonun alt yüzüne kadar en az 75 cm)

3.1.6. Banyolar

Banyolar konumu itibari ile ulaşılabilir bir alanda ve tekerli sandalye ile kolay hareket edilebilecek nitelikte olmalıdır. Banyo girişini zorlaştıracak eşik vb. seviye farkları bulunmamalıdır. Döşeme alanı, tekerlekli sandalye ile yaklaşım biçimine göre tasarlanmalıdır. Duş bölmesi banyo dolaşım alanı ile arasında fark oluşturacak nitelikte ve kaymaz bir zemine sahip olmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 63). Bu konuda banyoların sahip olması gereken ölçüler Şekil 15’de sunulmaktadır.

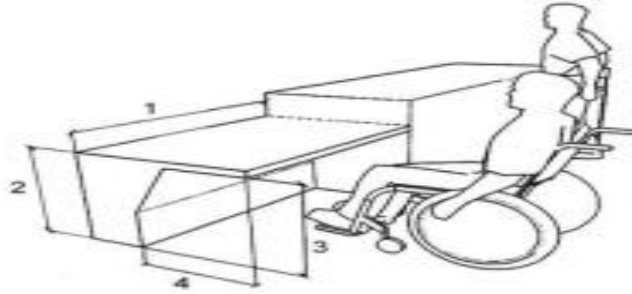
Şekil 15. Banyo Ölçüleri

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 63.

(1- Tekerlekli sandalye dönüş alanı- en az $\varnothing$: 150 cm, 2- En az 235 cm, 3- En az 110 cm, 4- En az 225 cm, 5- Duş alanı)

3.1.7. Engellilere Yönelik Başvuru Bankoları

Tüm bankolarda ulaşılabilir bir bölüm bulunmalı ve engelli bireylerin nitelikleri göz önünde bulundurularak tasarlanmalıdır. Bu hususta ulaşılabilir bankonun taşınması gereken boyutlara Şekil 10’da değinilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2012: 48).

Şekil 16. Banko Boyutları

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 48.

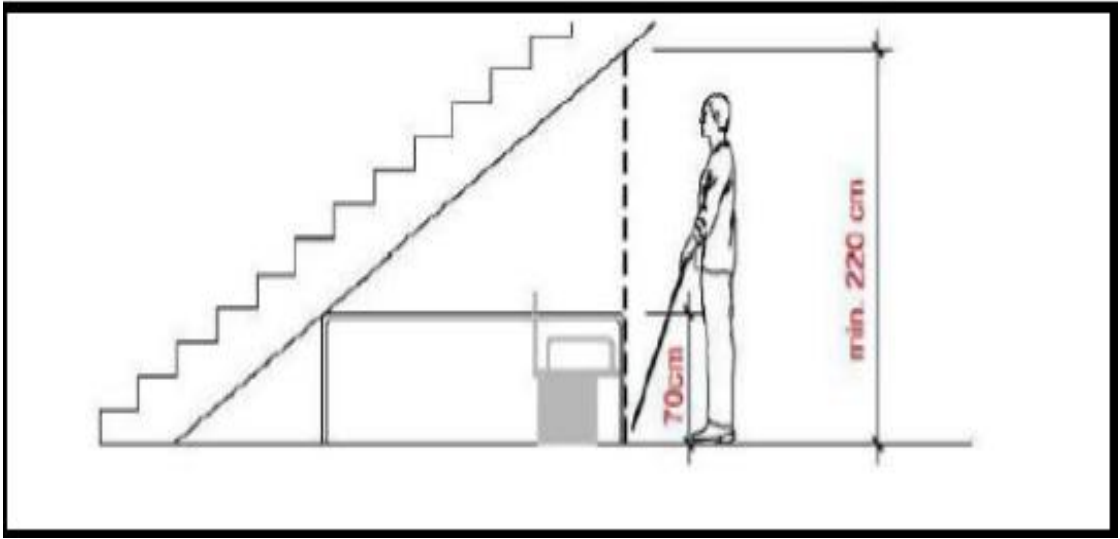
(1- En az 90 cm, 2- En fazla 86 cm, 3- En az 75 cm, 4- En az 49 cm)

3.2. Görme Engellilere Yönelik Uygulamalar

Görme yetisini belirli seviyede, kısmen ya da tamamen kaybetmiş bireyler için yaşam kalitelerini artırma ve hayatlarını daha kolaylaştırma amacıyla düzenlenen uygulamalar alt başlıklar halinde incelenmektedir.

3.2.1. Merdivenler

- Görme engelli bireyleri korumak amacıyla merdiven altının 220 cm yüksekliğine kadar kapatılmış olmalıdır.
- Basamak genişliği 28-32 cm olmalıdır.
- Basamak yüksekliği 16-17 cm olmalıdır.
- Tüm basamakların genişlik ve yükseklikleri eşit olmalıdır.
- Basamak uçları çıkıntısız olmalıdır.
- Merdivenlerin duvar tarafına da küpeşte yapılmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 35).

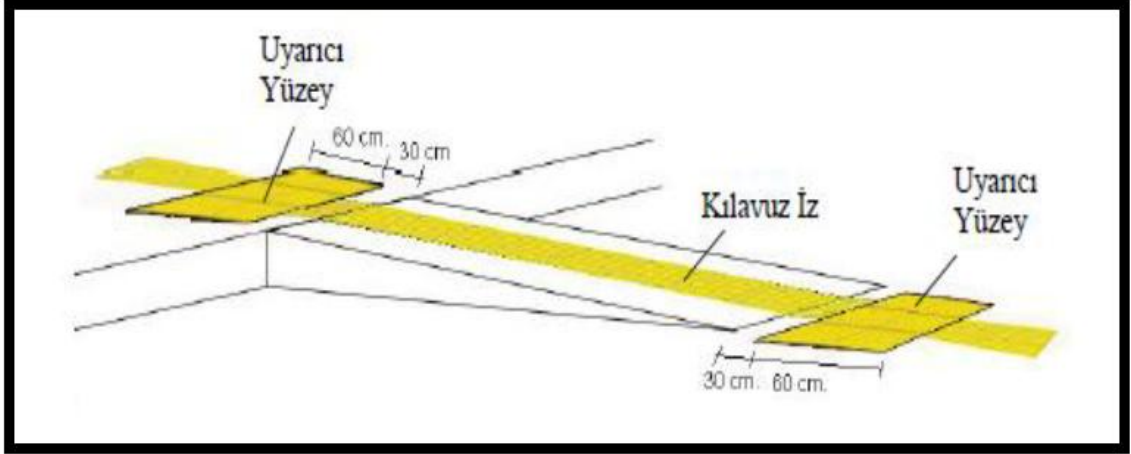

Şekil 17. Merdiven Altında Kapatılması Gereken Alan

Kaynak: Alp, 2014: 46.

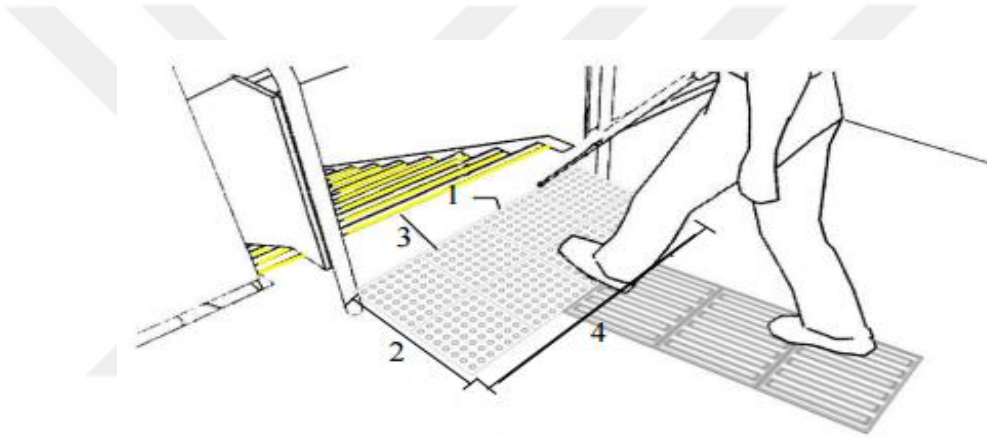
3.2.1.1. Merdivenlerde Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey Uygulaması

Merdivenlerin başlangıç veya bitiş yerlerine hissedilebilir uyarıcı yüzey yerleştirilmelidir. Birçok anlam ifade eden hissedilebilir yüzeyler, görme engelli bireylere ulaşım sürecinde kolaylıklar sağlamaktadır. Görme engelli bireyler toplumsal yaşamda genellikle düşmeler, yaralanmalar vb. kazalar geçirmektedir. Hissedilebilir yüzey sayesinde söz konusu kazalar yaşanmamakta ya da daha düşük bir seviyede yaşanmaktadır. Hissedilebilir yüzeyin tasarlanma düzeneği ve boyutları Şekil 18 ve 19'da yer almaktadır.

Şekil 18. Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey

Kaynak: Alp, 2014: 58.

Şekil 19. Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey Boyutları

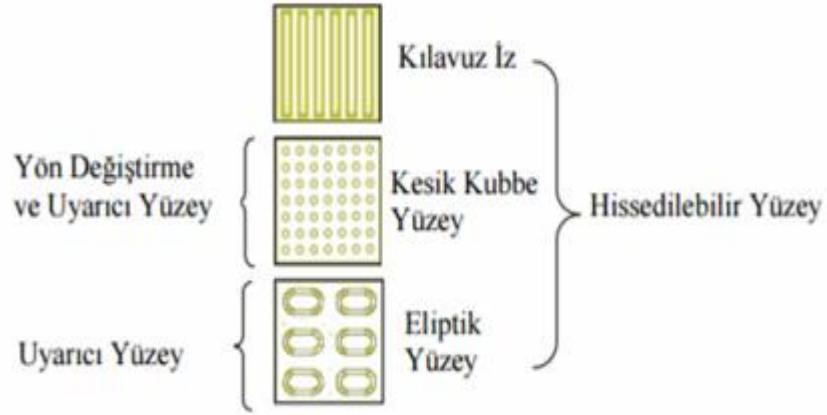
Kaynak: Alp, 2014: 47.

(1.Görsel uyarı çizgisi, 2.Hissedilebilir uyarıcı yüzey, 3.60 cm, 4.30 cm)

3.2.1.1.1. Hissedilebilir Yüzey

Görme engelli bireyin dokunma duyusuna hitap ederek; yönlendirilmesini ve amaçlarına ilişkin yön değiştirmesini sağlamak, engeller konusunda uyarmak için zeminde tasarlanmış kabartma dokulu yüzeylerdir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010: 4). Hissedilebilir uyarıcı yüzey uygulaması birçok görme engelli bireye yardımcı olmakta ve bu sayede hayatlarını yardıma ihtiyaç olmadan sürdürebilmelerini sağlamaktadır. Üç türe sahip olan hissedilebilir yüzey, her türünde görme engelli bireylere bir mesaj vermekte ve o mesaj yönünde ilerlemelerini istemektedir. Bu mesaja göre ilerleyen görme engelli bireyler, günlük hayatlarını daha kolay idame edebilmekte ve yardıma ihtiyaç duymamaları dolayısıyla kendilerini toplumdan soyutlanmış

hissetmemektedirler.

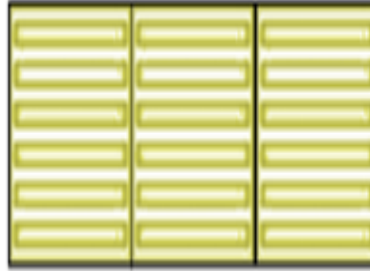

Şekil 20. Hissedilebilir Uyarıcı Yüzey Türleri

Kaynak: Alp, 2014: 52.

3.2.1.1.1. Kılavuz İz

Yüzeyinde çubuk (düz sırt) şeklinde kılavuzlama kabartma dokusu, hareket yönüne paralel olarak düzenlenmiş izlerdir. Bu ögenin kullanım amacı, görme engellilerin gidecekleri yere güvenli bir şekilde erişimini sağlamaktır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010: 4). Bu amaçla kılavuz iz, görme engelli bireylere düz bir şekilde yürümeleri gerektiği mesajını ileterek, bu doğrultuda onların güvenliğini sağlamaktadır.

Şekil 21. Kılavuz İz

Kaynak: Alp, 2014: 54.

3.2.1.1.2. Yön Değiştirme ve Uyarıcı Yüzey

Kesik kubbe şeklinde uyarıcı kabartma dokusu ile düzenlenen yüzeylerdir. Bu ögenin kullanım amacı; görme engellileri seviye farklılıkları, yaya geçitleri, kent mobilyaları vb. gibi kentsel engeller ve yön değişimleri ile ilgili uyarmak ve bilgilendirmektir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010: 4). Yön değiştirme ve

uyarıcı yüzey, sağ veya sol dönüşlerin olduğunu görme engelli bireylere belirterek uygun bir şekilde ilerlemelerini sağlamaktadır.

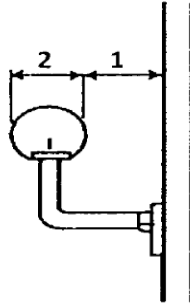

Şekil 22. Yön Değiştirme ve Uyarıcı Yüzey

Kaynak: Alp, 2014: 54.

3.2.2. Korkuluklar ve Küpeşterler

Merdivenlerin başlangıç ve bitiş kısımlarında küpeşte bulunmalıdır. Küpeşterlerin bitiminden sonra uzatmaları var ise bu bölümlerin yuvarlaklaştırılması gerekmektedir. Küpeştenin rengi yanında bulunan duvardan farklı şekilde tasarlanmalıdır. Görme engelli bireylerin merdiven ile ulaştığı vb. konularda bilgi edinebilmesi için küpeşterlerin üzeri bilgilendirici Braille harflerini içermelidir (Sağlık Bakanlığı, 2012: 36).

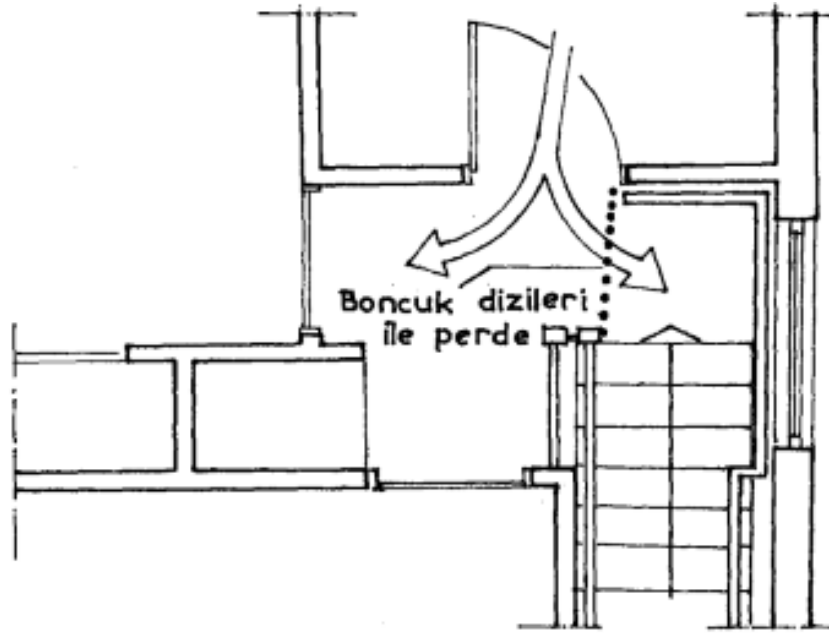
Şekil 23. Küpeşte Boyutları

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 53.

(1-4-6 cm, 2- 32-40 mm)

Görme engelli bireylerin büyük bir kısmı (özellikle eğitim alanlar), genellikle merdiven iniş çıkış süreçlerinde sağ tarafı kullanmaktadır. Dolayısıyla iniş çıkışlarda sorun yaşamamak için görme engelli bireyler tarafından kullanılacak olan merdiven, her iki tarafında da küpeşte bulunacak şekilde tasarlanmalıdır. Küpeşterlerin görme engelli

bireylere merdiven basamaklarının başlangıç ve bitişini hissettirici şekilde düzenlemesi gerekir. Korkuluklarda da risk oluşturabilecek düzeyde açıklıklar da bulunmamalıdır. Merdivenlerde küpeşteler sürekli olmalı, trabzan babası veya başka engeller tarafından kesilmemelidir. Trabzanlar kolay şekilde tutulabilecek şekilde olmalı, duvar ve trabzana bitişik yüzeylerde çıkıntılar ve pürüzler olmamalıdır. Görme engelli bireyler tarafından kolay bir şekilde fark edilebilmesi amacıyla trabzan rengi yanında bulunan duvar renginden farklılık göstermelidir. Öte yandan trabzan duvara güvenli bir şekilde sabitlenmiş olmalıdır (Bayraktar, 1995: 66).

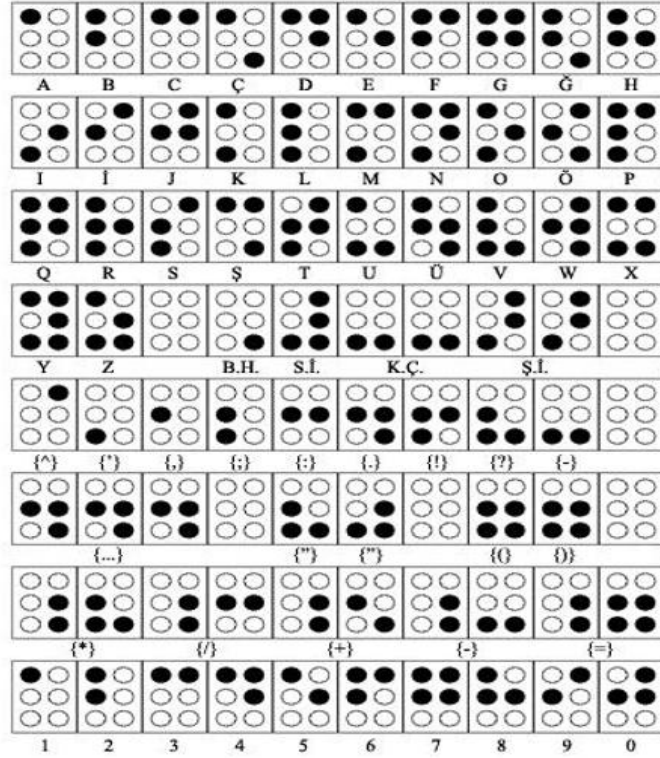
Şekil 24. Merdiven Belirtkeleri Örneği

Kaynak: Bayraktar, 1995: 67.

3.2.3. Kabartma Harita

Kabartma harita, engelli bireylerin bulundukları mekân ile ilgili tüm bilgileri içeren ve kabartmaları sayesinde özellikle görme engelli bireylere birçok bilgi fırsatı sağlayan harita olarak tanımlanabilir. Yanı sıra bilgilendirme panoları ve danışma gibi donanımlar da engelli bireylere hayatlarını kolaylaştırıcı nitelikte bilgiler sağlamaktadır. Bu bağlamda söz konusu unsurlara daha kolay bir şekilde ulaşabilmeleri için ulaşmadan önceki kısımlara hissedilebilir uyarıcı yüzeyin yerleştirilmesi gerekmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010: 18). Bu harita sayesinde görme engelli bireyler, bulundukları kurumlarda gitmeleri gereken yerleri daha kolay bulabilmektedirler. Bu

açından bakıldığı zaman kabartma haritaların özellikleri ve kurumun bütün konum bilgilerini kapsaması görme engelliler açısından önem arz etmektedir. Ayrıca kabartma haritaya ulaşım sürecindeki yolun beyaz baston ile ulaşma imkan verecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Şekil 25. Braille Alfabeti

Kaynak: Şahin, 2012: 28.

B.H.= Büyük Harf

K.Ç. = Konuşma Çizgisi

S.İ. = Sayı İşareti

Ş.İ. = Şiir İşareti

* Sayı işareti sayılardan önce kullanılır.

3.2.4. Braille Alfabeli Kıyafetler

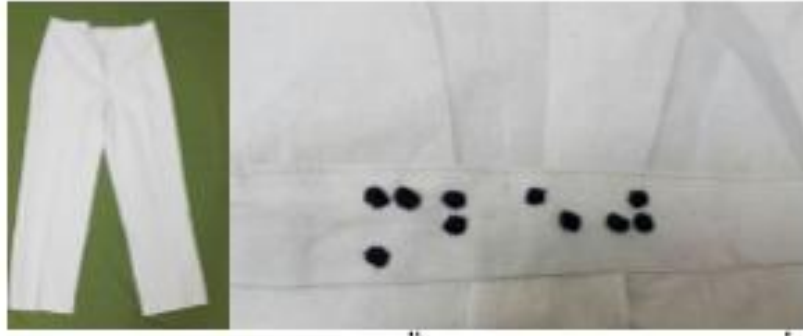
Hayatın birçok sürecinde başkasının desteğine gereksinim duyan görme engelli bireylerin, kıyafet alışverişlerinde veya giysi dolaplarından kıyafet seçerken başkalarına duydukları gereksinimlerini ortadan kaldırmak amacıyla onlara uygun kıyafetler üretilmiş ve tasarlanmıştır. Giysilerin etiket kısmında oluşturulan Braille alfabesi sayesinde görme engelli bireyler kıyafetin bedenini ve rengini anlayabilmekte ve seçimlerini bağımsız şekilde gerçekleştirebilmektedir. Söz konusu kıyafetler de engelli bireylere bağımsızlık imkânı sunarken, kendilerine güven duygularını geliştirmelerine de

yardımcı olmaktadır (Özsan ve Hasret, 2017: 92). Görme engelli bireylerin hayatlarını daha kolay hâle getiren ve onlara bağımsızlık imkânı sunan hissedilebilir yüzeyler gibi, Braille alfabeli kıyafetlerin önemi de görme engelli bireyler için inkâr edilemez derecede büyüktür. Dolayısıyla söz konusu husus sadece görme engelli bireyler için değil, tüm engelli bireyler bu ve benzer uygulamalar veya projelerle hayata kazandırılabilir.

Şekil 26. Görme Engelli Kadın Tüketiciler için Tasarlanan Tişört ve Braille Alfabeti ile Beden ve Renk Bilgisi (S Bej)

Kaynak: Özsan ve Hasret, 2017: 93.

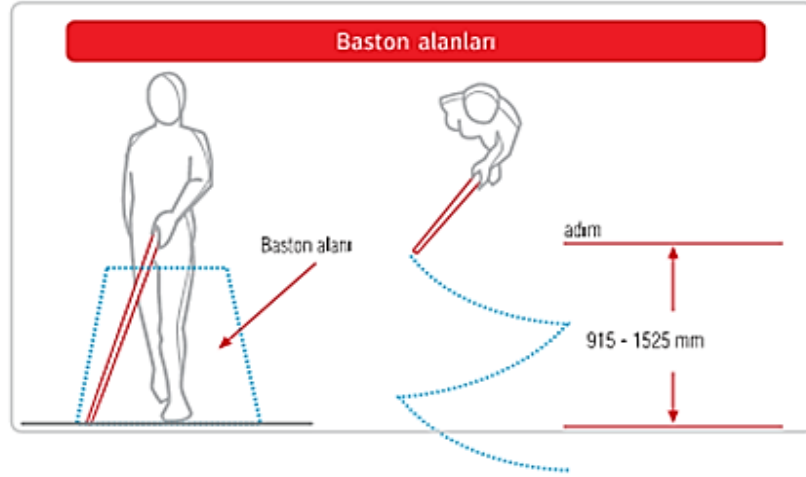
Şekil 27. Erkek Pantolonu Üzerine Braille Alfabeti ile Beden ve Renk Bilgisi (M Bej)

Kaynak: Özsan ve Hasret, 2017: 93.

3.2.5. Beyaz Baston

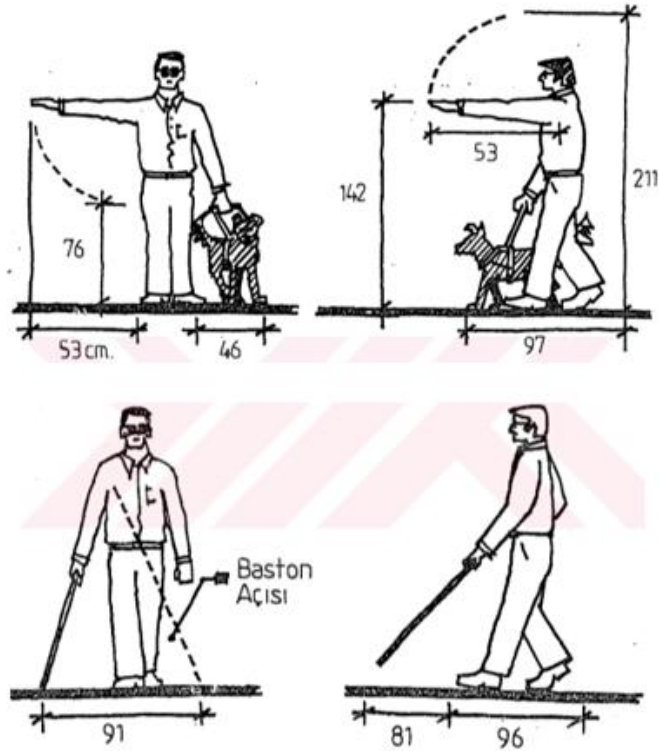
Görme engelli bireyler için minimum yol genişliklerinde, kullanılan baston türü ve araçların kapladığı hacim önem arz etmektedir. Tek başına yürürken daha küçük bir alan yeterli olabilirken bir partner eşliğinde söz konusu alanın daha büyük olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca koltuk değneği veya baston kullanan engelli bireylerinde

yürüyüşleri için gerekli alan boyutları değişiklik göstermektedir (Polat, 1998: 70). Söz konusu boyut farklılıkları şüphesiz görme engelli bireylerin daha kaliteli bir yaşam sürdürmelerini sağlayacaktır. Bununla birlikte onlara uygun tasarımlar, erişilebilirlik durumlarına katkı sağlayacak ve toplumsal hayatta yer edinebilmelerine yardım edecektir. Bu bağlamda gerekli olan boyutların ölçüleri Şekil 29’da yer almaktadır.

Şekil 28. Görme Engelliler için Baston Alanı Ölçüleri

Kaynak: Ö.V.M.E.K, 2009:8.

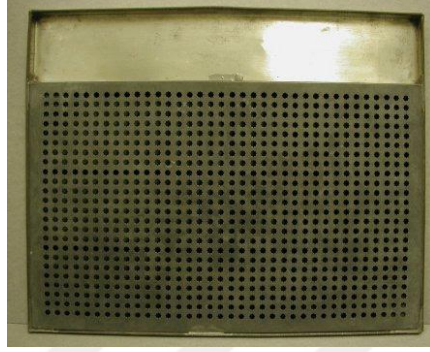

Şekil 29. Görme Engelliler için Yaya Yolu Ölçüleri

Kaynak: Polat, 1998: 71.

3.2.6. Taylor Kasa

Taylor kasa üzerinde delikler bulunan ve bu deliklere yerleştirilmesi için uygun şekilde tasarlanmış sekiz köşeli taşlardan ibarettir. Taşların üst yüzeyinde kabartma ile rakamlar gösterilmektedir. Taylor kasa aracılığı ile temel düzeyde matematik işlemleri yapılabilir (Kurt, 2015: 23).

Şekil 30. Taylor Kasa

Kaynak: MEB, 2011.

3.2.7. Küptaş Kasa

Matematik öğrenim sürecinde görme engelli bireylere yardımcı materyallerden bir diğeri ise, küptaş kasadır. Küptaş kasa, üst yüzeyinde oyuklar olan ve içerisine yerleştirilecek altı yüzü kabartmalardan oluşan bir tablettir. Bu materyalde de temel amaç görme engelli öğrencilere temel matematik işlemlerini öğretebilmektir (Kurt, 2015: 24).

Şekil 31. Küptaş Kasa

Kaynak: MEB, 2011.

Günümüzde sosyal ağlar ve internetin gelişiminin her geçen gün artması beraberinde bilgisayarların hayatımızdaki değerinin artırmaktadır. Bu bağlamda

insanların sosyal, kültürel aktiviteleri ve yaşam tarzları da değişmiştir. Söz konusu değişimin birçok birey için avantajının bulunmasının yanı sıra görme engelli bireyler için ise büyük ölçüde dezavantajlar oluşturmaktadır. Çünkü görme engelli bireyler sahip oldukları engelleri dolayısı ile bilgisayarı normal düzeyde kullanma yetisine sahip değildirler. Dolayısıyla bu hususu gidermeye yönelik tasarlanan bazı destek teknolojilerine gereksinim duymaktadırlar. Bu teknolojiler kapsamında ise, engelli bireylerin en büyük yardımcısı olan program şüphesiz ekran okuyuculardır. Ekran okuyucu programları, görme engelli bireyi yönlendirme işlevinin yanı sıra, ekranda açılan metinleri normal insan sesi ile okumakta ve bilgisayar kullanımını daha kolay olmasına imkân sağlamaktadır. Ekran okuyucu programları özünde konuşma sentezleme yazılımıdır. Konuşma sentezleme yazılımı ise bilgisayarda var olan metinleri konuşmaya dönüştüren sistemlere verilen addır (Tekindal ve Arık, 2012: 9-10).

Görme engelli bireyler için çeşitli teknoloji ürünleri tasarlanmış ve geliştirilmiştir. Bunlar (Yalçın ve Ülker, 2011: 37);

Kurzweil Okuma Makinesi: Görme engelli bireylerin yazılı metinlerden faydalanabilmeleri amacıyla tasarlanan var olan bir metni yüksek ses ile okuyabilen bir makine olarak ifade edilebilir. Makine söz konusu işlevleri konuşma sentezleyici ve elektronik bir tarayıcı aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Ekran Büyütücüleri: Genel anlamda az seviyede görme yetisine sahip bireyler için tasarlanmış ve ekrandaki metni çeşitli derecelerde büyütebilme özelliğine sahip bir yazılım sistemidir.

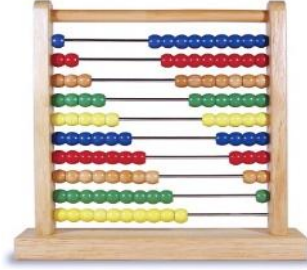
Ekran Okuyucu Yazılımlar: Görme engelli bireyler için geliştirilen bu yazılım, kullanıcısına bilgisayarın herhangi bir alanında seçtiği kısmı sese dönüştürerek okuyabilen yazılım olarak tanımlanabilir.

Braille Girdi-Çıktı Donanımları: Bilgisayar ekranında var olan metni okumasının akabinde engelli bireye Braille alfabesi ile çıktısını oluşturma imkânı sağlayan donanımlardır.

Jaws: Görme engelli bireylerin hayatını daha kolay ve yaşanabilir hâle getirmek amacıyla oluşturulan bir diğer program Jaws'tır. Program ekran okuyucu ve elde ettiği bilgiyi konuşmaya dönüştürmek için kullandığı konuşma sentezleme bölümlerinden oluşmaktadır. Konuşmalar, İtalyanca, Almanca, İngilizce vb. birçok dilde programlanmasına ek olarak Türkçe dile de sahiptir (Yalçın ve Ülker, 2011: 38).

3.2.8. Abaküs

İlkokul seviyesinde eğitim görmekte olan öğrencilere rakamların tanıtımında, sayma sürecinin öğretiminde ve üzerindeki boncuklar kullanılarak temel matematik işlemlerinde kullanılır. Abaküs kullanım sürecinde görme engelli öğrencilere çeşitli teknikler aracılığıyla parmak kullanmaları öğretilir (Kurt, 2015: 23).

Şekil 32. Abaküs

Kaynak: MEB, 2011.

3.3. İşitme Engellilere Yönelik Uygulamalar

İşitme düzeyine düşük seviyede sahip olan ya da hiç sahip olmayan bireylerin gerek iletişimlerini kolaylaştırabilmek gerekse de toplumsal yaşamda var olabilmelerini mümkün kılabilmek amacıyla geliştirilen uygulamalar çeşitli başlıklar altında incelenmektedir.

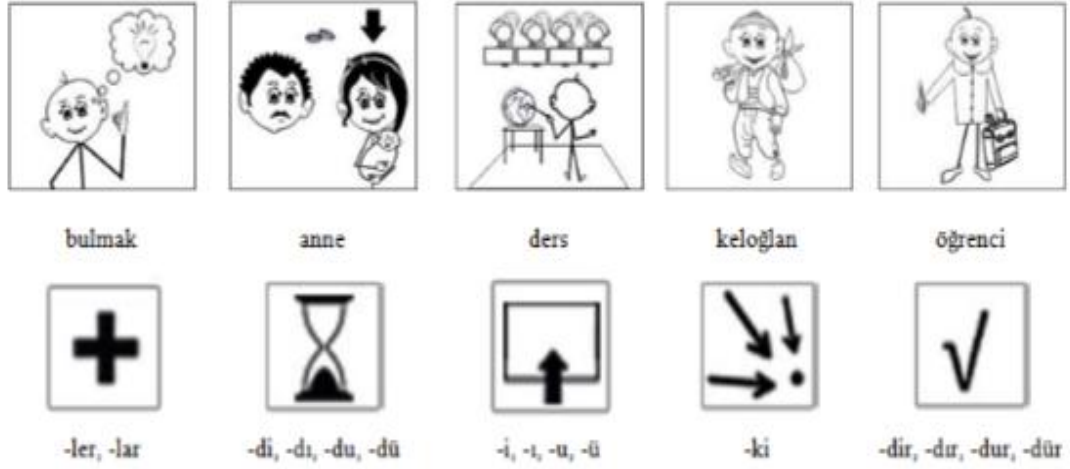
3.3.1. ALİS Grafikleri

Sondan eklemeli bir dil yapısına sahip olan Türkçe'nin dil yapısına ve Türk sosyal ve kültürel yapısı ile uyumlu grafik sembol sisteminin olmadığı araştırmalar sonucunda belirlenmiştir. Bu açığı kapatmak amacı ile 2010-2014 yılları arasında Türkçe'nin grafik sembol sistemi için ALİS geliştirilmiştir. ALİS, Türkçenin dil yapısına ve Türk gelenek göreneklerine göre uyarlanmış kişi, sıfat, eylem, eşya, okul vb. gibi 22 farklı başlık ile 850 sözcükten oluşan grafik sembollerden oluşmaktadır. Ayrıca belirli ek yapıları ve küçük sözcük kapsamı ile grafik şeklinde cümleler oluşturmaya olanak tanıyan bir sistemdir.

ALİS;

- Kapsamını oluşturacak kelimelerin belirlenmesi,
- Kelimelerin anlamlarına uygun görsellerin oluşturulması,
- Oluşturulan görsellerin geniş çaplı bir örneklemin düşüncelerine sunulması (Kartal

vd., 2014: 10).

Şekil 33. ALİS Sözlüğünden Sözcük ve Ek Örnekleri

Kaynak: Karal vd., 2014: 10.

3.3.2. İşitme Engellilere Yönelik İletişim Yöntemleri

İşitme engelli bireyler genellikle üç değişik şekilde karşı taraf ile iletişimlerini gerçekleştirmektedirler. Bu iletişim teknikleri daktilo veya parmak alfabesi, işaret dili ve dudak okumadır (Bayrak, 2009:2).

3.3.2.1. Daktilo Alfabesi

Daktilo alfabesi, İspanyol filozoflar Carden, Pons, Bonet tarafından 16. yy'da önerilmiştir. Daktilo alfabesinde her bir harf tek ya da iki el yardımıyla kodlanarak kelimeler oluşturulmaktadır. Bu kelimelerin yardımı ile cümleler elde edilerek karşı taraf ile iletişim gerçekleştirilmektedir. Daktilo alfabesi genellikle (Bayrak, 2009:2) ;

- *Özel isimlerin anlatımında,*
- *Yabancı dillerden alıntı kelimelerde,*
- *Bilimsel terimlerde,*
- *Kısaltmalarda,*
- *Eklerde ve*
- *Eş anlamlı işaretlerde kullanılır.*

Şekil 34. Türk Parmak Alfabesi

Kaynak: Bayrak, 2009: 3.

3.3.2.2. İşaret Dili

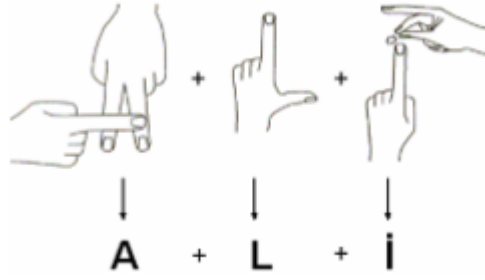
İşaret dili, işitme engelli bireylerin iletişim kurmalarına imkan sağlayan görsel nitelikli bir dildir. Elin aldığı şekil ve hareketin yanı sıra vücut ve yüz hareketleri de işaret dilini oluşturan öğeler arasındadır. İşaret dilinde gerçekleştirilen her hareket bir kelimeyi ya da harfi ifade etmektedir. Sık kullanılan kelimeler için belirli hareketler oluşturulmuş iken (Şekil 35), nadir olarak kullanılan kelimeler ya da özel isimler harf şeklinde parmaklar ile ifade edilmektedir (Şekil 36) (Haberdar, 2005 :1).

ACIMAK

Şekil 35. Hareket İfadeli Kelime

Kaynak: Haberdar, 2005: 1.

Şekil 36. Parmak Heceli Kelime

Kaynak: Haberdar, 2005: 1.

İşaret dili, konuşma diline göre şekillenmiş olsa da kendine özgü bir dil yapısı mevcuttur. Her ülkenin işaret dili kendine özeldir, örneğin İngiliz İşaret Dili ile Amerikan İşaret Dili birbirinden farklılık göstermektedir. Ülkemizde ise Türk İşaret Dili (TİD) kullanılmakta ve kapsamında sık kullanılan kelimeler ile alfabedeki 29 harfe karşılık oluşturan hareketleri bulundurmaktadır (Haberdar, 2005 : 2).

İşaret dili daktilo alfabesinden farklı olarak kelime, jest ve mimikler ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Dolayısıyla işaret dili tam bir kavrama karşılık olarak gerçekleştirilmektedir. Örneğin Antalya kelimesi tek işaret şeklinde Şekil 37 (b)'de gösterilmiştir.

Şekil 37. (a) Parmak Alfabesi; (b) Tek İşaret Olarak Antalya Kelimesinin Gösterimi

Kaynak: Bayrak, 2009: 3.

İşitme engellilerin iletişimindeki işaretler genellikle somut kavramların ifadesinde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda işaretler de söz konusu kavrama uygun olarak iki şekilde oluşturulmaktadır. Bunlardan ilki şekil ile gerçekleştirilen işaretler olmakla birlikte ifade edilen kelime ile ilişki içerisinde olmaktadır. Örneğin “ev” kelimesi ellerin evin çatısını gösterme işareti ile ifade edilmektedir. Diğer işaretler ile ifade edilen kelime arasındaki ilişki ise zayıf düzeydedir. Örneğin “akıllı” kavramı işaret parmağının ileriye

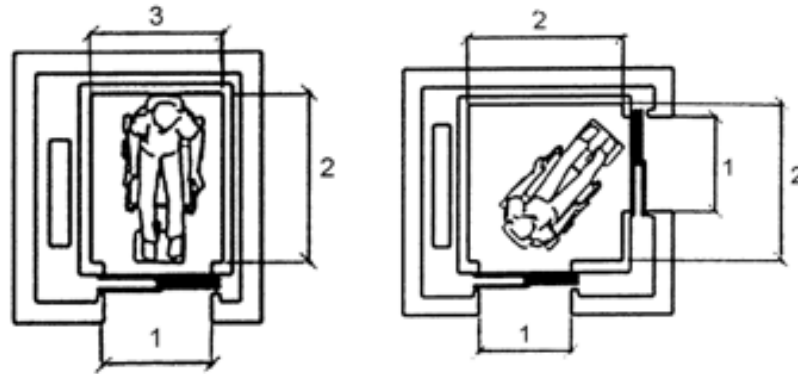
doğru yarı bükülmüş şekilde başa dayatılması olarak belirtilirken, “akılsız” elin yine başa dayalı şekilde geriye doğru çevrilmesi ile ifade edilmektedir. Bu hususta söz konusu dilin kendine özel gramer ve sözcükleri olması ile birlikte dudak, mimik ve gözlerde önemlidir (Bayrak, 2009 :3-4).

3.4. Birçok Engelli Bireye Hitap Eden Uygulamalar

Genel anlamda belirli bir engel türüne yönelik oluşturulan uygulamalara ilave edilen ek özellik ve ekipman ile birçok engelli bireye hitap edici hâle getirilebilmektedir. Bu bağlamda geliştirilen uygulamalar çeşitli başlıklar altında incelenmektedir.

3.4.1. Asansörler

Engelli bireylere yönelik olarak tasarlanan asansörün birçok özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bedensel engelli bireyler için, asansör kapılarının yeterli genişlikte ve özellikle manevra yapabilmeye imkân verecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. İşitme engelli bireyler için, asansöre hangi kata gelindiği hakkında bilgi veren görsel uyarı sistemi kurulmalıdır. Görme engelli bireyler için ise, asansörde bulunan kat sayılarının altına Braille alfabesi ile de sayılar yazılmalı ve sesli uyarı sistemi de bulunmalıdır. Öte yandan düşük seviyede dâhi olsa görme yetisine sahip bireyler de düşünülerek asansörde bulunan sayı, sembol vb. uyarıcılar zemin ile zıt renkte olmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 66). Asansör için gerekli boyutlar Şekil 38’de yer almaktadır.

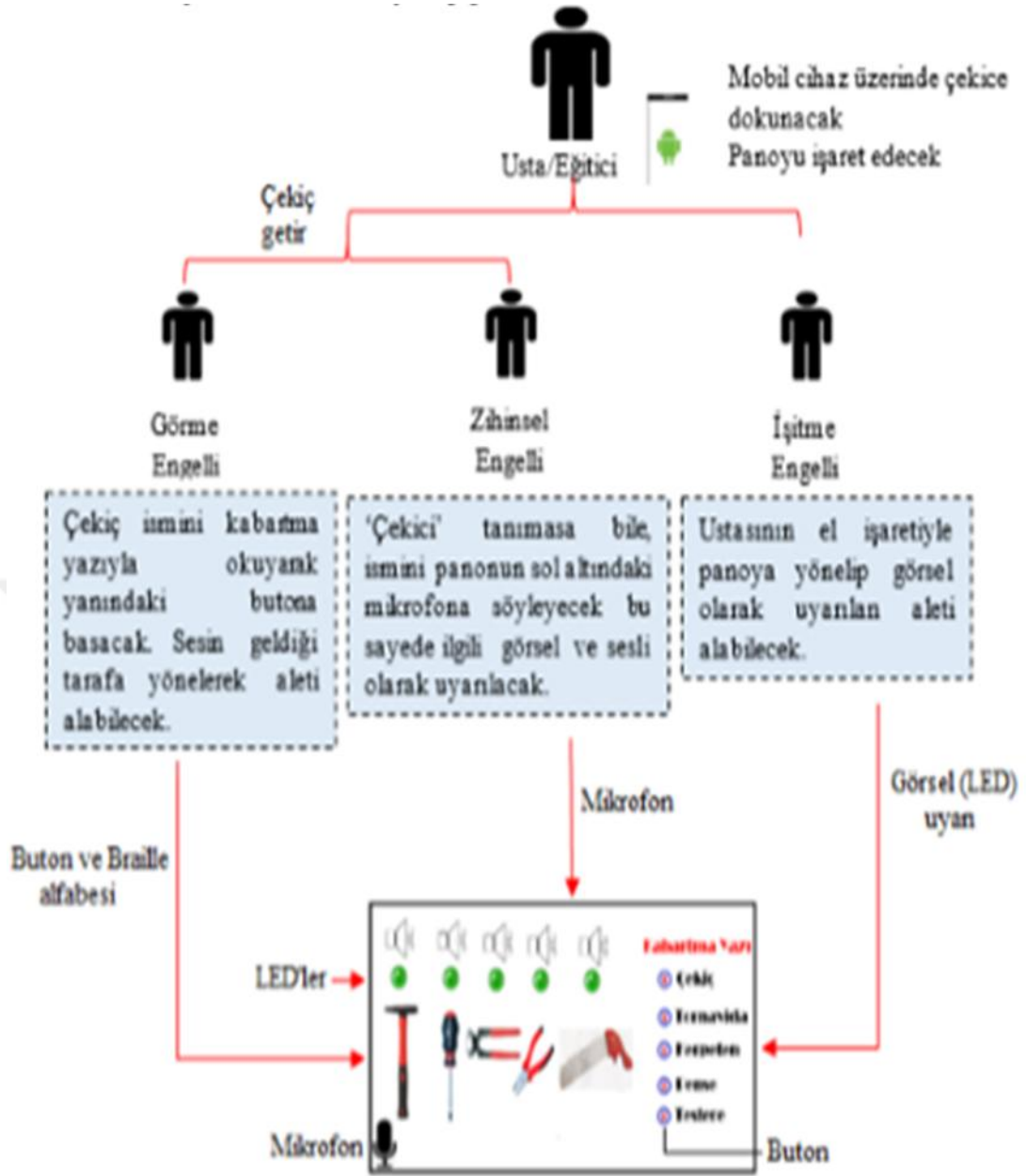
Şekil 38. Asansör Boyutları

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2012: 75.

(1. Asansör kapısı net genişliği 90 cm, 2. 150 cm, 3. 150 cm)

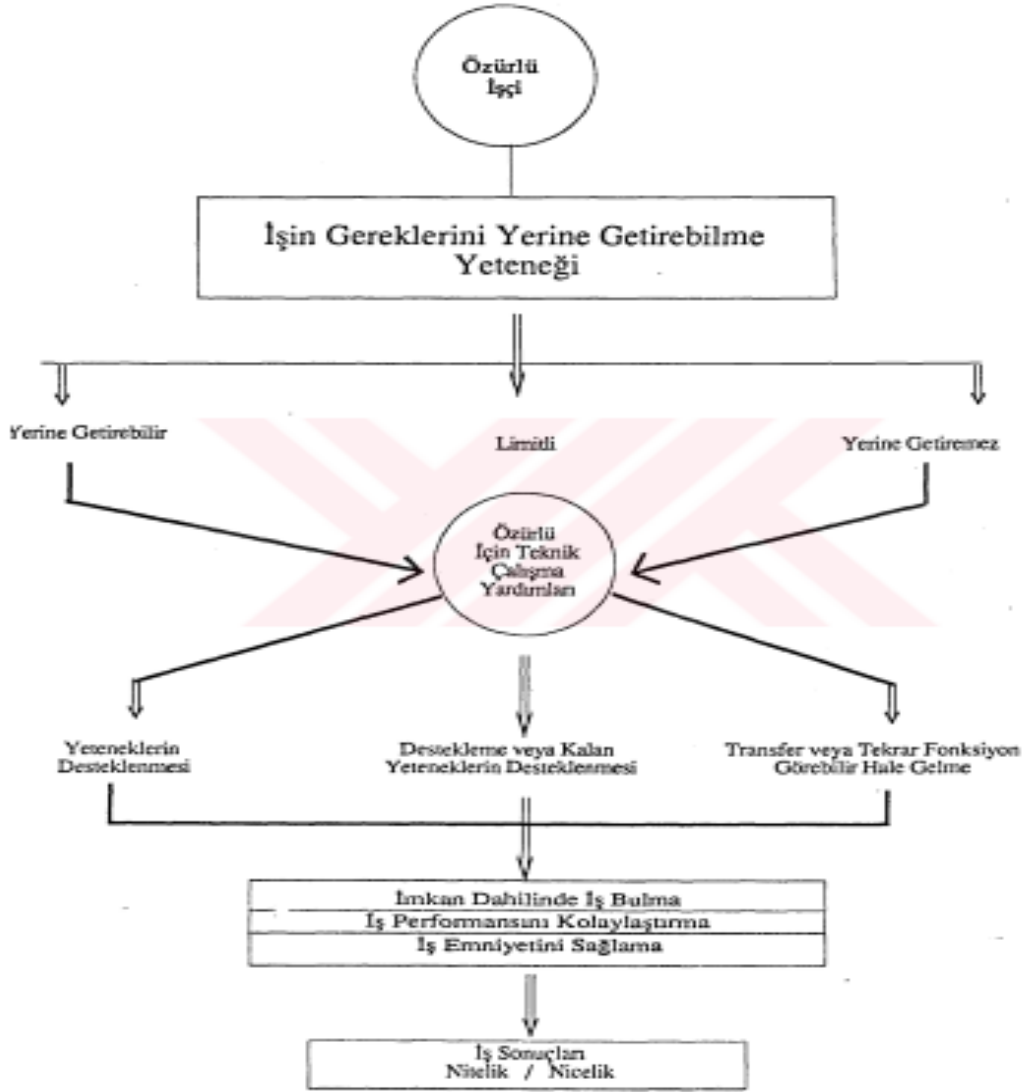
3.4.2. İstihdam Uygulamaları

Engelli bireylere istihdam alanında kolaylık sağlamak amacıyla akıllı pano geliştirilmiştir. Söz konusu pano görme, işitme ve zihinsel engelli bireylere hitap etmekte olup, gerekli ekipmanlara ulaşmada kolaylık sağlamaktadır. Panoya yerleştirilen ses tanıma özelliği aracılığıyla üzerinde bulunan aletlerden birinin ismi dile getirildiğinde söz konusu alet üzerinde sesli ve görsel uyarı gerçekleştirilmektedir. Ayrıca pano android tabanlı mobil cihaz ile de kontrol edilmekte olup, bu özelliği ile işitme engelli bireylere de yardımcı olmaktadır. Panoda bulunan yazılar Braille alfabesi ile yazılarak görme engelli bireylerin de yararlanabileceği bir şekilde oluşturulmuştur. Şekil 39’da örnek olarak çekiç aletinin alınması hususunda panonun çalışma düzeneği gösterilmiştir (Selçuk, 2016: 54). Ayrıca engelli bireylerin istihdam alanlarında varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli destek ve kolaylıkların sağlanmasının yanı sıra sahip oldukları özellikler nezdinde görevler verilmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışma yöntemleri Şekil 39’da yer almaktadır.

Şekil 39. Çekiç Aletine Ulaşmada Akıllı Pano Kullanımı

Kaynak: Selçuk, 2016: 54.

Şekil 40. Özürlü İşçi için Teknik Çalışma Yardımları

Kaynak: Erbahçeci, 1992: 15.

3.4.3. Engelli Çağrı Butonları

Engelli çağrı butonları genel anlamda engelli hastaların daha kolay sağlık hizmeti alabilmeleri amacıyla tasarlanmıştır. Kendi imkânları dâhilinde sağlık hizmeti alamayan engelli bireyler çağrı butonunu kullanarak yardımına gelen görevli personel eşliğinde sağlık hizmetine ulaşılabilir (Sağlık Bakanlığı, 2012: 4). Bu butonlar ortopedik engelli hastalar için önem arz etmektedir. Tek başına sağlık kurumuna giriş yapamayan ve yanında yardımcı olacak biri olmayan engelli bireyler için görevli personeller çağrı butonları aracılığı ile yardımcı olmakta ve sağlık hizmet süreci daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

3.4.4. Engelli Hasta Karşılama ve Yönlendirme Hizmetleri

Başta engelli ve yaşlı hastalar olmak üzere kendi olanakları dâhilinde sağlık hizmetine ulaşamayan tüm hastalar için yardımcı ekipler bütün hastanelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda ekipler fiziksel yardımın yanı sıra hastalara bilgilendirme de yapmaktadırlar. Gereksinim duyan hastalara da refakatçi olarak sağlık hizmeti süreci boyunca destek olmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 6). Bu hususta görevli personeller aracılığı ile sağlık hizmet sürecinde zamandan tasarruf edilmekte ve hasta memnuniyeti/tatmini sağlanabilmektedir. Dolayısıyla hastalarına bu hizmeti sunan kurumlar, pazarda öne çıkacak ve tercih edilecektir. Bu açıdan bakıldığında zaman sağlık kurumlarının talebini yüksek tutabilmek, tercih edebilmek ve zihinlerde değerini artırabilmek açısından da bu hizmetler önem arz etmektedir.

Sağlık kurumlarının birçok bölümünde hizmet veren karşılama ekipleri, kendi başına acil servise gelen hastaları karşılamak ve tedavi sürecini mümkün mertebe kısaltmak için acil servislerde de hizmet vermektedir (Sağlık Bakanlığı, 2012: 7).

Karşılama ve yönlendirme hizmetleri :

- 0- 1000 hasta için 1 personel,
- 1001 - 2000 hasta için 2 personel,
- 2001 kişi üzerinde her 1000 hasta için 1 personel olmalı,
- Hizmet içi eğitim almış olmalı,
- Farklı bir kıyafet ve yaka kartı kullanılmalıdır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 9).

3.4.5. Otobüsler

Tüm toplu taşıma araçları ve şehir içi servis araçları engelli bireylerin kolay bir şekilde erişilebilirliğini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Ulaşım araçları ile duraklar ve kaldırım yüzeyleri arasındaki yükseklik farklılıkları giderilmelidir. Engel türüne göre yapılabilecek düzenlemeler farklılık göstermektedir.

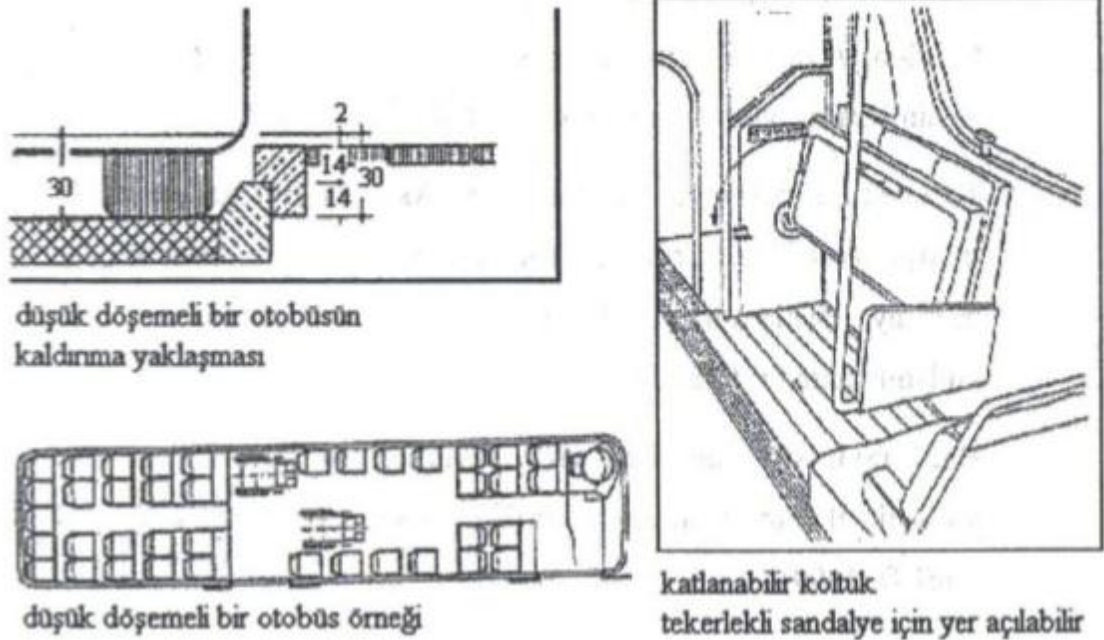
Bu düzenlemeler (Yavaş, 2002:75) ;

Görme bozukluğuna sahip bireylere yönelik olan düzenlemeler ;

- Merdiven basamaklarının kenarlarında işaretlemeler (sarı ve siyah zikzaklı işaretler),
- Zıt renkli şekilde oluşturulan zil düğmeleri,
- Sesli uyarılar (bir sonraki istasyon, son istasyon gibi),

İşitme bozukluğuna sahip bireylere yönelik olan düzenlemeler (Yavaş, 2002:76) ;

- Görsel uyarıcılar (Duracak vb.),
- Ulaşılabilecek olan istasyonun isminin görsel olarak ekrana yansıtılması,
- Tüm zemin kaymaz malzeme ile kaplanmış olmalı,
- Giriş ve çıkışlar yeterli düzeyde aydınlatılmalı,
- Gerekli olan yerlerde korkuluklar ve küpeşteler yerleştirilmeli,
Tekerlekli sandalye kullanan bireylere yönelik düzenlemeler (Maraz, 2009: 61) ;
- Giriş kapısından tekerlekli sandalye için ayrılan alana kadar olan alanın genişliğinin minimum 750 mm tercihen 800 mm veya daha fazla olmalı,
- Manevra için gerekli olan alanın boyutları minimum 1300 mm x 750 mm olmalı,
- Tekerlekli sandalyeli bireyin otobüsün gidiş yönüne ters oturması daha güvenli,
- Tekerlekli sandalyeli yolcunun yaslanabileceği yüzeyin yüksekliği 350mm – 1400 mm arasında olmalı,
- Koltuğun boşluk kısmının bir tarafına 900 mm yüksekliğinde açılır/kapanır şekilde düzenlemiş yatay kol koyma yeri ve erişilebilir düzeyde zil düğmesi yerleştirilmeli,

Şekil 41. Düşük Döşemeli Otobüsler ile İlgili Tasarım Ölçüleri

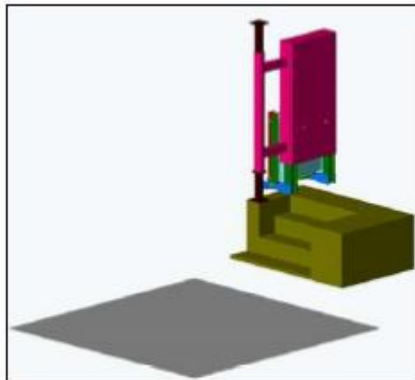
Kaynak: Maraz, 2009: 62.

Şekil 42. Otobüslerde Engelliler için Kolaylıklar

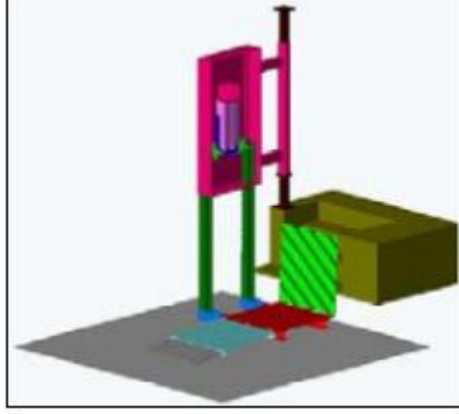
Kaynak: Maraz, 2009: 63.

Küreselleşen dünya ve gelişen teknolojiye rağmen, bedensel engelli bireylerin engelli olmayan bireyler gibi kolay hareket döngüsü, ulaşım imkânı ve toplu taşıma olanaklarından faydalanma imkânlarına sahip olma düzeyleri çok düşüktür. Bu bağlamda gerekli özelliklere sahip araçlar tasarlanmakta ancak gerek fiyatlarının yüksek olması gerekse de diğer araçlara nispeten daha az yolcu taşıyabilme olanağına sahip olması sebebi ile genel anlamda idareler tarafından satın alınmamaktadır. Mevcut toplu taşıma araçları, küçük çaplı da olsa yapılacak değişiklikler ile engelli bireylere uygun hâle getirilebilir. Böylelikle sorunlara uygun bir çözüm sağlanmasının yanı sıra maliyeti de düşük olmaktadır. Bu sebeple mevcut olan taşıtlara ek olarak oluşturulacak bir asansör sistemi sayesinde engelli bireylerin de ulaşım araçlarından faydalanması mümkün hâle getirebilecektir (Gürsel ve Katırcıoğlu, 2003: 333-334).

Şekil 43. Platform Katlanmış ve Araç İçine Alınmış

Kaynak: Gürsel ve Katırcıoğlu, 2003: 340.

Şekil 44. Platform En Alt Konumda ve Levhalar Açık

Kaynak: Gürsel ve Katırcıoğlu, 2003: 341.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK UYGULAMALAR İLE ENGELLİLİK ALGISI ARASINDAKİ ETKİLEŞİME İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, engelli bireylere yönelik uygulamalar ile engellilik algısı arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir çalışmaya rastlanamamıştır. Ancak hem engelli bireylere yönelik uygulamaların hem de engellilik algısı sonucu ortaya çıkan durumlar ile ilişkili olan değişkenleri içeren çalışmalar mevcuttur. Örneğin; engelli bireylerin toplumdan soyutlanmalarının her iki kavramla ilişkisi olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur (Elmacı, 2014: 51; Çaha, 2016: 142; Ergüden, 2008: 106-109; Köten ve Erdoğan, 2014: 248-249; Özgökçeler ve Bıçk, 2010: 240-242; Başaran vd., 2010: 147-157). Toplumdan soyutlanmanın hem engelli bireylere yönelik uygulamalar hem de engellilik algısı ile güçlü etkileşim halinde olduğunu aktaran çalışmalardan hareketle, bu çalışmanın temel sorusu (“Toplumun engelli bireylere yönelik algısı ne düzeydedir?”) ve alt sorusu (“Engelli bireylere yönelik uygulamalar engellilik algısının düzeyini farklılaştırır mı?”) tasarlanmıştır.

Elmacı (2014: 51), “Engelliler Biziz Projesi” faaliyetleri bazında toplumda engellilerin sorunları ve çözüm önerilerini incelediği araştırmada, engelli bireyin ailesi ve toplum tarafından kabul görmemesinin, sosyal hayatında ve eğitim sürecinde gerekli düzenlemelerin yapılmamasının, eğitim hayatlarında birçok soruna neden olduğu sonucuna varmıştır.

Çaha (2016: 142), engellilerin toplumsal hayata katılmasına yönelik politikalarını Türkiye, ABD ve Japonya örnekleri ile incelediği araştırmasında, toplumda engelli bireylere yönelik sergilenen tutum ve davranışların pozitif yönde değişmesi için, yaşamın her anında engelli olmayan bireyler ile engelli bireylerin bir arada olmalarını ve bu birlikteliğin olması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan engelli bireylerin gelişmiş ülkelerde dâhi yoksulluk riski en yüksek kişiler olduğu ve diğer bireyler tarafından dışlandıkları sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda en önemli sebebin engelli bireylerin eğitimlerini engelli olmayan bireylerden farklı alanlarda almaları ve toplumdan uzak bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri olduğu öngörülmektedir.

Eratay ve Eldeniz Çetin (2013: 1689), Bolu ilindeki işverenlerin engelli çalışanlara yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmada, işverenlerin engelli çalışanlara,

çalışanı olarak engelli bireylere, birey olarak engelli bireylere yönelik tutumları orta düzeyde olumlu iken, toplumsal yaşamdaki yerine ilişkin tutumların ise olumsuz olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öte yandan işverenlerin engelli bireylere yönelik tutumlarının cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalıştığı sektör, çalışma süresi ve engelli olma özelliklerine göre farklılaşmadığı ancak engelli yakını olma özelliğine göre farklılaştığı öngörülmüştür.

Ergüden (2008: 106-109), sosyal dışlanma açısından bedensel engelli bireylerin yaşantılarını inceledikleri araştırmada, ulaşım da sıkıntı yaşadıkları, gelir durumlarının gereksinimlerini karşılamadığı, eğitim yaşantılarında birçok sıkıntı ile karşı karşıya kaldıkları, yarısından fazlasının rehabilitasyon hizmetine ihtiyaç duymadığı, sağlık hizmetlerinden birçok sıkıntıdan ötürü memnun olmadıkları bulgularına ulaşmıştır. Öte yandan engelli bireylerin psiko-sosyal açıdan yaşadıkları sosyal dışlanmaları ise medyanın engelli bireyleri reyting ve acıma duygusu oluşturmak için kullandıkları, klasik edebiyata göre engelliliğin kötü davranışın bir sonucu olduğu ve toplumda ise engelleri nedeni ile olumsuz tutum ve davranışlara maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Esatbeyoğlu ve Güven Karahan (2014: 54), engelli bireylerin fiziksel aktiviteye katılımlarının önündeki engelleri inceledikleri araştırmada, ulaşım, tesis ve şehir planlamacılığı konusunda belediyelere ve özel kuruluşlarına kuracakları tesisler, düzenledikleri organizasyonlar ve sponsorluklar ile engelli bireyleri fiziksel aktivitelere yönlendirme konusunda önemli roller üstlenmeleri gerektiği bulgusuna varmıştır. Öte yandan engelli bireylerin fiziksel aktivite konusunda engelli ailelerinin ve toplumun bilinçlendirilmesi için medya, kamu ve eğitim kurumlarının aktif rol oynamaları sonucuna ulaşmıştır.

Genç ve Çat (2013: 391), engellilerin istihdamı ve sosyal içirme ilişkisini inceledikleri araştırmada, engelli bireylerin çalıştıkları kurumlarda mesai arkadaşları ile kaynaşmanın maximum seviyede olduğu, iş ortamlarının sosyal çevre oluşturabilmek için bir araç olduğu ve bu ilişkilerin iş dışında da devam ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Köten ve Erdoğan (2014: 248-249), engelli gençler, sosyal dışlanma ve interneti inceledikleri araştırmada, toplumsal hayatın engelli bireylere göre tasarlanmamış olması dolayısı ile dışarıdaki etkinliklere katılamamaktan kaynaklanan eksikliği giderebilme amacının gençleri internet kullanımına iten en önemli neden olduğu bulgusuna varılmıştır. Söz konusu tasarımların eksikliğin eğitim sürecinde de hissedilmesi nedeniyle engelli öğrenciler okulda yalnızlığa itilen, fiziksel farklılıklardan dolayı okulda

küçümsenen kişiler olarak görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal hayattan soyutlanmış bir hayat sürdürmeye zorlanan bireyler gerçek hayatta eksikliğini hissettiği sosyal hayata, sanal ağlar üzerinden katılmaya çabalamaktadırlar.

Özgökçeler ve Bıçkıcı (2010: 240-242), özürliülerin sosyal dışlanma boyutları: Bursa ve Çanakkale örneklerinden yansıyanları inceledikleri araştırmada, engelli bireylerin mülkiyetten dışlanma şeklinde ifade edilen bir sosyal dışlanmaya sahip olmamalarına rağmen eğitim imkânlarında dışlanmaya maruz kaldıkları sonucuna varmışlardır. Öte yandan sağlık hizmetlerine erişebilme engelli bireyler için sorunlu bir konu haline gelmektedir. Dolayısıyla fiziki engeller engelli bireylerin ulaşılabilirliklerini engellemekte, toplumsal davranışlar kendilerini kültürel yaşamdan ve sosyal ilişkilerden ayırmakta, önyargı ve bilgi eksikliği ise engelli bireyleri kendilerini toplumdan soyutlayarak kendilerine özel kurumlarda eğitim, istihdam ve hayatlarını sürdürmelerine neden olduğunu ileri sürmektedirler.

Başaran vd. (2010: 147-157), özürliülüğe dayalı ayrımcılığın ölçülmesini inceledikleri araştırmada, engelli bireylerin istihdam ve çalışma yaşamı, eğitim alanı, sağlık alanı, siyasete katılımı, adalet erişiminde ve topluma entegre olma konusunda ayrımcılığa maruz kaldıkları sonucuna varmıştır. Diğer yandan ise engelli bireylerin ayrımcılıkla karşılaştıklarında haklarını arayacakları ve bu hususta destek alacakları yerler konusunda bilgi seviyelerinin düşük olduğu iddia edilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. UYGULAMA

5.1. Araştırma Hakkında

Araştırma hakkında genel bilgilerin yanı sıra amaç, önem, katkı, ile birlikte analizler açıklanacak olup, ardından araştırmada elde edilen veriler incelenecektir.

5.1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Engelli bireyler genel olarak diğer bireylerin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu yardım engelli bireylerin özelliklerine göre değişiklik gösterse de yardımcı olan bireylerin özelliklerine göre de değişiklik göstermektedir. Bu konuda bireylerin tutum, sabır ve davranışları ile toplum üzerinde varlığını sürdüren engellilik algısı da önemli bir gerçektir. Mevcut algı engelli bireyler üzerinde toplumdan soyutlanma duygusunu oluşturmaktadır. Ancak engelli bireylere yönelik uygulamalar, onlara diğer bireylerden farksız bir hayat idâmesi sunmakta ve toplum üzerindeki mevcut algıyı değiştirme konusunda katkı sağlamaktadır. Toplum üzerinde engellilik algısının değiştirilmesi ile sadece engelli bireylerin bedenlerindeki engeli değil aynı zamanda toplumun zihinlerindeki engel de yıkılacak ve engelsiz bir hayatın temelleri atılacaktır. Bu durum ilerleyen zamanlarda engelli bireylerin de normal bir birey gibi hayatını idame edebileceği ve hayatlarındaki en önemli engel olan psikolojik baskı olarak da nitelendirebileceğimiz engellilik algısına maruz kalmayacağının bir göstergesi olabilir.

Yukarıda ifade edilen bilgiler ışığında, engelli bireylere yönelik çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan literatür araştırmalarında, engellilik algısını doğrudan irdeleyen bir çalışmaya rastlanamamıştır. Engelli bireylerin engellilik algısına maruz kalma düzeylerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışma ile ilerleyen süreçte bu alanda çalışacak olan araştırmacılara farklı bir bakış açısı sunması ile bilgi birikimlerine katkı oluşturabileceği umulmaktadır. Araştırmanın amacına erişebilmek için Fırat Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerden veri toplanmıştır.

5.1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırma, “Toplumun engelli bireylere yönelik algısı ne düzeydedir?” şeklinde ifade edilen temel soruya cevap bulmak amacıyla tasarlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu temel soruya bağlı olarak şu alt sorulara da cevap aranmıştır:

- Engelli bireylere yönelik uygulamalar engellilik algısının düzeyini farklılaştırır mı?
- Katılımcıların engellilik algısı demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların engellilik algıları ailelerinde engelli birey olma/olmama durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- Engellilere yönelik uygulamaların engellilik algısına katkısı ne düzeydedir?

5.1.3. Araştırmanın Sağlayacağı Katkılar

Araştırma konusu itibari ile mevcut veriler ışığında oluşturacağı katkılar çeşitli başlıklar altında incelenmiş olup aşağıda sunulmuştur.

5.1.3.1. Bilimsel Çalışmalara Katkıları

Engellilik kavramı ve engelli bireyler konusu, yerli ve yabancı yazında hakkında araştırmalar yapılan ve toplumsal yaşam bakımından önemli olan bir husustur. Engelli bireyler ile ilgili konular da, engellilik konusunun sonuçlarına önemli katkılarda bulunan hususlardan biridir. Ancak, literatürde engellilik kavramı ve engelli bireyler ile ilgili çalışmalar genel olarak eğitim, mekan tasarımları, istihdam, ayrımcılık vb. gibi konularda yapılmıştır.

Engelli bireylerin toplumsal yaşamda yaşadıkları problemler, soyutlanma ve çözüm önerileri ile ilgili çeşitli araştırmalar literatürde bulunmaktadır. Bu konuyu farklı açılardan değerlendiren çalışmalar olmasına rağmen engellilik algısı ile ilgili çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla araştırma konusunun literatür açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Engellilik algısı, tarihsel süreçte geçmişten günümüze değin varlığını sürdüren ve birçok engelli sınıflandırmalarını kapsayan geniş çaplı bir konudur. Engelli bireylerin hayatını daha kaliteli sürdürebilmelerini sağlamaya yönelik yasa, tüzük, yönetmelik vb. dayanak olmasına rağmen özellikle son yıllarda farkındalık çalışmaları artış göstermektedir. Ancak yapılan farkındalık çalışmalarının katkısı ve toplumun bu konuda

ne kadar duyarlılık sahibi olduğu belirsizdir. Dolayısıyla çalışmamızda elde edilen veriler ışığında ulaşılan sonuçların engellilik algısı konusunda bilimsel çalışmalara katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Ayrıca, gelecekte bu konu hakkında çalışacak olan araştırmacıların yapacakları ölçümlerin farklı örneklemelerle gerçekleştirilmesinin farklı sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Engellilik algısı, alan yazında rastlanılmaması itibari ile çalışmanın bu alanda çalışan araştırmacılar için özgün bir çalışma olacağı öngörülmektedir. Bu sayede ilgili konuda bir literatür zemini oluşturup, gelecekte bu konuda çalışacak olan araştırmacılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

5.1.3.2. Toplumsal Yaşama ve Refaha Katkıları

Bir toplumun refah seviyesi, o toplumda yaşayan insanların eğitim, sağlık, yaşam düzeyleri vb. unsurlara göre değişiklik göstermektedir. Günlük hayatta engelli bireyler için mal ve hizmet anlamında erişilebilir bir toplumda yaşamak önemlidir. Toplumsal yaşamda dezavantajlı grup olarak da ifade edilen engelli bireyler için ise erişilebilir bir toplumun önemi yadsınamaz derecede büyüktür.

Engelli bireyler sahip oldukları nitelikleri itibari ile gündelik ve toplumsal yaşamda birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar genelde hizmet sektörleri (eğitim, sağlık, istihdam, kamuya açık alanlar, ulaşım vb.) ile ilgili olsa da, özel de engel türlerine göre değişik şekillerde ve düzeylerde maruz kaldıkları engellilik algısıdır. Engelsiz bireylerin çeşitli nedenlerle zihinlerinde oluşan ve varlığını sürdüren engellilik algısı, davranışları da şekillendirmektedir. Genellikle ayrımcılık, dışlama, acıma vb. duygular ile kendini gösteren engellilik algısı, engelli bireylerin hayatlarında bir engel daha oluşturmaktadır. Engelli bireyler için erişilebilir bir toplumsal yaşamın tasarlanması, gerekli uygulamaların ilgili kurumlarda bulunması, istihdamlarının artırılması ve kamu ya da özel kurum ve kuruluşlarda yani hayatın her alanında engelli bireyler ile birlikte yaşamının mümkün hâle getirilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın engellilik algısı konusunda yapılan öncü çalışmalardan biri olması, çalışmanın özgün yanına ilişkin işaretlerdendir. Ayrıca toplumsal yaşamda engelli bireylere yönelik duyarlılığın yeterince gelişmemesi ile birlikte engelli bireyler engellilik algısına maruz kalmaktadır. Bu bağlamda toplumsal yaşamda her alanının erişilebilir şekilde tasarlanmamış olmasının yanı sıra yaşamın çoğu sürecinde engelli bireylerin bulunmadığına vurgu yapılmaktadır. Söz konusu durumlarında engellilik algısına zemin hazırladığı düşünülmektedir. Engellilik algısının belirleyici sonuçlarına ve mevcut

algının değiştirilmesine yönelik öneriler sunan bu çalışma engelli bireyler ve engelsiz bir toplum açısından önemli bir araştırmaadır.

5.1.3.3. Araştırmacıya Sağlayacağı Katkılar

Bu çalışma literatürde rastlanılmaması sebebi ile araştırmacıların engellilik algısı konusunda bilgi edinmelerini ve bilimsel bir bakış açısına sahip olmalarını hedeflemektedir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin engellilik algı düzeyinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Fırat Üniversitesi örneği ile konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarına olanak sağlayacaktır.

5.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Konuya engelli bireylere yönelik algı açısından yaklaşıması, sınırlılık olarak kabul edilebilir.
- Çalışmanın evrenini Fırat Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu bağlamda sadece bir üniversiteden verilerin toplanmış olması sınırlılık olarak kabul edilebilir.
- Veri toplama aşamasına bütün öğrenciler dâhil edilirken, anket aşamasına katılmak istemeyen öğrencilerin çalışma kapsamına dâhil edilememesi durumu da sınırlılık olarak kabul edilebilir.

5.1.5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları şöyle ifade edilebilir:

- Engelli bireyler dışlanmaktadır.
- Engelli bireyler bireysel nedenlerden ziyade toplumsal nedenlerden dolayı dışlanmaktadır.
- Engelli bireyler kendilerini toplumdan soyutlanmış hissetmektedir.
- Engelli bireyler hizmet aldıkları kurumlarda gerekli uygulamaların eksikliğinden dolayı sıkıntı yaşamaktadır.
- Engelli bireylerin yaşadıkları zorluklar diğer bireylerde engellilik algısı oluşturmaktadır.
- Araştırmada kullanılan veri toplama aracının bu konudaki bilgileri toplamada uygun olduğu varsayılmaktadır.

- Engelli bireyler için hazırlanan veri toplama aracına verilen yanıtların doğru ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir.

5.1.6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma teorik çerçeve ile desteklenmiş bir tanımlayıcı araştırma niteliğindedir. Araştırma kapsamında Fırat Üniversitesi öğrencilerine nicel araştırma yaklaşımı kullanılarak; deneysel bir araştırma yapılmış ve veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Ankette kişisel bilgilerin yanı sıra engellilik algısı anketi de yer almaktadır. Anket tekniğinin tercih edilmesinin sebebi geniş bir gruptan, çok miktarda veriyi kısa zamanda kolayca toplama imkânı sağlamasıdır.

5.1.6.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın erişilebilir evreni 2017 Eylül ayı itibari ile Fırat Üniversitesi'nde öğrenim gören 38.000 öğrenci ana kütleyi oluşturmaktadır. Örneklem hacmi ilgili formül kullanılarak 379 kişi olarak belirlenmiştir. Yüz yüze anket tekniği kullanılarak kolayda örnekleme yöntemi ile önlisans ve lisans düzeyinde eğitim gören, 100 ilahiyat, 85 iktisadi ve idari bilimler, 100 iletişim, 50 sağlık bilimleri, 15 fen edebiyat, 10 mühendislik, 10 spor bilimleri, 5 tıp fakültesi ve 20 meslek yüksekokulu ile 8 kovancılar meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 402 öğrenciden veriler toplanmıştır. Ancak elde edilen verilerden 17 tanesinin eksik ya da yanlış olması sebebi ile değerlendirilmeye alınmamıştır. Değerlendirmeye alınan 385 anket formundan elde edilen verilerin; %95 güven aralığı ve %5 örnekleme hatası koşullarında evreni temsil yeteneğine sahip olduğunu kanısına varılmıştır. Örnek hacminin hesaplanmasında aşağıda yer alan formülden yararlanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 131).

$$\text{Örneklem hacmi (n)} = n_0 = \frac{t^2 \times s^2}{d^2} \quad n = \frac{n_0}{1 + n_0/N}$$

N: evren büyüklüğü, n: örneklem sayısı,

t: güven düzeyine karşılık gelen tablo değeri (0.05 için 1.96), s: standart sapma, d: sapma toleransı

$$\begin{aligned} \text{Örneklem hacmi (N)} = n_0 &= \frac{1,96^2 \times 0,5^2}{0,03^2} = 384,16 \\ n &= \frac{384,16}{1 + 384,16/38.000} = 379 \end{aligned}$$

5.1.6.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan 5 soru yer almaktadır. İkinci bölümde, engellilik algısı anketi olmaması nedeniyle tarafımızca oluşturulan ve engellilik algısını ölçmek amacıyla tasarlanan ve pilot uygulaması 91 kişinin katılımı ile gerçekleştirilen 20 sorudan oluşan Engellilik Algısı Anketi bulunmaktadır. Anket, 5’li Likert tipindedir. Engellilik Algısı Anketindeki seçenekler 1’den 5’e doğru “Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde ifade edilmiştir. Verilere ilk olarak normallik testi yapıldıktan sonra parametrik testler uygulanması gerektiği kanaatine varılmıştır. Verilerin analizi frekans dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma, keşfedici faktör analizi, varyans ve bağımsız örneklem t testi yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen analizler, SPSS 22.0 paket programı aracılığıyla yapılmıştır.

Anketten elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları alınmıştır. Alınan ortalamalardan eşdeğer olanlar çıkarılarak en yalın hali belirlenmiş ve düzey sıralaması şu şekilde değerlendirilmiştir: 2,00 < ortalama <= 2,80: düşük; 2,80 < ortalama <= 3,50: vasat; 3,50 < ortalama <= 5,00: yüksek.

5.2. Bulgular

Araştırma sürecinde uygulanan ankette bulunan olumsuz ifadeler için ters kodlama yapıldıktan sonra veriler çeşitli analizlere tâbi tutulmuş olup, analiz sonuçları aşağıda sunulmuş ve analiz sonuçlarına göre elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır.

5.2.1. Engellilik Algısı Anketi Normallik Testi Sonuçları

Katılımcılardan elde edilen verilere hangi testlerin uygulanması gerektiğini belirleyebilmek amacıyla ilk olarak normallik testi uygulanmıştır. Normallik testi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Engellilik Algısı Anketi Normallik Testi Sonuçları

İfadeler	Skewness	Kurtosis
1. Engelli bireyler toplumda dışlanmaya maruz kalmamaktadır.	-,309	-1,284
2. Engelli bireyler toplum üzerinde korku oluşturmamaktadır.	,375	-1,325
3. Bireylerin engelli bireylere yönelik davranışları engel türüne göre değişiklik göstermektedir.	-,710	-,631
4. Bireyler engelli bireylere yönelik uygulamaların önemini bilir ve ona göre davranır.	-,019	-1,131
5. Engelli bir bireye toplumda mutlaka yardımcı olunmaktadır.	-,344	-1,071
6. Engelli bireylerin büyük çoğunluğu hayatlarını diğer bireylerin desteği ile engelsiz bir şekilde sürdürebilmektedir.	,136	-1,131
7. Engelli bireyler ile bir etkinlik içerisinde bulunmak zihinlerdeki olumsuz algıyı yıkmaktadır.	-1,128	,142
8. Yayınlanan kamu spotları engelli bireyler hakkındaki düşünceler üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır.	-,958	-,126
9. Kaldırımlar vb. yerlerde bulunan hissedilebilir yüzeyin işlevi ve anlamı toplumda bilinir ve bu hususta duyarlı davranılmaktadır.	,126	-1,220
10. Hizmet kurumlarında engelli bireylerin öncelik hakkı benimsenmekte ve olumsuz bir tutum ile karşılaşılmamaktadır	,074	-1,107
11. Toplumda engelli bireylere yönelik bir ön yargı varlığını sürdürmemektedir.	-,292	-1,077
12. Engelli bireyleri daha iyi anlamak için çoğu birey engelli okullarına ve rehabilitasyon merkezlerine gitmekte ve engelli bireyler ile vakit geçirmektedir.	,101	-1,290
13. Bireylerin ailelerinde engelli birey olup olmaması engelli bireylere yönelik davranışlarını etkilemektedir.	-,910	-,210
14. İşaret dili işitme engelli bireyleri anlamak için öğrenilmektedir.	-,683	-,772
15. Çevresinde engelli birey olan kişiler ona karşı duyarsız kalmamakta ve yardımcı olmaktadır.	-,653	-,379
16. Sergilenen tutum ve davranışlardan ötürü engelli bireyler kendilerini toplumdan soyutlamamaktadır.	-,002	-1,060
17. Engelli bireyleri görmek, diğer bireylerde bir acıma duygusu oluşturmamaktadır.	-,346	-,909
18. Engelli bireylere yönelik sahip olunan algı bireylerin davranışlarını şekillendirmektedir.	-,764	-,321
19. Engelli bireylerin uygulamalarını ihlal eden kişiler diğer bireyler tarafından uyarılmaktadır.	-,360	-,811
20. Farkındalık filmleri ve bu hususta yapılan çalışmalar, toplumda engelli bireylere yönelik algıyı yıkmaktadır.	-,680	-,385

Tablo 1’de engellilik algısı anketinde yer alan ifadelerin basıklık ve çarpıklık katsayıları sunulmuştur. Bu bağlamda basıklık ve çarpıklık katsayısı +1,96 ile -1,96 değerleri arasında ise verilerin normal dağıldığı ifade edilebilir. Dolayısıyla tabloda yer alan katsayılara binaen verilerin normal dağıldığı tespit edilmiş olup parametrik testlerin kullanılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

5.2.2. Anketin Geçerlilik ve Güvenilirlikleri

Anketin geçerlilik ve güvenilirlik şartlarını taşıyıp taşımadıkları keşfedici faktör analizi ve cronbach alpha analizi yapılarak test edilmiş ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Engellilik Algısı Anketi Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

	Benimsenmek	Farkındalık	Bireysel Destek	Toplumsal Çevre
Cronbach α	0,808	0,735	0,715	0,674
% of Total Variance	29,02	10,64	5,93	5,34
13. Bireylerin ailelerinde engelli birey olup olmaması engelli bireylere yönelik davranışlarını etkilemektedir.	0,753			
20. Farkındalık filmleri ve bu hususta yapılan çalışmalar, toplumda engelli bireylere yönelik algıyı yıkmaktadır.	0,705			
18. Engelli bireylere yönelik sahip olunan algı bireylerin davranışlarını şekillendirmektedir.	0,682			
7. Engelli bireyler ile bir etkinlik içerisinde bulunmak zihinlerdeki olumsuz algıyı yıkmaktadır.	0,571			
8. Yayınlanan kamu spotları engelli bireyler hakkındaki düşünceler üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır.	0,562			
14. İşaret dili işitme engelli bireyleri anlamak için öğrenilmektedir.	0,560			
3. Bireylerin engelli bireylere yönelik davranışları engel türüne göre değişiklik göstermektedir.	0,518			
15. Çevresinde engelli birey olan kişiler ona karşı duyarsız kalmamakta ve yardımcı olmaktadır.	0,461			
10. Hizmet kurumlarında engelli bireylerin öncelik hakkı benimsenmekte ve olumsuz bir tutum ile karşılaşılmamaktadır.		0,642		
11. Toplumda engelli bireylere yönelik bir ön yargı varlığını sürdürmemektedir.		0,631		
12. Engelli bireyleri daha iyi anlamak için çoğu birey engelli okullarına ve rehabilitasyon merkezlerine gitmekte ve engelli bireyler ile vakit geçirmektedir.		0,616		
9. Kaldırımlar vb. yerlerde bulunan hissedilebilir yüzeyin işlevi ve anlamı toplumda bilinir ve bu hususta duyarlı davranılmaktadır.		0,577		
17. Engelli bireyleri görmek, diğer bireylerde bir acıma duygusu oluşturmamaktadır.		0,566		
16. Sergilenen tutum ve davranışlardan ötürü engelli bireyler kendilerini toplumdan soyutlamamaktadır.		0,516		
4. Bireyler engelli bireylere yönelik uygulamaların önemini bilir ve ona göre davranır.			0,672	
6. Engelli bireylerin büyük çoğunluğu hayatlarını diğer bireylerin desteği ile engelsiz bir şekilde sürdürebilmektedir.			0,593	
5. Engelli bir bireye toplumda mutlaka yardımcı olunmaktadır.			0,573	
19. Engelli bireylerin uygulamalarını ihlal eden kişiler diğer bireyler tarafından uyarılmaktadır.			0,543	
2. Engelli bireyler toplum üzerinde korku oluşturmamaktadır.				0,771
1. Engelli bireyler toplumda dışlanmaya maruz kalmamaktadır.				0,681
Total Variance	50,95			
Genel Cronbach α	0,869			
KMO	,884 (p = 0, 000)			

Tablo 2’de de görüldüğü üzere anket dört faktörden meydana gelmektedir. Faktörlerin benimsemek, farkındalık, bireysel destek ve toplumsal çevre şeklinde adlandırılmaları uygun görülmüştür. KMO değerinin 0,884 ($p = 0,000$) olması, örneklemin faktör analizi açısından oldukça yeterli olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 319). Söz konusu dört faktör varyansın % 50,95’ini açıklayabilmektedir. Ölçeğin çok boyutlu olması durumunda genel olarak faktörlerin toplam varyansın minimum %50 olması yeterli olarak kabul edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 312). Bu bağlamda kullanılan ölçeğin faktör yapısının yeterli olduğu söylenebilir. Cronbach alpha katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almakta olup katsayının 0.70 ve üzerinde olması durumunda ölçeğin yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğu öngörülmektedir (Özdamar, 2015: 575). Güvenilirlik katsayımızın 0,86 olması nedeniyle, uygulamış olduğumuz ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir ve ulaştığımız sonuçların da büyük ölçüde anlamlı olacağını belirtebiliriz¹

5.2.3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımlarını kapsayan bilgiler Tablo 3’de yer almaktadır.

¹ Alfa değeri 0 ile 1 arasında değer almakta olup, test sonuçlarının anlamlı olabilmesi için söz konusu değer 0.70 ve üzerinde olması gerekir. Yapılan anket çalışmalarında her bir ifadeye ait Cronbach Alpha değeri olduğu gibi, tüm ifadeler için de ortalama bir Cronbach Alpha değeri vardır. Tüm anket ifadeleri için ortalama güvenilirliği veren Cronbach Alpha değerinin yüksek olması, anketin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu ifade etmekle birlikte ankette yer alan ifadelerin (soruların), iç tutarlılığını da gösterir. Ayrıca ilgili anket, çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuş olup, pilot uygulaması 6-9 Ekim 2017 tarihinde 100 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin eksik ya da yanlış olması sebebi ile 9 anket analiz aşamasına dâhil edilmemiştir. 91 kişiden elde edilen pilot uygulamanın sonucunda Cronbach Alpha değeri 0.78 olarak belirlenmiş ve ölçeğin kullanılabilir olduğu kanaatine varılmıştır.

Tablo 3. Fırat Üniversitesi Demografik Profil

Cinsiyet			Medeni Durum		
	F	%		F	%
Kadın	189	49,1	Bekâr	373	96,9
Erkek	196	50,9	Evli	12	3,1

Çocuk Durumu			Ailenin Aylık Geliri		
	F	%		F	%
Yok	374	97,1	0-1000	118	38,0
Var	11	2,9	1001-2000	120	19,0
			2001-3000	72	13,8
			3001 ve üzeri	75	9,8

Ailede Engelli Birey			TOPLAM		
	F	%		F	%
Yok	355	92,2		385	100
Var	30	7,8			

Fırat Üniversitesi öğrencilerinden elde edilen örneklemin demografik bilgileri ile ilgili dikkat çekici özellikler şu şekilde özetlenebilir: Ankete katılan 385 öğrencinin %49,1'i kadın %50,9'u erkek olup, %96,9'u bekârdır. Katılımcıların %97,1'inin çocuk sahibi olmaması, %92,2'sinin ailesinde engelli bir birey bulunmaması ve %38'inin ailesinin aylık gelirinin 0-1000 arasında olması yapılan analiz sonucunda elde edilen diğer demografik bilgiler arasındadır.

5.2.4. Ankette Yer Alan İfadelerin Frekans, Yüzde, Ortalama ve Standart Sapmaları

Ankette yer alan her ifadeye verilen yanıtların frekans, yüzde, ortalama ve standart sapmaları yapılan analizler sonucunda belirlenmiştir. Engellilik Algısı Anketine ilişkin frekans, yüzde, ortalama ve standart sapmaları Tablo 4'te ifade edilmiştir.

Tablo 4. Engellilik Algısı Anketinde Yer Alan İfadelerin Frekans, Yüzde, Ortalama ve Standart Sapmaları

		N: Kişi Sayısı					S.S.	X
1. Kesinlikle Katılmıyorum		1	2	3	4	5		
2. Katılmıyorum								
3. Kararsızım								
4. Katılıyorum								
5. Kesinlikle Katılıyorum								
1. Engelli bireyler toplumda dışlanmaya maruz kalmamaktadır.	N	77	51	60	107	90	1,45	3,21
	%	20,0	13,2	15,6	27,8	23,4		
2. Engelli bireyler toplum üzerinde korku oluşturmamaktadır.	N	113	98	47	52	75	1,49	2,68
	%	29,4	25,5	12,2	13,5	19,5		
3. Bireylerin engelli bireylere yönelik davranışları engel türüne göre değişiklik göstermektedir.	N	45	49	43	165	83	1,28	3,49
	%	11,7	12,7	11,2	42,9	21,6		
4. Bireyler engelli bireylere yönelik uygulamaların önemini bilir ve ona göre davranır.	N	55	93	83	95	59	1,29	3,02
	%	14,3	24,2	21,6	24,7	15,3		
5. Engelli bir bireye toplumda mutlaka yardımcı olunmaktadır.	N	43	68	74	103	97	1,32	3,37
	%	11,2	17,7	19,2	26,8	25,2		
6. Engelli bireylerin büyük çoğunluğu hayatlarını diğer bireylerin desteği ile engelsiz bir şekilde sürdürebilmektedir.	N	62	111	74	90	48	1,28	2,87
	%	16,1	28,8	19,2	23,4	12,5		
7. Engelli bireyler ile bir etkinlik içerisinde bulunmak zihinlerdeki olumsuz algıyı yıkmaktadır.	N	36	31	26	134	158	1,27	3,90
	%	9,4	8,1	6,8	34,8	41,0		
8. Yayınlanan kamu spotları engelli bireyler hakkındaki düşünceler üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır.	N	38	30	46	139	132	1,27	3,77
	%	9,9	7,8	11,9	36,1	34,3		
9. Kaldırımlar vb. yerlerde bulunan hissedilebilir yüzeyin işlevi ve anlamı toplumda bilinir ve bu hususta duyarlı davranılmaktadır.	N	82	90	76	82	55	1,35	2,83
	%	21,3	23,4	19,7	21,3	14,3		
10. Hizmet kurumlarında engelli bireylerin öncelik hakkı benimsenmekte ve olumsuz bir tutum ile karşılaşılmamaktadır.	N	45	110	82	89	59	1,26	3,01
	%	11,7	28,6	21,3	23,1	15,3		
11. Toplumda engelli bireylere yönelik bir ön yargı varlığını sürdürmemektedir.	N	45	73	74	111	82	1,31	3,29
	%	11,7	19,0	19,2	28,8	21,3		
12. Engelli bireyleri daha iyi anlamak için	N	84	91	64	90	56	1,38	2,85

çoğu birey engelli okullarına ve rehabilitasyon merkezlerine gitmekte ve engelli bireyler ile vakit geçirmektedir.	%	21,8	23,6	16,6	23,4	14,5		
13. Bireylerin ailelerinde engelli birey olup olmaması engelli bireylere yönelik davranışlarını etkilemektedir.	N	40	30	50	142	123	1,27	3,72
	%	10,4	7,8	13,0	36,9	31,9		
14. İşaret dili işitme engelli bireyleri anlamak için öğrenilmektedir.	N	41	50	49	117	128	1,34	3,62
	%	10,6	13,0	12,7	30,4	33,2		
15. Çevresinde engelli birey olan kişiler ona karşı duyarsız kalmamakta ve yardımcı olmaktadır.	N	25	46	77	145	92	1,16	3,60
	%	6,5	11,9	20,0	37,7	23,9		
16. Sergilenen tutum ve davranışlardan ötürü engelli bireyler kendilerini toplumdan soyutlamamaktadır.	N	48	89	100	80	68	1,28	3,08
	%	12,5	23,1	26,0	20,8	17,7		
17. Engelli bireyleri görmek, diğer bireylerde bir acıma duygusu oluşturmamaktadır.	N	39	64	88	114	80	1,25	3,34
	%	10,1	16,6	22,9	29,6	20,8		
18. Engelli bireylere yönelik sahip olunan algı bireylerin davranışlarını şekillendirmektedir.	N	35	45	58	173	74	1,18	3,53
	%	9,1	11,7	15,1	44,9	19,2		
19. Engelli bireylerin uygulamalarını ihlal eden kişiler diğer bireyler tarafından uyarılmaktadır.	N	34	65	91	124	71	1,21	3,34
	%	8,8	16,9	23,6	32,2	18,4		
20. Farkındalık filmleri ve bu hususta yapılan çalışmalar, toplumda engelli bireylere yönelik algıyı yıkmaktadır.	N	33	40	78	144	90	1,19	3,56
	%	8,6	10,4	20,3	37,4	23,4		
Engellilik Algısı Ölçeği							0,41	3,30
Benimsemek							0,88	3,68
Farkındalık							0,48	3,07
Bireysel Destek							0,94	3,15
Toplumsal Çevre							1,28	2,94

Tablo 4'te ankete katılan katılımcıların kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtların frekans dağılımlarına yer verilmekte olup, engelli bireylerle ilgili düşünce ve davranışları hakkında bazı yorumların yapılabilmesine imkân tanımaktadır.

Engelli bireyler genel özellikleri itibari ile diğer bireylerden farklı özelliklere sahiptir. Söz konusu farklılık, çoğu zaman erişilebilirlik konusunda sınırlı kalmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte sahip oldukları çevrede karşılaştıkları tutum ve davranışlar ile de kendilerini toplumdan soyutlanmış hissedebilmektedirler. Bu bağlamda katılımcılara birinci soruda yöneltilen “Engelli bireyler toplumda dışlanmaya maruz kalmamaktadır” sorusuna katılımcıların %51,2’si olumlu yanıt verirken, on altıncı soruda yer alan “Sergilenen tutum ve davranışlardan ötürü engelli bireyler kendilerini toplumdan soyutlamamaktadır” sorusuna katılımcıların %38,5’i olumlu yanıt verirken, %26’sı kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre genel anlamda engelli bireylerin toplumsal yaşamdan kendilerini soyutlamadıkları yanı sıra diğer bireylerin de onları dışlamadığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Engel türleri bireylerin fiziksel ve ruhsal özelliklerine farklı şekillerde yansımaktadır. Bu anlamda engelli bireyler, çevre tarafından farklı şekilde algılanan, amaçsız hareketler ve tuhaf davranışlar sergileyebilmektedirler. Bu konuda öğrencilere ikinci soruda yöneltilen “Engelli bireyler toplum üzerinde korku oluşturmamaktadır” sorusuna katılımcıların %54,9’unun olumsuz yanıt vermiş olması engelli bireylerin farklı tutum ve davranışlarının toplum tarafından korkutucu olarak algılandığını ve engellilik algısının şekillenmesinde önemli bir rolünün olduğunu göstermektedir.

Engellilik durumu ve engelli bireyler engel türlerine ve gereksinimlerine göre birbirlerinden ayrılmaktadır. Günümüzde bir kişinin yardımı olmadan hayatını sürdüremeyen engelli bireylerin olmasının yanı sıra sadece bir yardımcı araç ile de yaşamını sürdürebilen engelli bireyler de bulunmaktadır. Aradaki farklılık karşı tarafın zihninde de farklı bir algı oluşturmakta ve söz konusu algının tutum ve davranışlara da yansıdığı öngörülmektedir. Bu anlamda ankete katılanlara üçüncü soruda yöneltilen “Bireylerin engelli bireylere yönelik davranışları engel türüne göre değişiklik göstermektedir” sorusuna katılımcıların %64,5’i olumlu yanıt verirken, on yedinci soruda yöneltilen “Engelli bireyleri görmek, diğer bireylerde bir acıma duygusu oluşturmamaktadır” sorusuna katılımcıların %50,4’ü olumlu yanıt vermişlerdir. Bu yanıtlar engelli bireylerin farklı engel türüne ve niteliklerine sahip olmasının normal bireylerin davranışlarını ve algılarını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Ancak söz konusu davranış ve algı şekilleri kapsamında acıma duygusunun bulunmadığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Toplumsal yaşamda engelli bireylere daha kolay ve kaliteli bir yaşam sürdürmelerini sağlayabilmek amacıyla gerek yasal, gerekse de kurum ve kuruluşların çalışmaları ile destek sağlanmaktadır. Ayrıca engelli bireylere yönelik geliştirilen uygulamaların toplumsal yaşama entegre edilmesi önemlidir. Ancak söz konusu uygulamalar çeşitli nedenlerle normal bireyler tarafından anlaşılmayabilmektedir. Bu konuda katılımcılara dördüncü soruda yöneltilen “Bireyler engelli bireylere yönelik uygulamaların önemini bilir ve ona göre davranır” sorusuna katılımcıların %40’ı olumlu yanıt verirken, on dokuzuncu soruda yöneltilen “Engelli bireylerin uygulamalarını ihlal eden kişiler diğer bireyler tarafından uyarılmaktadır” sorusuna katılımcıların %50,6’sı olumlu yanıt vermişlerdir. Dolayısıyla engelli bireylere yönelik uygulamalar hususunda duyarlı bir toplumun var olduğu öngörülmektedir.

Toplumsal yaşamda desteğe gereksinim duyan kişilere diğer kişiler tarafından genel anlamda yardım edilmektedir. Söz konusu hususta çok nadir de olsa yardımın sağlanmadığı görülsede engellilik durumunda bireylerin duyarsız kalmadıkları düşünülmektedir. Bu anlamda öğrencilere beşinci soruda yöneltilen “Engelli bir bireye toplumda mutlaka yardımcı olunmaktadır” sorusuna katılımcıların %52’si olumlu yanıt verirken, on beşinci soruda yöneltilen “Çevresinde engelli birey olan kişiler ona karşı duyarsız kalmamakta ve yardımcı olmaktadırlar” sorusuna da katılımcıların %61,6’sı olumlu yanıt vermişlerdir. Böylelikle genel anlamda toplumda engelli bireylere gereksinimleri ölçüsünde yardımcı olunduğu tespit edilmiştir.

Destek kavramı, kişi, yer ve zaman gibi unsurlara bağlı olarak farklılaşmaktadır. Kişiler yalnız bir konu da ya da kısa bir süreliğine karşı tarafa destek olabilirken zamanın uzaması ya da mekânın değişmesi gibi nedenlerle desteklerini azaltabilmekte ya da bırakılabilmektedirler. Çoğu engelli birey ise, doğumundan ölümüne kadar günlük hayatın sürdürülmesi, öz bakım, toplumsal yaşam, eğitim, sağlık vb. kısaca hayatının tüm sürecinde bireylerin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda ankete katılanlara altıncı soruda yöneltilen “Engelli bireylerin büyük çoğunluğu hayatlarını diğer bireylerin desteği ile engelsiz bir şekilde sürdürebilmektedir” sorusuna katılımcıların %44,9’u olumlu yanıt verirken %19,2’si kararsız olduklarını ifade etmişlerdir.

Engelli bireyler mal ve hizmet sunan kurumlarla hayatlarının önemli bir kısmında ya hiç karşılaşmamakta ya da nadiren karşılaşmaktadırlar. Ancak istihdam, hizmet, kurum ve kuruluşlarda engelli bireyler ile karşılaşmanın, iletişimi artıracağı ve arada kurulacak bir bağın ilerleyen süreçte engellilik algısını azaltacağı öngörülmektedir. Bu konuda katılımcılara yedinci soruda yöneltilen “Engelli bireyler ile bir etkinlik içerisinde bulunmak zihinlerdeki olumsuz algıyı yıkmaktadır” sorusuna katılımcıların % 75,8’inin olumlu yanıt vermiş olması engelli bireylerin toplumsal yaşamın tüm süreçlerinde bir rol üstlenmesinin engellilik algısını değiştireceğinin katılımcılar tarafından da onaylandığını göstermektedir.

Engelli bireyleri toplumsal yaşama kazandırabilmek ve diğer bireylerin zihinlerinde farkındalık oluşturabilmek amacıyla birçok kamu kurumu tarafından farkındalık çalışmaları yapılmakta ve kamu spotları oluşturulmaktadır. Bu çalışmalar ile bireylerin engelli bireylere karşı duyarlılık sahibi olacağı ve davranışlarını şekillendirecekleri düşünülmektedir. Bu konuda ankete katılanlara sekizinci soruda yöneltilen “Yayınlanan kamu spotları engelli bireyler hakkındaki düşünceler üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır” sorusuna katılımcıların %70,4’ü olumlu yanıt verirken, yirminci soruda yöneltilen “Farkındalık filmleri ve bu hususta yapılan çalışmalar, toplumda engelli bireylere yönelik algıyı yıkmaktadır” sorusuna katılımcıların %60,8’i olumlu yanıt vermişlerdir. Bu sonuçlara göre engelli bireylere yönelik yapılan çalışmaların önemli olduğunu ve engellilik algısını azaltıcı yönde etkili olduğunu belirtebiliriz.

Görme engelli bireylere günlük hayatta ulaşımını sağlamalarına olanak tanıyan ve onlara birçok anlam ifade eden hissedilebilir yüzey, toplumsal yaşamın hemen hemen her alanında bulunmaktadır. Ancak hem ne anlam ifade ettiği hem de işlevinin bilinmemesi gibi nedenlerle hissedilebilir yüzeyler, diğer bireyler tarafından farklı şekillerde kullanılabilir. Bu anlamda öğrencilere dokuzuncu soruda yöneltilen “Kaldırımlar vb. yerlerde bulunan hissedilebilir yüzeyin işlevi ve anlamı toplumda bilinir ve bu hususta duyarlı davranılmaktadır” sorusuna öğrencilerin %44,7’si olumsuz yanıt verirken, %19,7’si kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla genel anlamda hissedilebilir yüzeyin toplum tarafından tanınmadığı ve bu konuda duyarsız davranıldığı ifade edilebilir.

Birçok hizmet alanında engelli bireyler öncelik hakkına sahip olmakta ve sahip oldukları haklar yasalarla desteklenmektedir. Ancak söz konusu öncelik hakkı nedeniyle engelli bireyler bazen olumsuz durumlar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu bağlamda katılımcılara onuncu soruda yöneltilen “Hizmet kurumlarında engelli bireylerin öncelik hakkı benimsenmekte ve olumsuz bir tutum ile karşılaşılmamaktadır” sorusuna katılımcıların %40,3’ü olumsuz yanıt verirken %21,3’ü kararsız olduklarını ifade etmişlerdir.

Engelli bireylere yönelik yapılan ayrımcılık ve dışlanma durumları farklı durumların akabinde gerçekleşebilmektedir. Bu süreçte kişilerin çevresi ve yaşam şartları belirleyici bir etkiye sahip olabilirken, ailelerinde engelli birey bulunup bulunmaması da önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda ankete katılanlara on birinci soruda yöneltilen “Toplumda engelli bireylere yönelik bir ön yargı varlığını sürdürmemektedir” sorusuna katılımcıların %50,1’inin olumlu yanıt vermiş olmasının engelli bireylere yönelik varlığını sürdüren ön yargının günümüzde devam etmediğinin katılımcılar tarafından da onaylandığını göstermektedir.

Genellikle engelli bireylere yönelik sosyal ve kültürel aktivitelerde ya da “3 Aralık Dünya Engelliler Günü” ve “10-16 Mayıs Dünya Engelliler Haftası” gibi önemli günlerde empati duygusuna vurgu yapılmakta ve kişilerin dikkatleri çekilmeye çalışılmaktadır. Ancak engelli bireylere karşı asıl empati duygusunu oluşturabilmek için aynı ortam, oyun, aktivite, etkinlik gibi süreçlerde bulunulması gerektiği düşünülmektedir. Bu hususta öğrencilere on ikinci soruda yöneltilen “Engelli bireyleri daha iyi anlamak için çoğu birey engelli okullarına ve rehabilitasyon merkezlerine gitmekte ve engelli bireyler ile vakit geçirmektedir” sorusuna öğrencilerin %45,4’ü olumsuz yanıt verirken, %16,6’sı kararsız olduklarını belirtmiştir. Söz konusu sonuca göre, normal bireylerin engelli bireyler ile birlikte zaman geçirmek konusunda çok fazla duyarlı olmadığı gözlemlenmiştir.

Kişilerin sahip oldukları çevre ve yaşadıkları olaylar hiç şüphesiz karakterleri ve benzer olaylara karşı tutumları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Bu bağlamda kişilerin ailelerinde engelli birey bulunmasının ve onunla birlikte yaşamasının engelli bireylere yönelik davranışlarını, düşüncelerini ve engellilik algılarını pozitif yönde farklılaştıracağı düşünülmektedir. Bununla beraber söz konusu kişilerin engellilik algısının asgari seviyede olduğu ya da hiç olmadığı öngörülmektedir. Bu konuda katılımcılara on üçüncü soruda yöneltilen “Bireylerin ailelerinde engelli birey olup

olmaması engelli bireylere yönelik davranışlarını etkilemektedir” sorusuna katılımcıların %68,8’i olumlu yanıt verirken, on sekizinci soruda yöneltilen “Engelli bireylere yönelik sahip olunan algı bireylerin davranışlarını şekillendirmektedir” sorusuna katılımcıların %64,1’i olumlu yanıt vermişlerdir. Verilen yanıtlara göre, ailede engelli birey olmasının kişilerin engellilik algısına yönelik düşüncelerini pozitif yönde farklılaştırdığı ve engelli bireylere yönelik zihinlerde varlığını sürdüren algının da kişilerin davranışlarına yansıdığı gözlemlenmektedir.

İşitme engelli olan ve hiçbir şekilde işitme ve konuşma yetisine sahip olmayan bireyler için işaret dilinin önemi yadsınamaz derecede büyüktür. Günümüzde işaret dili öğrenen kişilerin sayısının hızla artmasının engellilik algısı açısından pozitif sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Bu anlamda ankete katılanlara on dördüncü soruda yöneltilen “İşaret dili işitme engelli bireyleri anlamak için öğrenilmektedir” sorusuna katılımcıların % 63,6’sı olumlu yanıt vermişlerdir. Dolayısıyla işaret dili öğrenimi akabinde işitme engelli bireyler ile iletişim imkânı sağlayacağı ve söz konusu durumun da engellilik algısı açısından olumlu sonuçlar oluşturacağı düşünülmektedir.

5.2.5. T Testi ve Varyans Analizi

Belirleyici analizlerden sonra öğrencilerin demografik değişkenlere göre engellilik algılarındaki farklılıkları karşılaştırmak amacıyla öncelikle t testi yapılmıştır. Bu analizlerden engellilik algısı anketi ve anket faktörleri ortalamalarının cinsiyete göre karşılaştırılması Tablo 5’te, engellilik algısı anketi ve anket faktörleri ortalamalarının çocuk durumuna göre karşılaştırılmasını gösteren dağılım Tablo 6’da, engellilik algısı anketi ve anket faktörleri ortalamalarının ailede engelli birey durumuna göre karşılaştırılmasını gösteren dağılım Tablo 7’de, engellilik algısı anketi ve anket faktörleri ortalamalarının medeni duruma göre karşılaştırılması Tablo 8’de olduğu gibidir.

Tablo 5. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Engellilik Algısı	Benimsemek	Farkındalık	Bireysel Destek	Toplumsal Çevre
KADIN	3,30	3,68	3,10	3,00	3,15
ERKEK	3,31	3,68	3,04	3,29	2,75
P	,859	,999	,212	,003	,002

Tablo 5’te görüldüğü gibi, öğrencilerin engellilik algısını belirleyen faktörlerden bireysel destek ($p=0,003<0,05$) ve toplumsal çevre ($p=0,002<0,05$) cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterirken, engellilik algısı ($p=0,859>0,05$) benimsemek ($p=0,999>0,05$) ve farkındalık ($p=0,212>0,05$) faktörleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Buna göre erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla engellilik algıları ve algıyı belirleyen bireysel destek faktöründe ortalamalarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte algıyı belirleyen farkındalık ve toplumsal çevre faktörlerinde ise kadın öğrencilerin erkeklere göre ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Belirtilen algı yüksekliği, bireysel destek ve toplumsal çevre faktörleri için istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterirken, engellilik algısı ve farkındalık faktörü açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ayrıca benimsemek faktörüne göre kadınlar ile erkeklerin engellilik algılarının eşit olduğu belirlenmiş olup, söz konusu eşitlik istatistiksel açıdan anlamlı değildir. (Engellilik Algısı için $K= 3.30$, $E=3.31$; benimsemek için $K=3.68$, $E=3.68$; farkındalık için $K=3.10$, $E=3.04$; bireysel destek için $K=3.00$, $E=3.29$; toplumsal çevre için $K=3.15$, $E=2.75$).

Tablo 6. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Çocuk Durumuna Göre Karşılaştırılması

	Engellilik Algısı	Benimsemek	Farkındalık	Bireysel Destek	Toplumsal Çevre
YOK	3,31	3,70	3,06	3,17	2,93
VAR	3,05	3,24	3,16	2,29	3,40
P	,039	,093	,509	,002	,226

Tablo 6’da görüldüğü gibi, öğrencilerin engellilik algıları ($p=0,039<0,05$) ve algılarını belirleyen faktörlerden bireysel destek ($p=0,002<0,05$) faktörü çocuk durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterirken, benimsemek ($p=0,093>0,05$) farkındalık ($p=0,509>0,05$) ve toplumsal çevre ($p=0,226>0,05$) faktörleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Bu bağlamda çocuğu olmayan katılımcıların olan katılımcılara kıyasla engellilik algıları, algıyı belirleyen benimsemek ve bireysel destek faktörlerindeki ortalamalarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu yüksekliğin yanı sıra farkındalık ve toplumsal çevre faktörlerinde ise çocuğu olan katılımcıların ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak söz konusu yükseklik ile engellilik algısı ve bireysel destek faktörü arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilirken, benimsemek, farkındalık ve toplumsal çevre faktörleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. (Engellilik Algısı için $Y=3.31$, $V=3.05$; benimsemek için $Y=3,70$, $V=3,24$; farkındalık için $Y=3.06$, $V=3.16$; bireysel destek için $Y=3.17$, $V=2.29$; toplumsal çevre için $Y=2.93$, $V=3.40$).

Tablo 7. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Ailede Engelli Birey Durumuna Göre Karşılaştırılması

	Engellilik Algısı	Benimsemek	Farkındalık	Bireysel Destek	Toplumsal Çevre
YOK	3,31	3,70	3,06	3,17	2,92
VAR	3,25	3,52	3,18	2,92	3,16
P	,423	,291	,189	,165	,331

Tablo 7’de görüldüğü gibi, öğrencilerin engellilik algısı ($p=0,423>0,05$) ve algıyı belirleyen faktörlerden benimsemek ($p=0,291>0,05$), farkındalık ($p=0,189>0,05$), bireysel destek ($p=0,165>0,05$) ve toplumsal çevre ($p=0,331>0,05$) faktörleri ailede engelli birey durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Bu anlamda ailesinde engelli birey olmayan öğrencilerin olan öğrencilere kıyasla engellilik algısı, benimsemek ve bireysel destek faktörlerinde bulunan ortalamalarının daha yüksek olduğu öngörülmektedir. Bununla birlikte algıyı belirleyen faktörlerden farkındalık ve toplumsal çevre faktörlerinde ise ailesinde engelli birey olan öğrencilerin olmayanlara kıyasla ortalamalarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Ancak söz konusu yükseklik, engellilik algısı ve algıyı belirleyen benimsemek, farkındalık, bireysel destek ve toplumsal çevre faktörleri açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. (Engellilik Algısı için $Y=3.31$, $V=3.25$; benimsemek için $Y=3,70$, $V=3,52$; farkındalık için $Y=3.06$, $V=3.18$; bireysel destek için $Y=3.17$, $V=2.92$; toplumsal çevre için $Y=2.92$, $V=3.16$).

Tablo 8. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması

	Engellilik Algısı	Benimsemek	Farkındalık	Bireysel Destek	Toplumsal Çevre
BEKÂR	3,31	3,69	3,07	3,16	2,93
EVLİ	3,18	3,47	3,01	2,68	3,50
P	,288	,396	,684	,081	,019

Tablo 8’de görüldüğü gibi, öğrencilerin engellilik algısı ($p=0,288>0,05$) ve algılarını belirleyen benimsemek ($p=0,396>0,05$), farkındalık ($p=0,684>0,05$) ve bireysel destek ($p=0,081>0,05$) faktörleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermezken, toplumsal çevre ($p=0,019<0,05$) faktörünün medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Buna göre bekâr öğrencilerin evli öğrencilere kıyasla engellilik algısı, benimsemek, farkındalık ve bireysel destek faktörlerinde ortalamalarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte algıyı belirleyen faktörlerden toplumsal çevre faktöründe ise evli öğrencilerin bekâr öğrencilere kıyasla ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak aradaki yükseklik farklılığı engellilik algısı ve algıyı belirleyen benimsemek, farkındalık ve bireysel destek faktörleri açısından anlamlı bir farklılık göstermemesinin yanı sıra toplumsal çevre faktörü açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir. (Engellilik Algısı için $B=3.31$, $E=3.18$; benimsemek için $B=3.69$, $E=3.47$; farkındalık için $B=3.07$, $E=3.01$; bireysel destek için $B=3.16$, $E=2.68$; toplumsal çevre için $B=2.93$, $E=3.50$).

Ailenin aylık geliri ile engellilik algısı anketi ve anket faktörleri ortalamalarının arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Engellilik Algısı Anketi ve Anket Faktörleri Ortalamalarının Ailenin Aylık Gelirine Göre Karşılaştırılması

	Engellilik Algısı	Benimsemek	Farkındalık	Bireysel Destek	Toplumsal Çevre
0-1000	3,18	3,32	3,09	3,05	3,12
1001-2000	3,37	3,85	3,02	3,21	2,92
2001-3000	3,29	3,76	3,04	3,06	2,83
3001 ve üzeri	3,41	3,91	3,12	3,28	2,82
P	,000	,000	,512	,268	,322

Tablo 9’da görüldüğü gibi öğrencilerin ailelerinin aylık gelir durumu ile engellilik algısı ($p=0,000<0,05$) ve benimsemek ($p=0,000<0,05$) faktörü arasında anlamlı bir farklılık tespit edilirken, farkındalık ($p=0,512>0,05$), bireysel destek ($p=0,268>0,05$) ve toplumsal çevre ($p=0,322>0,05$) faktörü arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Ayrıca engellilik algısı, benimsemek, farkındalık ve bireysel destek faktörlerinde “3001 ve üzeri” grubunun ortalamaları daha yüksek iken, toplumsal çevre faktöründe “0-1000” grubunun ortalamasının diğer gruplara kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Engellilik algısı ve algı faktörlerinin demografik özelliklerine göre incelenmesinden sonra, engellilik algısı ve benimsemek faktörü ile ailenin gelir durumu arasında anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilen grupları belirleyebilmek amacıyla da varyans analizi yapılmıştır.

Katılımcıların aile aylık geliri durumları açısından engellilik algısı puanları Tablo 10’da sunulmaktadır.

Tablo 10. Ailenin Aylık Gelir Durumu Değişkenine Göre Engellilik Algısı Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Ailenin Aylık Geliri				F	P	Anlamlı Fark
	Geliri	N	X	SS			
Engellilik Algısı	0-1000 ^a	118	3,18	0,459	6,84	,000	a-b
	1001-2000 ^b	120	3,37	0,363			a-c
	2001-3000	72	3,29	0,411			
	3001 ve üzeri ^c	75	3,41	0,362			

Tablo 10’da görüldüğü gibi öğrencilerin ailelerinin aylık geliri ile engellilik algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. ($p=0,000<0,05$). Dolayısıyla öğrencilerin engellilik algısına sahip olmalarında ailenin aylık geliri değişkenin belirleyici bir etkisi olduğu öngörülmektedir. Bu anlamlı farklılığın özellikle hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amaçlı yapılan Tukey testi sonucu ailenin aylık geliri ile engellilik algısı arasındaki farklılığın 0-1000 ile 1001-2000; 0-1000 ile 3001 ve üzeri grupları arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların aile aylık geliri durumları açısından benimsemek faktörü puanları Tablo 11’de sunulmaktadır.

Tablo 11. Ailenin Aylık Gelir Durumu Değişkenine Göre Benimsemek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Ailenin Aylık Geliri				F	P	Anlamlı Fark
	Geliri	N	X	SS			
Benimsemek	0-1000 ^a	118	3,32	1,005	10,63	,000	a-b
	1001-2000 ^b	120	3,85	0,741			a-c
	2001-3000 ^c	72	3,76	0,912			a-d
	3001 ve üzeri ^d	75	3,91	0,714			

Tablo 11’de görüldüğü gibi öğrencilerin ailelerinin aylık geliri ile engellilik algısı faktörlerinden benimsemek faktörü arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. ($p=0,000<0,05$). Dolayısıyla öğrencilerin engelli bireylere yönelik algılarında ve onları benimseme düzeyine sahip olmalarında ailenin aylık geliri değişkenin belirleyici bir etkisi

olduğu öngörülmektedir. Bu anlamlı farklılığın özellikle hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amaçlı yapılan Tukey testi sonucu ailenin aylık geliri ile engellilik algısı arasındaki farklılığın 0-1000 ile 1001-2000; 0-1000 ile 2001-3000; 0-1000 ile 3001 ve üzeri grupları arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5.2.6. Anket Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Engellilik Algısı Anketi ortalamalarının demografik özelliklere göre karşılaştırıldığı Tablo 12 aşağıda yer almaktadır.

Tablo 12. Engellilik Algısı Anketi Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Özellik	F (N=385)	Ortalama	S.S.	Fark
Cinsiyet	Kadın	189	3,30	,42	p = ,859
	Erkek	196	3,31	,39	
Medeni Durum	Bekâr	373	3,31	,41	p = ,288
	Evli	12	3,18	,38	
Çocuk Durumu	Yok	374	3,31	,41	p = ,039
	Var	11	3,05	,43	
Ailede Engelli Birey	Yok	355	3,31	,41	p = ,423
	Var	30	3,25	,42	
Ailenin Aylık Geliri	0-1000 ^a	118	3,18	,45	p = ,000 a-b a-c
	1001-2000 ^b	120	3,37	,36	
	2001-3000	72	3,29	,41	
	3001 ve üzeri ^c	75	3,41	,36	

Tablo 12'e göre kadınlarla erkeklerin engellilik algıları ortalamaları arasında 0,01 puanlık bir fark bulunmaktadır. Erkeklerin engellilik algısı ortalaması kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu öngörülmektedir. Ancak aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p = 0,859 > 0,05$).

Tablo 12'e göre bekâr ile evli katılımcıların engellilik algıları ortalamaları arasında 0,13 puanlık bir fark tespit edilmiştir. Bekâr katılımcıların evli katılımcılara nispeten engellilik algıları ortalamaları daha yüksektir ancak aradaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p = 0,288 > 0,05$).

Tablo 12'e göre katılımcıların çocuk durumları ile engellilik algıları arasında 0,25 puanlık bir fark bulunmaktadır. Çocuk sahibi olmayan katılımcıların engellilik algısı ortalamaları çocuk sahibi olanlara göre daha yüksektir ve aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p = 0,039 < 0,05$).

Tablo 12'e göre katılımcıların ailede engelli birey olma durumları ile engellilik algıları arasında 0,06 puanlık bir fark bulunmaktadır. Ancak aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p = 0,423 > 0,05$).

Tablo 12'e göre öğrencilerin ailelerinin aylık geliri ile engellilik algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p = 0,000 < 0,05$). Anlamlı fark 0-1000 ile 1001-2000; 0-1000 ile 3001 ve üzeri grupları arasındadır. En yüksek ortalama 3001 ve üzeri grubuna aittir.

Engellilik Algısı Anketinin "Benimsemek" isimli faktörünün ortalamalarının demografik özelliklere göre karşılaştırıldığı Tablo 13 aşağıda yer almaktadır.

Tablo 13. Engellilik Algısı Anketi Benimsemek Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Özellik	F (N=385)	Ortalama	S.S.	Fark
Cinsiyet	Kadın	189	3,68	, 98	p = , 999
	Erkek	196	3,68	, 79	
Medeni Durum	Bekâr	373	3,69	, 89	p = , 396
	Evli	12	3,47	, 72	
Çocuk Durumu	Yok	374	3,70	, 89	p = , 093
	Var	11	3,24	, 72	
Ailede Engelli Birey	Yok	355	3,70	, 89	p = , 291
	Var	30	3,52	, 84	
Ailenin Aylık Geliri	0-1000 ^a	118	3,32	1,00	p = , 000 a-b a-c a-d
	1001-2000 ^b	120	3,85	, 74	
	2001-3000 ^c	72	3,76	, 91	
	3001 ve üzeri ^d	75	3,91	, 88	

Tablo 13'e göre engellilik algısı ortalamalarının "Benimsemek" faktörü ile değerlendirilmesinde kadınlarla erkeklerin puan farkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla kadınlar ile erkeklerin engelli bireyleri benimseme düzeylerinin eşit olduğu öngörülmektedir. Ancak söz konusu eşitlik istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p=0,999>0,05$).

Tablo 13'e göre katılımcıların engellilik algısı ortalamalarının "Benimsemek" faktörü ile değerlendirilmesinde bekâr ile evli katılımcılar arasında 0,22 puanlık fark vardır ancak söz konusu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($p= 0,396>0,05$).

Tablo 13'e göre katılımcıların çocuk durumları ile engellilik algısı ortalamalarının "Benimsemek" faktörü ile değerlendirilmesinde gruplar arasında 0,46 puanlık bir fark bulunmaktadır. Ancak aradaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p= 0,093>0,05$).

Tablo 13'e göre katılımcıların ailelerinde engelli birey durumlarına göre engellilik algısı ortalamalarının "Benimsemek" faktörü açısından değerlendirilmesinde gruplar arasında 0,18 puanlık bir fark bulunmaktadır. Ancak aradaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($0,291>0,05$).

Tablo 13'e göre katılımcıların engellilik algılarının "Benimsemek" faktörüne göre değerlendirilmesinde ailelerin aylık gelirine göre gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p= 0,000<0,05$). Aradaki farklar; 0-1000 ile 1001-2000; 0-1000 ile 2001-3000; 0-1000 ile 3001 ve üzeri grupları arasındadır. Gruplar arasında en yüksek ortalamaya 3001 ve üzeri gelir grubu sahiptir.

Engellilik Algısı Anketinin "Farkındalık" isimli faktörü ortalamalarının demografik özelliklere göre karşılaştırıldığı Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14. Engellilik Algısı Anketi Farkındalık Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Özellik	F	Ortalama	S.S.	Fark
(N=385)					
Cinsiyet	Kadın	189	3,10	, 48	p = , 212
	Erkek	196	3,04	, 49	
Medeni Durum	Bekâr	373	3,07	, 49	p = , 684
	Evli	12	3,01	, 32	
Çocuk Durumu	Yok	374	3,06	, 49	p = , 509
	Var	11	3,16	, 38	
Ailede Engelli Birey	Yok	355	3,06	, 49	p = , 189
	Var	30	3,18	, 42	
Ailenin Aylık Geliri	0-1000	118	3,09	, 45	p = , 512
	1001-2000	120	3,02	, 50	
	2001-3000	72	3,04	, 46	
	3001 ve üzeri	75	3,12	, 52	

Tablo 14'e göre engellilik algısı ortalamalarının "Farkındalık" faktörü ile değerlendirilmesinde kadınlarla erkeklerin arasında 0,06 puanlık bir fark bulunmaktadır. Kadınların engellilik algısı ortalamasında farkındalığı erkeklere göre daha yüksektir ancak bu fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p=0,212>0,05$).

Tablo 14'e göre katılımcıların engellilik algısı ortalamalarının "Farkındalık" faktörü açısından değerlendirilmesinde bekâr öğrenciler ile evli öğrenciler arasında 0,06 puanlık bir fark bulunmaktadır. Ancak aradaki farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,684>0,05$).

Tablo 14'e göre katılımcıların engellilik algısı ortalamalarının "Farkındalık" faktörüne göre çocuk durumları açısından irdelenmesinde gruplar arasında 0,10 puanlık bir fark tespit edilmiştir. Ancak aradaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa sahip değildir ($0,509>0,05$).

Tablo 14’e göre katılımcıların engellilik algılarının “Farkındalık” faktörü açısından değerlendirilmesinde ailede engelli birey durumuna göre gruplar arasında 0,12 puanlık bir fark tespit edilmiştir ancak aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p = 0,189 > 0,05$).

Tablo 14’e göre katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri açısından engellilik algılarının “Farkındalık” faktörüne göre değerlendirilmesinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p = 0,512 > 0,05$). Farkındalık açısından en yüksek ortalama 3001 ve üzeri grubuna aittir.

Engellilik Algısı Anketinin “Bireysel Destek” isimli faktörünün demografik özelliklerine göre karşılaştırıldığı Tablo 15’te gösterilmektedir.

Tablo 15. Engellilik Algısı Anketi Bireysel Destek Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Özellik	F (N=385)	Ortalama	S.S.	Fark
Cinsiyet	Kadın	189	3,00	,96	p = ,003
	Erkek	196	3,29	,89	
Medeni Durum	Bekâr	373	3,16	,93	p = ,081
	Evli	12	2,68	,85	
Çocuk Durumu	Yok	374	3,17	,93	p = ,002
	Var	11	2,29	,82	
Ailede Engelli Birey	Yok	355	3,17	,94	p = ,165
	Var	30	2,92	,92	
Ailenin Aylık Geliri	0-1000	118	3,05	,96	p = ,268
	1001-2000	120	3,21	,88	
	2001-3000	72	3,06	,99	
	3001 ve üzeri	75	3,28	,92	

Tablo 15’e göre engellilik algısı ortalamalarının “Bireysel Destek” faktörü ile değerlendirilmesinde kadınlar ile erkekler arasında 0,29 puanlık bir fark bulunmaktadır. Erkeklerin engellilik algısı ortalamasında “Bireysel Destek” faktörü kadınlara göre daha

yüksektir ve aradaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p=0,003<0,05$).

Tablo 15'e göre katılımcıların engellilik algısı ortalamalarının "Bireysel Destek" faktörü açısından değerlendirilmesinde medeni durumları arasında 0,52 puanlık bir fark tespit edilmiş olup aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p=0,081>0,05$).

Tablo 15'e göre katılımcıların engellilik algısı ortalamalarının "Bireysel Destek" faktörüne göre irdelenmesinde çocuk durumu açısından gruplar arasında 0,88 puanlık bir fark bulunmaktadır. Çocuk sahibi olmayan bireylerin engellilik algısı ortalamasında "Bireysel Destek" çocuk sahibi olanlara göre daha yüksektir ve bu fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p=0,002<0,05$).

Tablo 15'e göre ailede engelli birey durumuna göre katılımcıların engellilik algısı ortalamalarının "Bireysel Destek" faktörü açısından değerlendirilmesinde gruplar arasında 0,25 puanlık bir fark bulunmuştur. Ancak aradaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,165>0,05$).

Tablo 15'e göre katılımcıların engellilik algısı ortalamalarının "Bireysel Destek" faktörüne göre değerlendirilmesinde ailenin aylık geliri istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır ($p=0,268>0,05$). Bununla birlikte ankette 3001 ve üzeri gelir grubu en yüksek ortalamaya sahiptir.

Engellilik Algısı Anketinin "Toplumsal Çevre" isimli faktörünün demografik özelliklerine göre karşılaştırıldığı Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16. Engellilik Algısı Anketinin Toplumsal Çevre Faktörü Ortalamalarının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Özellik	F (N=385)	Ortalama	S.S.	Fark
Cinsiyet	Kadın	189	3,15	1,39	p = , 002
	Erkek	196	2,75	1,13	
Medeni Durum	Bekâr	373	2,93	1,29	p = , 019
	Evli	12	3,50	, 70	
Çocuk Durumu	Yok	374	2,93	1,28	p = , 226
	Var	11	3,40	1,09	
Ailede Engelli Birey	Yok	355	2,92	1,28	p = , 331
	Var	30	3,16	1,19	
Ailenin Aylık Geliri	0-1000	118	3,12	1,35	p = , 322
	1001-	120	2,92	1,25	
	2000	72	2,83	1,24	
	2001-	75	2,82	1,23	
	3000				
	3001 ve üzeri				

Tablo 16’a göre engellilik algısı ortalamalarının “Toplumsal Çevre” faktörü ile değerlendirilmesinde kadınlar ile erkekler arasında 0,40 puanlık bir fark bulunmaktadır. Kadınların engellilik algısı ortalamasında “Toplumsal Çevre” erkeklere göre daha yüksektir ve aradaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p=0,002<0,05$).

Tablo 16’a göre katılımcıların medeni durumları engellilik algısı ortalamalarının “Toplumsal Çevre” faktörü açısından değerlendirilmesinde gruplar arasında 0,57 puan farklılık bulunmaktadır. Evli katılımcıların engellilik algısı ortalamalarında “Toplumsal Çevre” bekâr katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu yüksekliğin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,019>0,05$).

Tablo 16’a göre engellilik algısı ortalamalarının “Toplumsal Çevre” faktörü açısından irdelenmesinde katılımcıların çocuk durumları, gruplar arasında 0,47 puanlık bir fark oluşturmaktadır. Ancak bu fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir

($p=0,226>0,05$).

Tablo 16'a göre katılımcıların ailede engelli birey durumları engellilik algısı ortalamalarının "Toplumsal Çevre" faktörüne göre değerlendirilmesinde gruplar arasında 0,24 puanlık bir fark bulunmaktadır. Ancak tespit edilen fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($0,331>0,05$).

Tablo 16'a göre engellilik algısı ortalamalarının "Toplumsal Çevre" faktörü ile değerlendirilmesinde katılımcıların aile aylık gelirlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p=0,332>0,05$). Ankette en yüksek ortalama 0-1000 grubuna aittir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın çıkış noktası, toplumsal yaşamda engelli bireylere yönelik gerek tutum ve davranışlar ile gerekse de söz ile ifade edilen olumsuz durumların gözlemlenmesinden ve engelli bireylere yönelik geçmişten günümüze değin varlığını sürdüren engellilik algısının tespit edilmesine sebebiyet veren bulgulardır. Bu bulguların varlığı, daha önce literatürde rastlanılmamış olan engellilik algısı kavramının araştırılması gerektiği ve bu araştırmanın literatüre özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmüş ve bu nedenle araştırma konusu yazar tarafından belirlenmiştir.

Sınamayı yapabilmek için engellilik algısı hakkında anket bulunmaması sebebiyle anket çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuş olup pilot uygulaması gerçekleştirildikten sonra ölçeğin kullanılabileceği kanaatine varılmıştır. Fırat Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler evren olarak belirlenmiştir. Yapılan veri toplama süreci sonunda katılımcılardan engellilik algısı ve demografik özellikleri ile ilgili veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, frekans, faktör, t ve f analizleri yardımı ile test edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre çocuk sahibi olmayanların ve aile geliri diğer gruplara kıyasla yüksek olan kişilerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, söz konusu yüksekliğin istatistiksel açıdan anlamlı ve vasat düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin bireysel destek ve toplumsal çevre davranışlarında cinsiyet değişkeninde; bireysel destek davranışlarında çocuk durumu değişkeninde; toplumsal çevre davranışlarında medeni durum değişkeninde; benimsemek davranışlarında ise ailenin aylık geliri değişkeninde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmasının yanı sıra düzeyleri benimsemek faktöründe 0-1000 grubu için yüksek iken, diğer gruplar için vasat düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öte yandan diğer faktörler için vasat düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte toplumsal çevre faktöründe cinsiyet değişkenine göre kadınların ortalamaları vasat düzeyde iken erkeklerin ortalamalarının düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlardan hareketle çalışmanın temel sorusu olan “Toplumsal engelli bireylere yönelik algısı ne düzeydedir ?” sorusunun cevabı olarak toplumun engellilik algısının genel anlamda vasat düzeyde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte engelli bireyler ile bir etkinlik içerisinde bulunmak, kamu spotları, ailede engelli birey bulunma durumu, işaret dili, engelli bireye yardımcı olma davranışları, önceden sahip

olunan algı ve farkındalık çalışmalarının engellilik algısının değiştirilmesi hususunda katkısı olduğu katılımcılar tarafından da onaylanmış olup düzeyi yüksek olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte engelli bireylerin genel anlamda toplum açısından korku duygusu oluşturmadağı ankete katılan bireyler tarafından ifade dilmiş ve söz konusu hususun düzeyi düşük olarak tespit edilmiştir.

Çalışmamızın temel sorusunun yanı sıra oluşturulan alt sorulardan olan “Engelli bireylere yönelik uygulamalar engellilik algısının düzeyini farklılaştırır mı?” sorularının cevabı olarak, engelli bireylere yönelik uygulamaların genel anlamda engellilik algısının düzeyini olumlu yönde farklılaştırdığı ve vasat düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öte yandan özellikle engelli bireyler için farkındalık oluşturmaya yönelik hazırlanan kamu spotları, işaret dili ve gerçekleştirilen farkındalık çalışmalarının engellilik algısı düzeyini olumlu anlamda ve yüksek düzeyde farklılaştırdığı elde edilen sonuçlar ışığında tespit edilmiştir.

Ayrıca çalışmanın diğer sorusu olan “Katılımcıların engellilik algısı demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır ?” sorusunun cevabı olarak, çocuk durumu ve ailenin aylık geliri değişkenine göre engellilik algısı anlamlı bir farklılık gösterirken, cinsiyet, ailede engelli birey ve medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların demografik özelliklerine göre engellilik algılarının vasat düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın bir başka alt sorusu olan “Katılımcıların engellilik algıları ailelerinde engelli birey olma/olmama durumuna göre farklılaşmakta mıdır ?” sorusunun cevabı olarak, yapılan analizlerin sonuçlarından hareketle ailede engelli birey olma/olmama durumuna göre ise engellilik algısının anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir. Bununla birlikte ailesinde engelli birey olmayan kişilerin daha yüksek engellilik algısına sahip olduğu söz konusu algının vasat düzeyde olduğu ancak istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık arz etmediği elde edilen diğer sonuçlar arasındadır.

Çalışmamızın başında belirlenen soruların son sorusu olan “Engellilere yönelik uygulamaların engellilik algısına katkısı ne düzeydedir?” sorusu, anketten elde edilen sonuçlara göre engelli bireylere yönelik uygulamalar hakkındaki düşüncelerin olumlu yönde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte engelli bireylere yönelik uygulamalar hakkında dikkat çekici sonuçlar şu şekildedir; engelli bireylerle ilgili dikkatleri çekebilmek amacıyla çekilen kamu spotlarının engellilik algısı üzerinde olumlu sonuçları olduğu, ankette yer alan ifadeler içerisinde %70,4 ile en yüksek katılma oranına sahip olduğu ve söz konusu hususun katılımcılar tarafından da onaylandığı ve düzeyinin yüksek

olduğu saptanmıştır. Ayrıca engelli bireylere yönelik uygulamalar arasında diğerlerine kıyasla daha fazla katkısı olan unsurların, işaret dili ve farkındalık filmleri olduğu belirlenmiştir. Öte yandan hissedilebilir yüzeyler hakkında toplumun yeterli bilgi birikimine sahip olmadığına katılımcılar tarafından ifade edilmesi ve düzeyinin vasat olarak saptanması elde edilen diğer sonuçlar arasındadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar ışığında ilerleyen süreçte yapılacak çalışmalar ile ilgili öneriler şu şekilde ifade edilebilir:

- Engelli bireylerin hayatın her sürecinde bulunmaları (istihdam, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel alanlar vb.) engellilik algısını azaltarak akabinde değiştirilmesine yardımcı olabileceği öngörülmektedir.
- Engelli bireylere yönelik farkındalık çalışmalarının artırılmasının engellilik algısını azaltıp, bireylerin davranışlarını pozitif yönde değiştireceği düşünülmektedir.
- Eğitim kurumlarında engellilik algısı hakkında çocukların düzeylerine uygun eğitim, seminer ve çeşitli çalışmalar düzenlenerek söz konusu hususta çocuklar eğitilebilirler.
- Ebeveynlerin çocuklarını engelli bireylere yönelik duyarlı yetiştirmesi, ilerleyen süreçte toplumda engellilik algısının oluşmasına zemin hazırlamayacaktır.
- Engelli bireylere yönelik oluşturulan ve kanun tarafından da desteklenen çeşitli alanlardaki (istihdam, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel alanlar vb.) hakların kurumlarda etkili şekilde uygulanmasının engellilik algısını değiştireceği öngörülmektedir.
- İstihdam alanında engelli bireylerin çalıştırılması konusu kapsamında Tokenizm (numunecilik) kavramı ile karşı karşıya kalınmaması gerektiği öngörülmektedir. Bu bağlamda yetkili kuruluşların gerekli düzenleme ve belirli süre aralıklarında denetleme gerçekleştirmelerinin söz konusu hususun uygulanmasını engelleyeceği düşünülmektedir.
- Çalışma evreninin sadece Fırat Üniversitesi'nden oluşturulması bir sınırlılık olarak kabul edilmekte olup, evrenin daha da genişletilmesinin etkili sonuçlar oluşturacağı düşünülmektedir. Ayrıca farklı kurumlarda uygulamalar şeklinde araştırmalar yapılarak karşılaştırmalı analizler de yapılabilir.
- Araştırmanın yapılacak örneklem özelliklerine göre demografik özellikler (örneğin; çalışılan sektör, çalışma süresi, üstlenilen görev vb.) genişletilebilir.

- Çalışılan konum ve bir bağımlı/bağımsız değişkenin (ulaşım, eğitim, istihdam) eklenmesi, ölçüm yönteminin farklılaşması (örneğin; etki, ilişki vb.) ve gerçekleştirilen araştırmalarda farklı analizlerin kullanılarak (örneğin; regresyon, korelasyon vb.) farklı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hissedilebilir Yüzey Çalıştayları (I-II) Değerlendirme Raporu*, (2010).
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*, (2010).
- Akal, N. ve Ayhan, H., (1992) “Görme Özürlü Çocuklarda Motivasyonun Ağız Hijyeni Üzerine Etkisi” , *Gazi Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1, ss.69-78.
- Akkaya, S., (2002) *Türkiye’de İnsan Kaynakları Açısından Sakatlık ve Sakatların İstihdamı*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Akkok, F., Aşkar, P., Karancı, N. A., (1992) “Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne - Babalardaki Stresin Yordanması”, *Özel Eğitim Dergisi*, C.1, S.2, ss.8-12.
- Aksoy, M. Öztürk, M. Ekinci, B. Yardım, N. Tekin, K. Çağlayan Gümüş, D. Demirel Celep, G. Yıldız, N. Cıvdı, M. Çobanoğlu, N., (2012) *Sağlık Kurumlarında Özürlü Bireyler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Rehberi*, Sağlık Bakanlığı, Haziran, Ankara.
- Aktuğ, E., (2008) *Kocaeli İli Gölcük İlçesinde Süreğen Hastalık Dışı Özürlülük Sıklığı, Nedenleri ve Özürlülerin Sorunları*, (Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.
- Alp, M. A., (2014) *Engelliler İçin Dış Mekân Kullanım Olanaklarının Araştırılması*, (İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Altan, Ö. Z., (1975) *Sakatlar ve Türkiye’de Çalışma Sorunları*, (Anadolu Üniversitesi Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- Altan, Ö. Z., (2004) *Sosyal Politika Dersleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayıncılık.
- Altan, Ö. Z., (2008) *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayıncılık.
- Altuğ Özsoy, S., (2006) Özkahraman, Ş., ve Çallı, F., “Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, C.3, S.9, ss.69-77.

- Altuntaş Duman, N., & Doğanay, G., (2017) “Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C.20, S.2, ss.1-48.
- Arıkan, Ç., (2002) “Sosyal Model Çerçevesinde Engelliliğe Yaklaşım”, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, C.2, S.1, ss.12-21.
- Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U., Şahbudak, M., (2014) “Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği)”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.4, S.2, ss.1-14.
- Atasoy, S., (2002) *Engelli (Otistik) Kardeşe Sahip Olan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Avşaroğlu, S., (2012) “Zihinsel Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.9, S.1, ss.533-549.
- Ay, S. Baykuş, N. Ekinci, C. E., (2017) “Bedensel Engelliler Açısından Bir Eğitim Kurumunun Ulaşılabilirlik ve Kullanılabilirliğinin İncelenmesi” , *Engineering Sciences*, C.12, S.4, ss. 201-215.
- Aydın, H., (2013) *Etiketli Bedenler: Sakatlık Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*, (Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin.
- Ayık, C., (2013) “İşitme Engelli Öğrencilerin Kullanmakta Olduğu Bireysel İşitme Cihazlarının Okul Ortamında Verimli Kullanımına İlişkin Durum Saptaması” , *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.6, ss.12-29.
- Aytaç, S., (2010) “İstihdam ve Koruma Alanı Yaratmak Üzere Özürlüler İçin Sosyal Yaşam Merkezi Projesi” , *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.49, ss.125-158.
- Babadağ, M., (1996) *Tekerlekli Sandalyeye Bağımlı Bedensel Özürlüler İçin Mutfak Ekipmanları Tasarımı ve Eviye Tasarımı İçin Bir İrdeleme*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Babaoğlu, S., (2003) *Teknolojik Gelişimin Özürlüler Yönünden Mimariye Etkileri*, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

- Baldemir, E., (2007) “Engellilerin Sosyo-Ekonomik Durumları Üzerine Bir Araştırma (Muğla Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.12, S.1, ss.117-126.
- Bal Oğuztürk, B., (2005) *İşçi Statüsünde Çalışan Özürlülerin Çalışma Ortam ve Materyallerinin Ergonomik Tasarımı Konusunda Bir Araştırma (Sivas İli Örneği)*, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- Başaran vd., (2010) *Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması*, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Baybora, D., (2010) “Çalışma Hayatında Özürlülere Karşı Ayrımcılık”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.51, ss.229-269.
- Bayrak, S., (2009) *İşaret Dilinin Bilgisayarlı Yorumlanması*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Bayraktar, F. (1995) *Görme Özürlülere Yönelik Mekanlar İçin Bir Tasarım ve Değerlendirme Modeli*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Bekci, B. (2012) “Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akıllarının Erişilebilirlik Açısından İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, C.14, Özel Sayı, ss.26-36.
- Bekiroğlu, M. S., (2002) *Peyzaj Düzenlemelerinde Özürlülerin Kullanımları İle İlgili Sorunların Saptanması*, (İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Berçin Yıldırım, G., (2005) *Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri İle Kardeşlerini Kabullemeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Berkün, S., (2016) “Avrupa Kentsel Şartı’nın Kentlerdeki Özürlü ve Sosyo Ekonomik Bakımdan Engellilere Yönelik İlkeleri ve Bursa Kentinde Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Erişilebilirliği”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S.1, ss. 61-72.

- Bilir, Ş. Bal, S. Artan, İ., (1993) “Anaokuluna Devam Eden 5-7 Yaş Grubundaki İleri Derecede İşitme Özürlü Çocukların İşitsel Algı Gelişimlerinin İncelenmesi” , *Aile ve Toplum Dergisi*, C.1, S.3, ss. 67-77.
- Bozkurt, B., (2000) *Reading Aid For Visually Impaired (A Turkish Text-To-Speech System Development)*, (Boğaziçi Üniversitesi Biyomedikal Mühendisliği Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Caniklioglu, N., (1991) *Türk Hukukunda Sakat ve Eski Hükümlü Çalıştırma Yükümlülüğü*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Çaha, H., (2016) “Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri” , *İnsan ve Toplum Dergisi*, C.5, S.10, ss.123-150.
- Çakır Sümer, G., (2015) “ “Engelsiz Şehir” Kavramı Açısından Malatya” , *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, ss.139-157.
- Çarkçı, Ş., (2011) *Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Çavuş, Ö. H. ve Tekin, A., (2015) “Türkiye’de Engellilerin İstihdam Yöntemi Olarak Korumalı İşyeri” , *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.30, S.1, ss.145-165.
- Çelen Öztürk, A., (2010) “Bir Sosyal Hizmet Projesi: “Zihinsel Engelli Çocuklar Rekreatyon Parkı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.23, S.2, ss.137-149.
- Çınar, H. Arslan, A. R. Meriç, H., (2015) “Tekerlekli Sandalye Kullanıcılarının Yatak Odası ve Mobilyaları İle İlgili Sorunlarının Tespiti ve Çözüm Önerileri” , *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, C.3, S.3, ss.309-318.
- Çivici, T. ve Gönen, D., (2015) “Balıkesir Üniversitesi Çağış Yerleşkesinin Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Alanlara Ulaşabilirliğinin Değerlendirilmesi” , *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, C.3, S.3, ss.639-646.

- Çolak, Ü. ve Hergüner, B., (2016) “Zihinsel Engellilerin İstihdamı ve Korumalı İşyeri Projesinin İşverenler Açısından Uygulanabilirliği: Trabzon Örneği” , *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.8, ss.2436-2455.
- Dalbay, R. S., (2009) *Özürlü Yakınlarının Özürlülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Bilgi, Beklenti ve Memnuniyet Dereceleri (Isparta Örneği)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- Davutoğlu, H., (2016) *Sosyal Yapılarda Engellilere Yönelik Tasarım Prensipleri ve Örnek Proje Üzerinden İncelenmesi*, (Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Değirmenci, S., (2016) *Görme Engelliler İçin Sesli Kitaplarda Yeni Çözümler ve Bir Toplumsal Farkındalık Projesi Örneği*, (Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Demircioğlu, M., (2009) *Üretim Sürecinde Sakat Emeginin Yeri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Dikmen, Ç. B., (2011) “Avrupa Kentsel Şartı Ulaşım ve Dolaşım İlkeleri Kapsamında Engellilerin Kentsel Alan ve Yapılara Erişebilirliklerinin Sorgulanması: Yozgat Örneği” , *e-Journal of New World Sciences Academy*, C.6, S.4, ss.838-858.
- Durmuş, R., (2006) *3-6 Yaş Arası Çocuğu Olan Ebeveynlerin Kişilik Özellikleri İle Anne-Baba Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Elmacı, D., (2014) *Engelliler Biziz Projesi Faaliyetleri*, Aile Ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Amasya.
- Engelliler Hakkında Kanun*, (2005), 3.
- Eratay, E., ve Eldeniz Çetin, M., (2013) “Bolu İlindeki İşverenlerin Engelli Çalışanlara Yönelik Tutumları”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.21, S.4, ss.1681-1694.
- Erbahçeci, F., (1992) *Mesleki Rehabilitasyon Merkezinde Özürlülerin Çalışma Kapasitelerinin Değerlendirilmesi ve Eğitimi*, (Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Ergüden, A. D., (2008) *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

- Esatbeyoğlu, F. ve Güven Karahan, B., (2014) “Engelli Bireylerin Fiziksel Aktiviteye Katılımlarının Önündeki Engeller”, *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, C.2, S.25, ss. 44-54.
- Evliyaoğlu, D. ve Tezel, E., (2017) “Havalimanlarının Görme ve Bedensel Engellilerin Erişebilirliği Üzerinden Değerlendirilmesi: İstanbul Atatürk Havalimanı Örneği”, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, C.5, ss.95-108.
- Genç, Y. ve Çat, G., (2013) “Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.8, S.1, ss.363-393.
- Genç, Y., (2015) “Engellilerin Sosyal Sorunları ve Beklentileri”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C.35, S.2, ss. 65-92.
- Gerçeksever, İ. H., (2011) *Down Sendromu Çocukların Giysilerden Kaynaklanan Giyinme Problemleri ve Giysi Tercihleri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Gönen, A., (2014) *Otizm Spektrum Bozukluğu İle Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki*, (Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu.
- Gören, A. B., (2016) “Engelli Çocuğa Sahip Annelerde Yas Süreci”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.20, S.1, ss.225-244.
- Güner, A., (2016) *Engelli Bireylerin Öz-Yeterlilik ve Öfke Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Güner Yıldız, N. ve Melekoğlu, M. A., (2016) “Zihin Engelliler Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaynaştırma Uygulamalarına ve Öğrenim Gördükleri Bölüme Bakışlarının Değerlendirilmesi”, *Kurumsal Eğitim Bilim Dergisi*, C.9, S.2, ss.310-325.
- Güneş, C., (2016) *Engelli Sporcularla Çalışan Antrenörlerin Mesleki Yeterliliklerinin Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi*, (Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Gürsel, K. T. ve Katırcıoğlu, A., (2003) “Engelliler İçin Otobüslere Uygun Asansör Sistemi Tasarımı” , *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, C.9, S.3, ss.333-341.
- Haberdar, H., (2005) *Saklı Markov Model Kullanılarak Görüntüden Gerçek Zamanlı Türk İşaret Dili Tanıma Sistemi*, (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Işıl, Ö., (1994) “Zekâ Özürlü Çocuklarda Öz-Bakım Becerileri ve Öğretimi” , *Hemşirelik Bülteni*, C.8, S.31, ss.23-28.
- İçöz, A., (2001) *Zihinsel Engelli Bir Çocuğa Sahip Aile Bireylerinin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*, (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kaçan Softa, H., (2012) “Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.21, s.2, ss.589-600.
- Kanık, N., (1993) “Özürlü Bebeklerin Eğitimi ve Ailenin Katılımı” , *Özel Eğitim Dergisi*, C.1, S.3, ss.14-17.
- Karal, Y. Şılbr, L. Bahçekapılı, E. Atasoy, M., (2014) “İşitme Engelli Bireyler İçin Grafik Sembollerle Oluşturulmuş Öğrenme Materyalleri” , *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, C.3, S.3, ss.9-19.
- Karasalihoğlu, S. Orhaner, B. Adalı, M. K. Devren, M. Kitapçıoğlu, F. Bozdereli, H., (1995) “Mental Motor Özürlü Çocuklarda İşitme ve Konuşma Bozukluklarının Değerlendirilmesi” , *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C.12 S.1-2-3, ss.85-88.
- Kaşıkcı, T., (2007) *İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Sakat ve Eski Hükümlü Çalıştırma Yükümlülüğü*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Kavaklı, U. ve Özkara, E., (2012) “Kişisel, Sosyal ve İş Hayatında Özürlü Bireylere Tanınan Haklar ve Özürlü Olguların Medikolegal Değerlendirmesi” , *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C.26, S.1, ss.65-74.
- Kaya, Ç., (2006) *Ortopedik Özürlülerin Günlük Yaşam Aktivitelerindeki Bağımsızlıklarının Yaşam Kalitelerine Etkisi*, (Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

- Kayalıbay, H. Akbulut, E. Hacıpaşaoğlu, G. Batırbaygil, Y., (1989) “Diş Hekimliği Açısından Özürlü Çocuklar” , *Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2, ss.243-259.
- Kesik, O. A. Demirci, A. Karaburun, A., (2014) “Büyükşehirde Yaşayan Engelli Yayılar İçin Kaldırımların Analiz Edilmesi: Şişli Örneği”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C.18, S.30, ss.135-154.
- Kır, M. Z. Yavuz, M. S. Uluçay, T. Zeyfeoglu, Y. Kahraman, İ. Tatar G., (2015) “Özürlü Sağlık Kurulunda Değerlendirilen Trafik Kazası Olguları”, *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.2, S.4, ss.106-109.
- Kırımlı, Y., (1994) “Türkiye’de Sakatlık ve Sakat Nüfusun Özellikleri” , *Türk Coğrafya Dergisi*, S.29, ss.443-473.
- Kızılaslan, A. ve Sözbilir, M., (2017) “Görme Yetersizliği Olan Öğrencilere İçin Tasarlanan Etkinliğin Bilimsel Süreç Becerilerine Göre Analizi” , *Süleyman Demirel Üniversitesi International Journal of Educational Studies*, C.4, S.2, ss.86-95.
- Kızılkaya, S., (2016) *Yoksulluk–Engellilik İlişkisi ve Evde Akraba Bakımı Uygulamasının Değerlendirilmesi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Kirchner, C. E., Gerber, E. G., Smith, B. C., (2008) “Designed to Deter: Community Barriers to Physical Activity for People With Visual or Motor Impairments”, *American Journal for Preventive Medicine*, C.34, S.4, ss.349-352.
- Kozacıoğlu, G. ve Ekberzade H., (1994) “Zihin Özürlü Çocukların Ailelerinde Depresyon ve Kaygı Araştırması” , *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, S.6, ss.161-167.
- Kömerik, N. Kırzioğlu, Z. Efeoğlu, C. G., (2012) “Zihinsel Engele Sahip Bireylerde Ağız Sağlığı” , *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, ss.96-104.
- Köstekçi, A. (2014) *Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Kamu ve Özel Sektör Ortaklığının Analizi*, (Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Köten, E. ve Erdoğan, B., (2014) *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İstanbul.

- Kurt, Ü. C., (2015) “Görme Engelliler ve Matematik Eğitimi” , *Sürdürülebilir ve Engelsiz Bilim Eğitimi Dergisi*, C.1, S.1, ss.21-28.
- Kuzu, A. Odabaşı, H. F. Girgin, M. C., (2011) “Mobil Teknolojilerin İşitme Engelli Öğrencileri Desteklemek Amacıyla Kullanılması: Türkiye’den Bir Örnek” , *Eğitim Teknoloji Kuram ve Uygulama*, C.1, S.2, ss.52-82.
- Küçük, Y. ve Arıkan, D., (2006) “İşitme Engelli Çocukların Topluma Uyum Sorunlarının İncelenmesi” , *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, C.9, S.4, ss.22-30.
- Küçükali, A., (2015) “Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar” , *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.35, ss.100-115.
- Küçüker, S., (1993) “Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri” , *Özel Eğitim Dergisi*, C.1, S.3, ss.23-29.
- Lin, M.V., Rienck, P. & Jan D. K., (2002) *Active Labour Market Programmes for People With Disabilities Facts and Figures on Use and Impact*. Belgium: EIM Business and Policy Research.
- Malkoç, D., (2006) *Ehliyetler Bakımından Sakat ve Özürlülerin İbadet Mükellefiyeti*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Malkoç True, E. ve Sönmez Türel, H., (2013) “Yapılı Çevrelerin Fiziksel Engelliler Yönüyle Kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği” , *Architecture Planning Art and Design Dergisi*, C.1, S.1, ss.1-16.
- Maraz, E., (2009) *Özürlülerin Kent İçinde Erişebilirliğini Etkileyen Standartlar (Mecidiyeköy Ve Yeni Bosna Metrobüs Duraklarının İncelenmesi)*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Meşhur, H. F. A., (2004) “Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılmalarının Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi” , *Öz-Veri Dergisi*, C. 1, S. 2, ss.176-193.
- Metin, N., (1992) “Okul Öncesi Dönemde Özürlü Çocuklar İçin Kaynaştırma Programları” , *Özel Eğitim Dergisi*, C.1, S.2, ss.34-36.
- Mutluer, S. Y., (1997) *Tekerlekli Sandalye Kullanan Bedensel Özürlüler İçin Uygun Konut Tasarımı ve Çevre Düzenlemesi*, (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

- Okcu, B. Yazıcı, F. & Sözbilir, M., (2016) “Ortaokul Düzeyindeki Görme Engelli Öğrencilerin Okuldaki Öğrenim Sürecine Dair Görüşleri” , *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1, ss.51-83.
- Orhan, S., (2015) “Türkiye’de Engellilerin Bilinç Düzeyi: Engellilere Sunulan İstihdam Hakları Üzerinden Bir Araştırma” , *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.31, S.1, ss.73-98.
- Öncü, E., (2004) *Çocuk Şubelerinde Çalışan Polislerin Kendi Çocuklarına Karşı Tutumlarının İncelenmesi*, (Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Önver, M. Ş., (2017) “Çalışma Yaşamında Mekânsal Esneklik ve Sakatlar”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.7, S.1, ss.32-44.
- Öpengin, E., (2011) *Üstün Zekâlı Öğrencilerin Bakış Açısıyla Üstün Zekâ Etiketinin Öğrencilerin Çeşitli Algıları Üzerindeki Etkileri*, (Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- Öz, S. C., ve Orhan, S., (2012) “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme” , *Çalışma İlişkileri Dergisi*, C.3, S.2, ss.36-48.
- Özdamar, K. (2015). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*. Ankara: Nisan Kitapevi.
- Özdingiş, N., (2007) *İstanbul Kent Parklarının Bedensel Özürlüler Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma*, (Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Özgökçeler, S. ve Bıçkı, D., (2010) “Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar” , *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, (4-5-6 Kasım 2010-Denizli), Denizli, ss.217-243.
- Özsan, M. ve Hasret, F., (2017) “Görme Engelli Bireylerin Günlük Yaşamını Kolaylaştırmak Adına Bir Önerme: Braille Alfabeli Giysiler” , *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, C.5, ss.89-94.
- Öztabak, M. Ü., (2017) “Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.9, ss.355-375.
- Öztürk, N. vd., (2012) *Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu*, Dünya Engelliler Birliği Akreditasyon Merkezi, İstanbul.
- Özürlüler Vakfı Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu*, (2009).

- Pehlivanoglu, B., (2012) “Konaklama Yapılarının Engellilere Yönelik Oda Düzenlemelerinin İrdelenmesi”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, C.2, S.4, ss.27-35.
- Polat, E., (1998) *Özürlüler İçin Tasarımda Erişebilir ve Yaşanabilir Yaya Mekanları: Ankara-Kızılay Merkez Yaya Bölgesi’nde Sakarya Caddesi Yaya Mekanı Örnekleme*, (Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şahin, M., (2001) *Türkiye’de Sakatların Çalışma Hayatındaki Sorunları*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şahin, N., (2012) *Engellilere Yönelik Eğitim Yapılarının Tasarım Prensipleri ve Örnekler Üzerinde İncelenmesi*, (Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Şahin, F., ve Şahin, D., (2012) “Engelli Bireylerle Çalışan Özel Eğitim Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyinin Belirlenmesi”, *Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi*, C.1, S.2, ss.275-294.
- Şahin, F. ve Güldenoğlu, B., (2013) “Engelliler Konusunda Verilen Eğitim Programının Engellilere Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkisi” , *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, ss.214-239.
- Şahin, N. Altun, H. & Kara, B., (2014) “Özürlü Çocuk Sağlık Kurulu Raporlarının Değerlendirilmesi”, *Kocatepe Tıp Dergisi*, C.15, S.1, ss.48-53.
- Şat, N. ve Göver, T., (2017) “Engelliler İçin Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi” , *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.10, S.1, ss.521-541.
- Selçuk, T. Tamer, H. Baş, Z. Alkan, A., (2016) “Engelli Bireylerin Eğitim ve İş Hayatında Kullanabilecekleri Akıllı Alet Panosu” , *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, C.19, S.3, ss.53-56.
- Seligman, M., (1983) “Sources of Psychological Disturbance Among Siblings of Handicapped Children”, *Personnel and Guidance Journal*, ss.529-531.
- Şenol, F. Oktay, K. & Özmen, M., (2016) “Engelli Turistlere Yönelik Otel Uygulamaları: Antalya Yöresi Örneği” , *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S.13, ss.74-91.

- Sirel, B. Boyacıgil, O. Duymuş, H. Konaklı, N. Altunkasa, F. Uslu, C., (2012) “Çukurova Üniversitesi Yerleşkesi Açık Alanlarının Fiziksel Engelliler Bakımından Ulaşılabilirliğinin Değerlendirilmesi” , *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.27, S.1, ss.53-72.
- Şiriner Öner, M., (2012) *Kentsel Mekân Sakatlık İlişkisi Bağlamında Yerel Yönetimlerin Politikaları: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Üzerinden Bir İnceleme (Niteliksel Bir Araştırma)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Şişman, Y., (1995) *Türkiye’de Sakat Çalıştırma Yükümlülüğünün Düzenlenmesi ve Uygulanması*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- Şişman, Y., (2012) “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme” , *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C.7, S.28, ss.69-85.
- Şişman, Y., (2012) “Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler” , *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.60, ss.169-221.
- Somoğlu, B. M., (2016) *İşitme Engelli Öğrencilerin Sporculuk Durumuna Göre Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.
- Sönmez, P., (2006) “Küreselleşme, Avrupa Birliği ve İstihdamı Çalışma İlişkilerinde Yaşanan Dönüşüm” , *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.5, S.3, ss.177-198.
- Tabak, N., (2007) *İlköğretim 1.Kademedeki Davranış Sorunları Olan Çocukların Anne-Baba Tutumları*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Tarakçı, G. ve Kaplan, N., (2006) “İşitme Engelli Öğrencilerde Sosyal Faaliyetlerin Matematik Başarısındaki Etkileri” , *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.13, ss.148-153.
- Tekindal, B. ve Arık, G., (2012) “Görme Engelliler İçin Türkçe Metinden Konuşma Sentezleme Yazılımı Geliştirilmesi” , *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, C.5, S.3, ss.9-18.
- Thornton, P. & Lunt, N. (1995). *Employment for Disabled People Social Obligation or Individual Responsibility ?*. Canada: Social Policy Research Unit.

- Tiryaki, E. N., (2014) “Ortaokulda Öğrenim Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Yazılı Anlatım Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi” , *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.26, ss.247-258.
- Tiryaki, E. N., (2015) “Ortaokulda Öğrenim Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Türkçe Derslerinde Kullanılan Materyaller Üzerine Bir Değerlendirme” , *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, ss.1-8.
- Tiyek, R. Eryiğit, B. H. & Baş, E., (2016) “Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu ve Tse Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma” , *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.12, ss.225-261.
- Türkeli, B., (1994) *Proposals For The Better Utilization Of Urban Spaces And Public Buildings By The Handicapped*, (Dokuz Eylül University Graduate School Of Natural And Applied Sciences Unpublished A Master Degree Thesis), İzmir, 1994, s.87-89.
- Uslu, A. ve Shakouri, N., (2012) “Engelli Çocuklara Dost Oyun Alanı ve Dış Mekân Tasarımı” , *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.28, S.5, ss.367-374.
- Uşan, M. F., (1997) *İş Hukukunda Sakat İstihdamı*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Uşan, M. F., (2000) “İş Hukukunda Özürlü İstihdamı Yöntemleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.6 S.1-2, ss.852-883.
- Ünal, N., (2009) *Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışlarının İncelenmesi*, (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Ünal, N. ve Baran, G., (2012) “Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.20, S.3, ss.783-792.
- Visier, L., (1998) “Sheltered Employment for Persons with Disabilities”, *International Labour Review*, V.137, N.3, pp.347-365.
- Yalçın, N. ve Ülker, Ü., (2011) “Görme Engelliler İçin Ses Analizi İle E-posta İletimi” , *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, C.4, S.3, ss.37-46.

- Yavaş, H., (2002) *Özürlülerin Kentsel Mekanda Hareketliliği*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Yavuz, S., (2016) *Normal Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Ebeveynler İle Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumu ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi*, (Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Yıldırım, H. Aak, M. & Düz, S., (2016) “Kamu ve Özel Sektörde Hizmet Veren Kurum ve Kuruluş Binalarının Engelli Bireylere Uygunluğunun İncelenmesi (Elazığ İl Örneği)”, *Birey ve Toplum*, C.6, S.12, ss.179-202.
- Yıldız, D., (2013) *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Karieği Yayınları.
- Yılmaz, Z., (2004) *alışan Özürlülerin İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunları Etkileyen Etmenler*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yılmaz, B., (2005) “Bedensel Engelli Çocukların Temel Eğitim Okullarında Eğitim Alabilmesi İçin Gereken Mimari Düzenlemeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.20, S.3, ss.73-84.
- Yılmaz, F. ve Arıkan, D., (2008) “İşitme Engelli Adölesanların Benlik Kavramı ve Depresyon Belirtileri Arasındaki İlişki” , *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, C.11, S.4, ss.67-75.
- Yılmaz, A. Şentürk, U. ve Ramazanoğlu, F., (2014) “Bedensel Engellilerde Spor Konulu Araştırmaların İçerik Analizi” , *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, C.9, S.1-2, ss.28-43.
- Yücel Peru, E., (2014) *Konuşma Bozukluğu Olan Hastalarda İşitme Düzeylerinin Assr ve Abr İle Değerlendirilmesi*, (Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas.
- Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti, (2011).

WEB SAYFALARI

<http://www.engelsizerisim.com/detay/engelliler-tarihi/> (erişim tarihi 04.12.2017)

MEB, (2011). http://okulweb.meb.gov.tr/25/01/873957/arac_gerec.html (erişim tarihi 13.03.2018)

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	HÜLYA DİĞER
Öğrenci Numarası	161214108
Enstitü Anabilim Dalı	SAĞLIK YÖNETİMİ
Programı	TEZLİ YÜKSEK LİSANS
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	DR.ÖĞR.ÜY. ABDUNNUR YILDIZ
Tez Başlığı (Türkçe)	Engelli Bireylerin Toplumda Engellilik Algısına Maruz Kalma Düzeylerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma: Fırat Üniversitesi Örneği

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 125 sayfalık kısmına ilişkin, 08/05/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

ABDUNNUR YILDIZ
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Doç. Dr.
Erkan Turan DEMİREL
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2. Anket Formu

Sayın Katılımcı;

Bu çalışmanın amacı, engelli bireylerin engellilik algısına maruz kalma düzeylerini belirlemek, engelli bireylere yönelik uygulamaların katkısı ile diğer bireylerin zihinlerinde var olan engellilik algısı olgusunu yıkmak ve engelli bireylerin toplumdan soyutlanma duygularını engellemektir. Anket çalışması iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişisel bilgilerinizi belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise bireylerin zihinlerinde engelli bireylere yönelik oluşan algı düzeyini belirlemede etkili olan faktörlerin değerlendirilmesine ilişkin oluşturulan içerikte sizin görüşlerinize yer verilmektedir. Katılımcıların kimlik bilgileri istenmemektedir. **Anket sorularına verilecek cevaplardan, sadece çalışma amaçları doğrultusunda yararlanılacaktır.** Sorulara içtenlikle yanıt vermeniz engelli bireylere yönelik algı düzeyinin incelenebilmesi açısından son derece önemlidir. Çalışmaya katılımınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ

YL. Öğr. Hülya DİĞER

Öğretim Üyesi

Sağlık Yönetimi Bölümü

Birinci Bölüm

Bu bölümde kişisel bilgilerinize ilişkin sorular bulunmaktadır. Lütfen size uygun olan seçeneği (x) işareti ile doldurunuz.

1.Cinsiyetiniz;

() Kadın () Erkek

2.Medeni durumunuz;

() Bekâr () Evli

3.Çocuğunuz var mı?

() Yok () Var

4.Ailenizde engelli birey var mı? Varsa engelini belirtebilir misiniz?

() Yok () Var

5. Ailenizin aylık toplam gelirini belirtebilir misiniz?

() 0-1000 () 1001-2000 () 2001-3000 () 3001 ve üzeri

İkinci Bölüm

Bu bölümde bireylerin zihinlerinde engelli bireylere yönelik oluşan algı düzeyini belirlemede etkili olan faktörlerin değerlendirilmesine ilişkin ifadelere yer verilmektedir. Bu amaçla beş dereceli seçenekten oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. Lütfen tercihlerinizi belirtirken en olumsuzdan (kesinlikle katılmıyorum), en olumluya (kesinlikle katılıyorum) doğru size göre en uygun seçenek ile doldurunuz.

Değerlendirmeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Engelli bireyler toplumda dışlanmaya maruz kalmamaktadır.					
2. Engelli bireyler toplum üzerinde korku oluşturmamaktadır.					
3. Bireylerin engelli bireylere yönelik davranışları engel türüne göre değişiklik göstermektedir.					
4. Bireyler engelli bireylere yönelik uygulamaların önemini bilir ve ona göre davranır.					
5. Engelli bir bireye toplumda mutlaka yardımcı olunmaktadır.					
6. Engelli bireylerin büyük çoğunluğu hayatlarını diğer bireylerin desteği ile engelsiz bir şekilde sürdürebilmektedir.					
7. Engelli bireyler ile bir etkinlik içerisinde bulunmak zihinlerdeki olumsuz algıyı yıkmaktadır.					
8. Yayınlanan kamu spotları engelli bireyler hakkındaki düşünceler üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır.					
9. Kaldırımlar vb. yerlerde bulunan hissedilebilir yüzeyin işlevi ve anlamı toplumda bilinir ve bu hususta duyarlı davranılmaktadır.					
10. Hizmet kurumlarında engelli bireylerin öncelik hakkı benimsenmekte ve olumsuz bir tutum ile karşılaşılmamaktadır.					
11. Toplumda engelli bireylere yönelik bir ön yargı varlığını sürdürmemektedir.					
12. Engelli bireyleri daha iyi anlamak için çoğu birey engelli okullarına ve rehabilitasyon merkezlerine gitmekte ve engelli bireyler ile vakit geçirmektedir.					
13. Bireylerin ailelerinde engelli birey olup olmaması engelli bireylere yönelik davranışlarını etkilemektedir.					
14. İşaret dili işitme engelli bireyleri anlamak için öğrenilmektedir.					
15. Çevresinde engelli birey olan kişiler ona karşı duyarsız kalmamakta ve yardımcı olmaktadır.					
16. Sergilenen tutum ve davranışlardan ötürü engelli bireyler kendilerini toplumdan soyutlamamaktadır.					
17. Engelli bireyleri görmek, diğer bireylerde bir acıma duygusu oluşturmamaktadır.					
18. Engelli bireylere yönelik sahip olunan algı bireylerin davranışlarını şekillendirmektedir.					
19. Engelli bireylerin uygulamalarını ihlal eden kişiler diğer bireyler tarafından uyarılmaktadır.					
20. Farkındalık filmleri ve bu hususta yapılan çalışmalar, toplumda engelli bireylere yönelik algıyı yıkmaktadır.					

ÖZGEÇMİŞ

Hülya DİĞER

E-mail: hulyadiger@gmail.com

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 31.10.1993

Doğum Yeri: Tokat

Medeni Durum: Bekâr

Eğitim Bilgileri

İlköğretim 1999-2007. Ali Osman Tepe Kardeşler İlkokulu

Lise 2007-2011. Mahperi Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Lisans 2012-2016. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans 2016-Devam Ediyor. Fırat Üniversitesi, SBE, Sağlık Yönetimi A.B.D.

Yüksek Lisans Seminer Bilgileri

Seminer Konusu: Engellilerin Sağlık Kurumlarından Aldıkları Hizmetin Tatmini

Akademik Çalışmalar

Sağlık Yönetimi Bölümü Okuyan Öğrencilerin Memnuniyet Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, 2016, Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Muş.

Dönüştürücü Liderlerin Yönetmelik Davranışlarını Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma: Elazığ Eğitim Araştırma ve Fırat Üniversitesi Hastaneleri Örneği, 2017, International Conference on Multidisciplinary, Engineering, Science, Education, and Technology, Bitlis.

İş Deneyimi

2010-2011 : Ali Osman Tepe Kardeşler ilköğretim Okulu-Okul Öncesi Eğitimi

2015-2016 : Afyon Kocatepe Üniversitesi Hastanesi-Satın Alma Birimi

2016-2018 : Elazığ Yükseköğrenim Özel Kız Öğrenci Yurdu-Yönetim Birimi